

Regionalni identitet stanovništva šireg prostora Duvanjskog polja

Papić, Ivan

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:139234>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-23**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za geografiju

Diplomski jednopredmetni sveučilišni studij primijenjene geografije

Ivan Papić

**Regionalni identitet stanovništva šireg prostora
Duvanjskog polja**

Diplomski rad

Zadar, 2023.

Sveučilište u Zadru

Odjel za geografiju

Diplomski jednopredmetni sveučilišni studij primijenjene geografije

Regionalni identitet stanovništva šireg prostora Duvanjskog polja

Diplomski rad

Student/ica:

Ivan Papić

Mentor/ica:

Doc. dr. sc. Denis Radoš

Zadar, 2023.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Ivan Papić**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Regionalni identitet stanovništva šireg prostora Duvanjskog polja** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 23. ožujka 2023.

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

Sveučilište u Zadru
Odjel za geografiju

Diplomski rad

Regionalni identitet stanovništva šireg prostora Duvanjskog polja

Ivan Papić

Izvadak

Regionalni identitet dio je prostornog identiteta koji se prostorno gledano nalazi između nacionalnog i lokalnog, a nastaje kombiniranim utjecajem različitih društvenih i fizičkih elemenata. Povijesne okolnosti uvjetuju istu ili sličnu sudbinu stanovnika nekog prostora zbog čega dolazi do formiranja svijesti o bliskosti i zajedništvu te formiranja regionalnih identiteta. Širi prostor Duvanjskog polja čini jedinstvenu fizičko-geografsku i funkcionalnu cjelinu koja se nalazi na tromeđi triju velikih regija, Bosne, Hercegovine i Dalmacije, čiji su se utjecaji kroz povijest konstantno isprepletali na ovom prostoru. Proučavanjem opće i crkvene povijesti nastoji se objasniti zašto je stanovništvo ovog prostora razvilo određeni osjećaj regionalne pripadnosti. Analizom starih karata, cilj je utvrditi percepcije kartografa toga vremena o pripadnosti duvanjskog kraja određenoj regiji. Anketnim ispitivanjem i analizom ženidbenih veza potvrđen je snažan osjećaj pripadnosti posebnom (duvanjskom) regionalnom identitetu. Iako je stanovništvo svjesno da prostor Duvna ne čini pravu regiju, već više neku vrstu mikroregije i mikroregionalnog identiteta, i dalje se većinski regionalno identificiraju s tim nazivom. To govori u prilog nedovoljno razvijenom osjećaju pripadnosti široj regiji.

Ključne riječi: identitet, regionalni identitet, Duvanjsko polje

Rad sadrži: 84 stranice, 52 slike, 2 tablice, 55 bibliografskih referenci, izvornik na hrvatskom jeziku

Voditelj: doc. dr. sc. Denis Radoš

Povjerenstvo: : izv. prof. dr. sc. Ante Blaće (predsjednik), doc. dr. sc. Denis Radoš (član), doc. dr. sc. Branimir Vukosav (član), izv. prof. dr. sc. Lena Mirošević (zamjenski član)

Rad prihvaćen: 15.03.2023.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zadar
Department of Geography

Graduation thesis

Regional identity of the population of the wider area of Duvanjsko polje

Ivan Papić

Abstract

Regional identity is a subtype of spatial identity that is located on a hierarchical scale between national and local identity, and is created by the combined influence of various social and physical elements. Historical circumstances determine the same or similar fate of the inhabitants of an area, which leads to the formation of awareness of closeness and togetherness and the formation of regional identities. The wider area of Duvanjsko polje forms a unique physical-geographical and functional entity located on the triple border of three large regions, Bosnia, Herzegovina and Dalmatia, whose influences throughout history have constantly intertwined in this area. By studying general and church history, an attempt was made to explain why the viewpoint of this area developed a certain sense of regional belonging. By analyzing old maps, the goal was to determine the perceptions of cartographers of that time about the belonging of the area of Duvno to a specific region. A strong feeling of belonging to a special regional identity (of Duvno) was confirmed by survey research and analysis of marriages. Although the population is aware that the area of Duvno does not constitute a real region, but rather a kind of micro-region and micro-regional identity, the majority still regionally identify with that name. This speaks in favor of an insufficiently developed sense of belonging to the wider region.

Key words: identity, regional identity, Duvanjsko polje

Thesis includes: 84 pages, 52 figures, 2 tables, 53 references; original in Croatian

Supervisor: doc. dr. sc. Denis Radoš

Reviewers: Associate Professor Ante Blaće, PhD (president), Assistant Professor Denis Radoš (member), PhD, Assistant Professor Branimir Vukosav, PhD (member), Associate Professor Lena Mirošević, PhD (substitute member)

Thesis accepted: 15.03.2023.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Objekt, svrha i cilj istraživanja	3
2.1. Hipoteze	3
3. Metodologija.....	4
4. Pregled dosadašnjih istraživanja.....	5
5. Područje istraživanja.....	8
6. Teorijski okvir rada.....	11
6.1. Identitet	11
6.2. Prostorni identitet.....	12
6.3. Regionalni identitet	13
6.3.1. Regionalni identitet, regionalizam i regionalizacija	14
6.4. Nacionalni identitet	16
6.5. Regija	17
7. Geografska obilježja prostora istraživanja.....	20
7.1. Geomorfološka obilježja	20
7.2. Klimatska obilježja	21
7.3. Hidrogeografska obilježja	22
7.4. Demografska obilježja	22
8. Historijsko-geografski pregled šireg prostora Duvanjskog polja	27
8.1. Duvanjsko polje u Ilirskom razdoblju.....	27
8.2. Duvanjsko polje u Rimskom razdoblju.....	28
8.3. Duvanjsko polje u srednjem vijeku do pada pod Osmanlijsku vlast	29
8.4. Duvanjsko polje u razdoblju Osmanlijske uprave	31
8.5. Duvanjski kraj nakon Austrougarske okupacije	32
8.6. Crkvena povijest duvanjskog kraja	38

9. Analiza starih karata	41
10. Rezultati i rasprava	48
10.1. Analiza ženidbenih veza.....	48
10.2. Analiza anketnog ispitivanja	53
11. Zaključak	72
Literatura:	77
Izvori.....	79
Popis grafičkih priloga.....	81
Popis tabličnih priloga	83
Sažetak.....	83
Summary.....	84

1. Uvod

Termin identitet podrazumijeva skup značajki koje čine pojedinca ili skupinu međusobno sličnima, ili pak različitima u odnosu na druge skupine ili pojedince. Konceptualno, identitet može biti individualan, odgovarajući na pitanje *tko sam ja?*, te društveni, odgovarajući na pitanje *tko smo mi?* (URL1). Sam pojam popularizirao se 80-ih godina 20. stoljeća jer se povezivao sa sve češćim sukobima vezanima uz rasnu, kulturnu i seksualnu pripadnost. Prostorni identitet čini jednu od četiri dimenzije identiteta, a unutar njega se također mogu izdvojiti četiri skupine prostornih identiteta ovisno o veličini regija u kojima prevladavaju (Šterc i dr., 2014). Sa stajališta geografije bitno je napraviti distinkciju između geografskog identiteta, koji je uvjetovan kompleksnim sustavom elemenata i geografije identiteta, koja proučava raspored i razmještaj prostornih identiteta.

Regionalni identitet tip je prostornog identiteta koji se na prostornoj razini nalazi između nacionalnog, koji je na višoj, i lokalnog, koji je na nižoj razini. Svojevrni je paradoks činjenica da su pojmovi regija i regionalni identitet postali ključne riječi u različitim znanstvenim krugovima te svakodnevnom govoru, osobito u zapadnim zemljama, s obzirom na to da se još od pojave modernizma u 19. stoljeću predviđa propast regija. Međutim, stvaranje državno-centrične teritorijalnosti nije umanjilo svijest o pripadnosti određenom prostoru (Paasi, 2011). Regionalni identitet apstraktniji je od lokalnog, budući da ne zahtijeva stvarna sjećanja ni supostojanje ljudi, a samim time može biti vrlo nejasan i rezultirati različitim intenzitetima vezanim uz njegovu identifikaciju (Pohl, 2001). Takav se identitet konstantno mijenja i nadograđuje jer na njega utječu različite društvene okolnosti kao što su politička, ekonomska, nacionalna i slično.

Odabrano je područje istraživanja šireg prostora Duvanjskog polja jer čini homogenu historijsko-geografsku cjelinu, koja se nalazi na tromeđi triju velikih regija, Bosne, Hercegovine i Dalmacije. Pojam šireg prostora Duvanjskog polja odnosi se na naselja koja tradicionalno gravitiraju Duvnu¹ te se nalaze na

¹ Naselja oko Buškog jezera koja nisu dio istraživanja, a dio su općine Tomislavgrad, slabijim intenzitetom gravitiraju Tomislavgradu kao središtu općine za razliku od naselja unutar prostora istraživanja.

Duvanjskom polju i još dva periferna kraja, Roško i Šujičko Polje. Budući da se duvanjsko stanovništvo kroz svoju čitavu povijest, a što je posebice vidljivo danas, nalazilo u kontaktnoj zoni ovih regija, došlo je do stvaranja njegovog specifičnog kulturnog identiteta. U radu se još analizira teritorijalna pripadnost istraživanih područja svakoj od navedenih regija kroz povijest te prikaz istraživanih područja na starim kartama kao svojevrsan odraz regionalne pripadnosti. U suvremenim okolnostima, na prostoru istraživanja dolazi do miješanja nacionalnih (Hrvatskog i Bošnjačkog), religijskih (katoličkog i muslimanskog) te regionalnih identiteta u koje spadaju bosanski, hercegovački i duvanjski. Iako je duvanjski identitet znatno manjeg prostornog obuhvata negoli druga dva te bi po definiciji trebao imati status lokalnog identiteta, u radu će se ispitati kakav je odnos duvanjskog stanovništva prema identitetskoj hijerarhiji, odnos naspram drugim spomenutim identitetima.

Nakon detaljnog pregleda objekta, svrhe, cilja i metodologije rada, prikazat će se prethodna istraživanja slične tematike koja će poslužiti kao temelj za pisanje ovoga rada. Teorijska će podloga biti svojevrsan uvod u problematiku identitetskih istraživanja općenito, kao i onih specifičnih, regionalnih. Zatim će se opisati glavna geografska obilježja istraživanih prostora u usporedbi sa susjednim mjestima, uz popratni historijsko-geografski pregled šireg prostora Duvanjskog polja i njegovu analizu na starim kartama kao vrijednim izvorima proučavanja povijesti prostora. Uslijedit će glavni dio rada, odnosno rezultati nastali prikupljanjem podataka iz crkvenih matica vjenčanih te anketnim ispitivanjem kako bi rad mogao završiti raspravom i zaključnim pregledom.

Važno je napomenuti i kako će se rad dotaknuti i promjena u prostornom obuhvatu regija koje su najuočljivije u teritorijalnom širenju Hercegovine prema zapadu. U modernim političkim okolnostima u državi, kod dijela stanovništva termin Hercegovina sve više poprima konotacije hrvatske regionalne cjeline, a Bosna bošnjačke. Zbog takvih okolnosti dolazi do promjena u percepcijama teritorijalnih obuhvata regija, a koje su vidljive i na području Duvna s obzirom na to da se nalazi na kontaktnoj zoni tih regija (Botić i Grebenar, 2021).

2. Objekt, svrha i cilj istraživanja

Objekt istraživanja rada je regionalni identitet stanovništva šireg prostora Duvanjskog polja.

Svrha je ispitivanje i određivanje regionalnog identiteta stanovništva na temelju relevantne literature, analize ženiđenih veza stanovništva, a u konačnici i ispitivanjem stavova lokalnog stanovništva o vlastitom, kao i identitetu susjednih naselja i općina. Rad će između ostalog pokušati doprinijeti i definiranju granica vernakularnih regija u Bosni i Hercegovini.

Osnovni je cilj rada odrediti regionalni identitet stanovništva na istraživanom području. Osim toga, cilj je i utvrditi čimbenike koji utječu na regionalnu identifikaciju stanovništva Duvanjskog polja poput nacionalnosti, dobi, razine obrazovanja i mjesta stanovanja, odnosno radi li se o sjeveru ili jugu istraživanog područja. Nadalje, cilj je ispitati prostorne odnose ženiđenih veza stanovništva kako bi se kvantitativno utvrdile migracijske tendencije u razdoblju od 50 godina. Konačno, cilj je i utvrditi postoje li razlike u regionalnoj samoidentifikaciji stanovništva ovisno o ispitivanim sociodemografskim varijablama.

2.1. Hipoteze

Postavljeno je šest temeljnih hipoteza koje će se pokušati potvrditi ili opovrgnuti u radu:

- **H1:** Većina stanovništva regionalno se izjašnjava kao Duvnjaci (poseban regionalni identitet)
- **H2:** Hercegovački identitet odnosi se na ispitanike hrvatske nacionalnosti
- **H3:** Bosanski identitet odnosi se na ispitanike bošnjačke nacionalnosti
- **H4:** Religijska pripadnost jedan je od ključnih elemenata identifikacije
- **H5:** Stanovništvo sjevera i juga područja istraživanja razlikovat će se u regionalnoj identifikaciji
- **H6:** Lokalni identitet ravnopravan je s regionalnim

3. Metodologija

Kao uvod u tematiku rada korištene su uglavnom deskriptivne metode opisivanja prostora, historijsko-geografskih okolnosti i trenutni politički i crkveni ustroj kao posljedica povijesnih događanja. Za lakše razumijevanje općih odrednica i razgraničenja pojedinih i po identitetu sličnih skupina stanovništva, primarno su objašnjene opće geografske značajke prostora istraživanja. Zatim su objašnjene historijsko-geografske okolnosti koje su utjecale na problematiku regionalne razjedinjenosti stanovništva na tom prostoru. Kronološki su navedeni povijesni događaji koji su bili važni za stvaranje zajedničke svijesti o istoj pripadnosti te su kao takvi bitni za današnje razumijevanje samoidentifikacije stanovništva. To su prije svega politička zbivanja i ustrojstva koja su se često izmjenjivala na ovom području, a u određenoj su mjeri utjecala na percepciju o regionalnoj pripadnosti. Analiza povijesnih kartografskih izvora koristit će se za potrebe utvrđivanja neke vrste pripadnosti prostora kroz određeno razdoblje. Kao na primjer političke, crkvene, kulturalne, itd. Iako takvu vrstu podataka treba uzeti s rezervom jer je svaka karta toga vremena u većoj ili manjoj mjeri rezultat autorovih osobnih stavova i percepcija.

Važan doprinos radu čini analiza ženidbenih veza na području istraživanja koja obuhvaća šest župa: Tomislavgrad, Šujica, Kongora, Seonica, Roško Polje i Bukovica. Podaci su prikupljeni iz župnih matica vjenčanih u razdoblju od 1950. do 2000. godine. Korišteni su podaci o porijeklu, odnosno mjestu rođenja mladoženje, budući da je tradicija da se obred vjenčanja najčešće održava u župi iz koje dolazi mladenka. Nakon obrade podataka dobit će se uvid u prostorno kretanje ženidbenih veza po godinama kao jedan od rijetkih kvantitativnih pokazatelja gravitacije stanovništva istraživanog područja. S obzirom na to da se na odabranom području više od 90% stanovništva izjašnjava kao katolici, pa se sukladno tome upisuju u matice vjenčanih, podaci se mogu smatrati relevantnim. Uzevši u obzir da su prije 1950-ih godina najveći broj vjenčanih mladenaca bili susjedi, često i iz istog sela, to razdoblje nije uzeto u analizu. Suprotno tome, nakon 2000. godine uslijedilo je razdoblje kada se mjesto rođenja velikog broja mladenaca nalazilo izvan same države, najčešće Austrija i Njemačka pa zato nisu dobar pokazatelj gravitacije stanovništva na lokalnoj i regionalnoj razini (Jolić, 2005).

Identitet odražava osjećaj pripadnosti, odnosno sličnosti osobe s nekom osobom ili skupinom i izrazito je subjektivan. Stoga se glavni dio rada temelji na anketi koja ispituje mišljenja i stavove stanovništva koje živi na tom prostoru. Anketa je izrađena tako da se dobiju konkretni odgovori o stavovima pojedinaca o vlastitom identitetu i identitetu susjednih područja. Namijenjena je stanovnicima starijim od 15 godina svakog od 43 naselja istraživanog područja. Kao najadekvatnija metoda prikupljanja odgovora izabrano je online anketiranje koje je provedeno preko platforme *Google Forms*. Anketni upitnik sastoji se

od 18 pitanja različitog tipa koji su kasnije kvantitativno obrađeni u *Microsoft Excelu*, a za vizualizaciju je korišten *ArcMap*.

4. Pregled dosadašnjih istraživanja

U ovom poglavlju dan je osvrt na najrelevantniju svjetsku i domaću literaturu koja je korištena za stjecanje spoznaja u procesu pisanja ovoga rada. Tematika vezana uz identitet relativno je često zastupljena u svjetskoj literaturi, međutim uglavnom s aspekta društvenih znanosti bez prostorne komponente.

Ansi Paasi (2003 i 2011) finski je geograf najzaslužniji za formiranje teoretske osnove regije i regionalnosti s njihovim tvorbenim elementima. U radu *Region and place: regional identity in question* iz 2003. godine, Paasi obrazlaže specifičnu vrstu identiteta koja je u to vrijeme dobivala sve veću pažnju geografa ali i drugih struka. Prvotno su objašnjene percepcije koje geografi ali i ostali najčešće povezuju s regionalnim identitetom, a zatim su uočene i objašnjene konceptualne pogreške vezane uz tematiku. U radu iz 2011. godine pod nazivom *The region, identity and power* autor razmatra aktualne interpretacije i perspektive regije i regionalnog identiteta s određenim vremenskim odmakom u odnosu na prethodni rad. Sagledava društvene i povijesne okolnosti promjene regionalnosti i prostornog shvaćanja tih pojmova te promjene u diskursu regionalnog identiteta na različitim razinama. U zaključku objašnjava važnost regije i regionalnog identiteta kao ključnih elemenata društva. Iako je pozadina tih zaključaka izrazito složena, može se primijetiti kako svijest ljudi kao dijelova kompleksnih i apstraktnih dijelova društva motivira potragu za traženjem zajedničkih točaka te prihvatanjem i stvaranjem novih granica u društvu. Regionalni je identitet postao temeljni element identiteta otpora preko kojeg se stanovnici suprotstavljaju stvaranju umjetne *globalne stvarnosti* koja se temelji na imaginarnim idejama zajedništva za razliku od regija koje su povijesno i prostorno homogene cjeline.

Garri Raagmaa (2002) analizira koncept formiranja regionalnog identiteta i elemente društvenog kapitala u svom radu *Regional identity in regional development and planning*. Ideja ovog rada je međusobno povezati regionalni identitet prostora i gospodarski razvoj te na taj način identitet kao zajedničku sastavnicu društva iskoristiti kao alat za planiranje i poboljšavanje razvoja društva.

Veljko Rogić (1953) prvi je hrvatski znanstvenik koji daje teoretsku osnovu regije s geografskog stajališta. U svom radu *Geografski koncept regije* tumači da cilj geografske regionalizacije prostora nije dioba prostora nego objašnjavanje i utvrđivanje postojeće diferencijacije prostora. Ta diferencija se temelji na postojećim objektivnim elementima prostora koje su rezultat različitih kombinacija preobražene

prirodne i društvene osnove. Tako su, primjerice, veće regionalne cjeline određene uglavnom osnovnim karakteristikama preobražene prirodne osnove, dok kod manjih prostornih jedinica društveni i ekonomski faktori imaju prevladavajuće značenje. Rogić u radu objašnjava da rad na regionalizaciji mora započeti kartografskim smještajem istraživanog prostora koje se temelji na terenskom istraživanju i proučenoj literaturi. Daljnje istraživanje treba upotpuniti analizom dostupne statističke dokumentacije odabranog prostora i raščlanjivanjem na manje prostorne jedinice (općine, naselja i sl.).

Lena Mirošević (2012) u radu pod nazivom *Dalmacija kao historijsko-geografska i vernakularna regija* objavljenom u zborniku radova *Dalmacija u prostoru i vremenu* s aspekta geografije objašnjava rezultat današnje regionalne identifikacije stanovnika na prostoru južne Hrvatske. Dalmaciju smatra vernakularnom regijom zbog izrazite složenosti nastale kao produkt povijesnih političkih i administrativnih regija koje su zatim proizvele povezanost s prostorom. Zbog relativne sličnosti prostora ovaj će rad poslužiti kao primjer sagledavanja prostora istraživanja kroz povijest i utjecaja određenih događaja na formiranje ideje o zajedništvu stanovništva.

Lena Mirošević i Branimir Vukosav (2009) u radu *Prostorni identiteti otoka Paga i južnog podvelebitskog primorja* istražuju različite razine poistovjećivanja stanovništva kao što su lokalna, regionalna i nacionalna. S obzirom na to da se radi o prostoru podijeljenom županijskim granicama, promatrana su podudaranja administrativnih i vernakularnih regija na prostoru Paga.

Branimir Vukosav i Borna Fuerst-Bjeliš (2015) su istraživanjem svakodnevnog korištenja geografskih imena pet područja dalmatinske unutrašnjosti, odnosno Zagore, Bukovice, Ravnih Kotara, Zabiokovlja i Neretvanskog kraja, nastojali definirati prostorni obuhvat percepcije odabranih regija kao vernakularnih, odnosno misaonih regija. Pretragom arhive odabranog medija i klasifikacijom geografskih imena, cilj je bio kvantitativnim putem definirati obuhvat regija te usporediti navedeno s granicama upravnih jedinica na tom prostoru.

Ante Blaće i Branimir Vukosav (2012) u radu *O regiji i regionalnom pristupu geografiji*, objavljenom također u zborniku radova *Dalmacija u prostoru i vremenu*, s geografskog stajališta analiziraju osnovne značajke regija i regionalizacije. U radu se objašnjavaju osnovni tipovi regija kao temeljni objekt istraživanja regionalne geografije. Posebna je pažnja dana ulozi regionalizacije u oblikovanju upravno-teritorijalnih jedinica i tradicionalnih regija.

Zbog jasnijeg shvaćanja problematike regionalizacije u Bosni i Hercegovini, a osobito na istraživanom prostoru, bilo je potrebno proučiti postojeću literaturu o toj tematici. Značajan je rad **Jasmine Osmanković (2004)** koji raspravlja o kriterijima regionalizacije koji nisu, odnosno ne bi trebali biti fiksni,

jer su kriteriji regionalizacije izrazito osjetljivi na društveno-ekonomski sustav, prostor i vrijeme. Iako se Bosna i Hercegovina ne ističe u pogledu na navedeno, neke njezine značajke poput geografske, povijesne i političke, u ovom smislu imaju posebnu težinu. Autorica regionalizacije u BiH promatra na tri razine, odnosno na: vojno-političkoj, znanstveno utemeljenoj i administrativnoj razini. Osim toga, veliku pažnju pridaje aktualnoj regionalizaciji u BiH.

Muriz Spahić i Haris Jahić (2014) pružaju svojevrsnu kritiku trenutne regionalizacije BiH u radu *Geografske regionalizacije Bosne i Hercegovine u svijetlu Evroatlantskih integracija*. U radu ističu nelogičnosti političko-teritorijalnog uređenja države, uspostavljenog Daytonskim mirovnih sporazumom 1995. godine, a koje se u potpunosti protivi prirodnoj, ekonomskoj i nodalnoj diferenciranosti u BiH. Navedene su i analizirane prijašnje regionalizacije na prostoru BiH, kao i faktori koji su uzeti u obzir pri njihovom kreiranju. Autori rješenje vide u regionalizaciji Bosne i Hercegovine uz uvažavanje prirodne i društvene resurse u skladu s NUTS regijama Europskoj Uniji, kako bi se približili europskim integracijskim putovima.

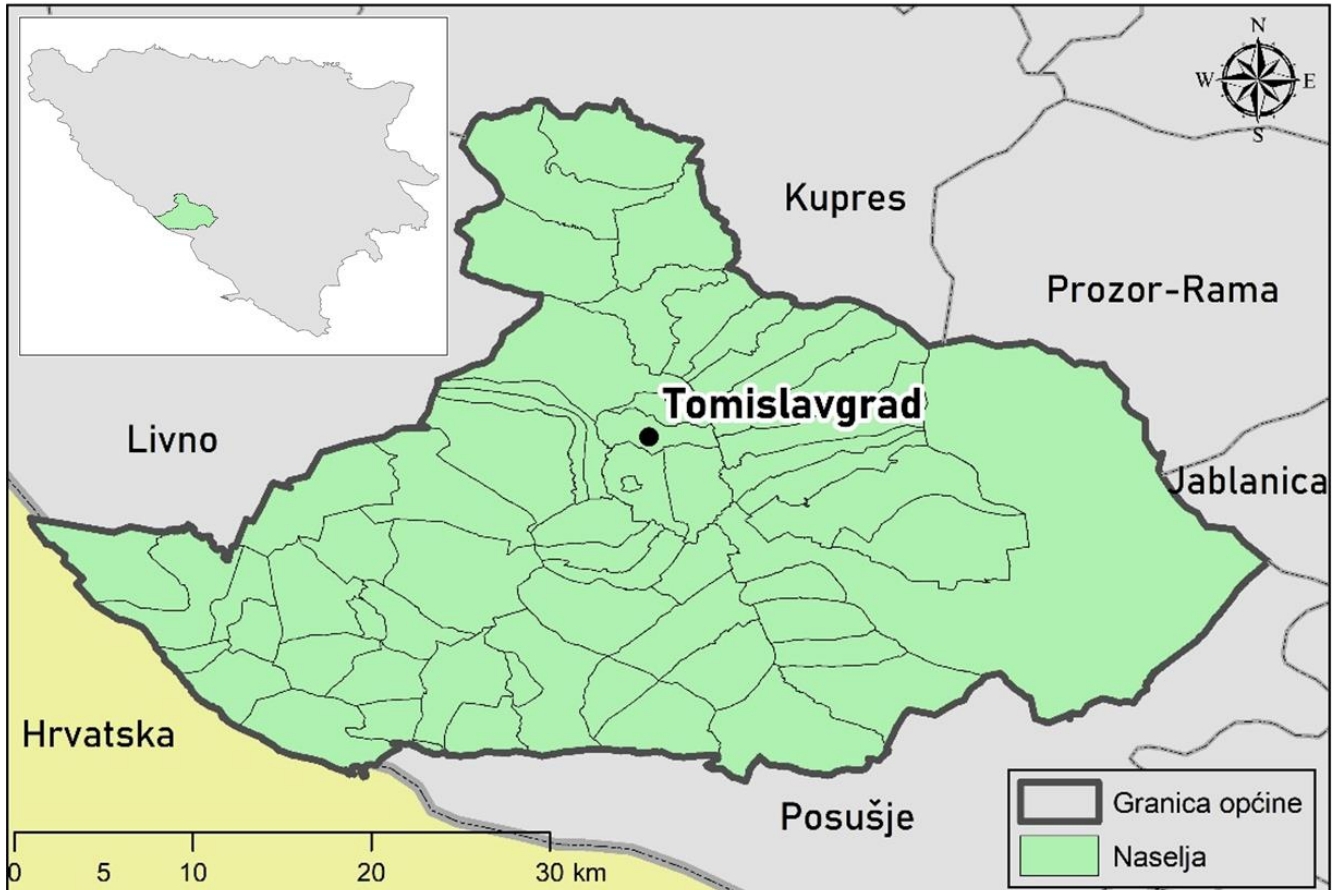
Jurica Botić i David Grebenar (2021) u radu *Contemporary trends in the territorialisation of regional identities in Bosnia and Herzegovina on the example of Croats in Herzegovina*, analiziraju slučaj poistovjećivanja hercegovačkog regionalnog identiteta s hrvatskim nacionalnim identitetom. Tako dolazi do promjena prostorne percepcije Hercegovine, odnosno širenja na sjeverozapadnom dijelu naseljenom većinom Hrvatima i isključivanjem dijelova naseljenim većinom Srbima i Bošnjacima.

Darko Periša (2011) se jedini bavi regionalnim identitetima na mikrorazini na ovom prostoru. U svom radu *Geopolitički položaj, administrativna crkvena pripadnost i regionalni identitet Hrvata u Livnu, Duvnu, Glamoču i Kupresu*, Periša raspravlja o problematici regionalnog identificiranja stanovništva na tom prostoru. Ovaj rad je važan jer obuhvaća povijesnu, političku i crkvenu pripadnost prostora, geopolitički položaj i kompletan historijsko-geografski pregled. Autor tvrdi da je za Hrvate na tom prostoru nacionalni identitet od temeljne važnosti te da ne postoji kolektivna svijest stanovništva o pripadnosti nekoj od dvije regije Bosne ili Hercegovine.

Robert Jolić (2002, 2005) najzaslužniji je autor za jasno razumijevanje i objašnjavanje osnovnih historijsko-geografskih i društvenih implikacija koje su se odvijale na ovom prostoru. Za tematiku ovog rada najinteresantniji je dio novije povijesti koje je autor detaljno objasnio, budući da je to razdoblje bilo najbitnije za formiranje kolektivne svijesti stanovništva o zajedničkoj pripadnosti.

5. Područje istraživanja

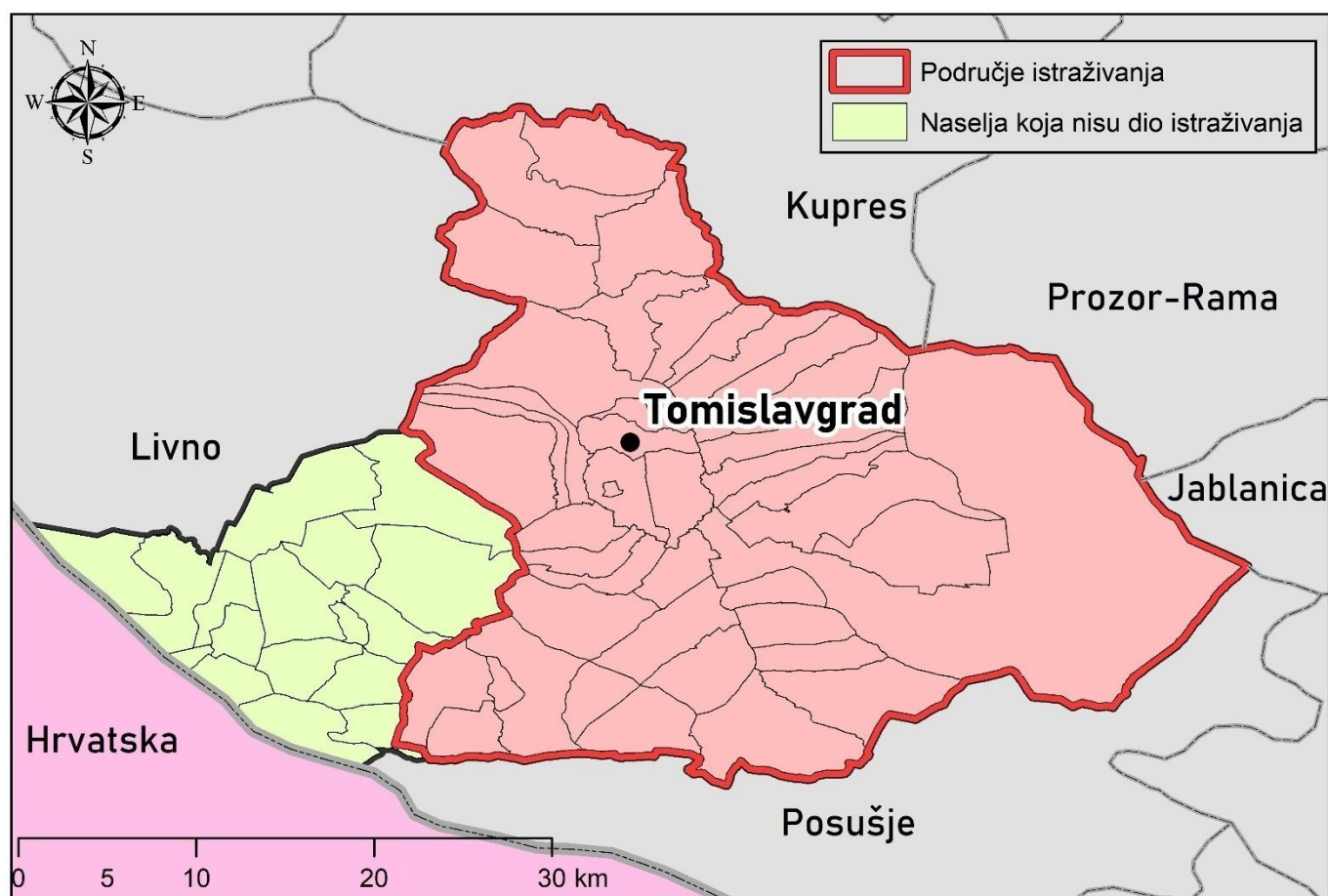
Područje istraživanja ovog diplomskog rada obuhvaća širi prostor Duvanjskog polja koje se nalazi u općini Tomislavgrad. Sama općina se nalazi u jugozapadnom dijelu Bosne i Hercegovine i graniči s pet općina: Livno, Kupres, Prozor-Rama, Jablanica i Posušje te Republikom Hrvatskom (Slika 1). Historijsko-geografski, radi se o rubnom području triju velikih cjelina: Bosne, Hercegovine i Dalmacije.

Slika 1. Geografski smještaj općine Tomislavgrad
Izvor: Izrađeno prema podacima Federalnog zavoda za statistiku

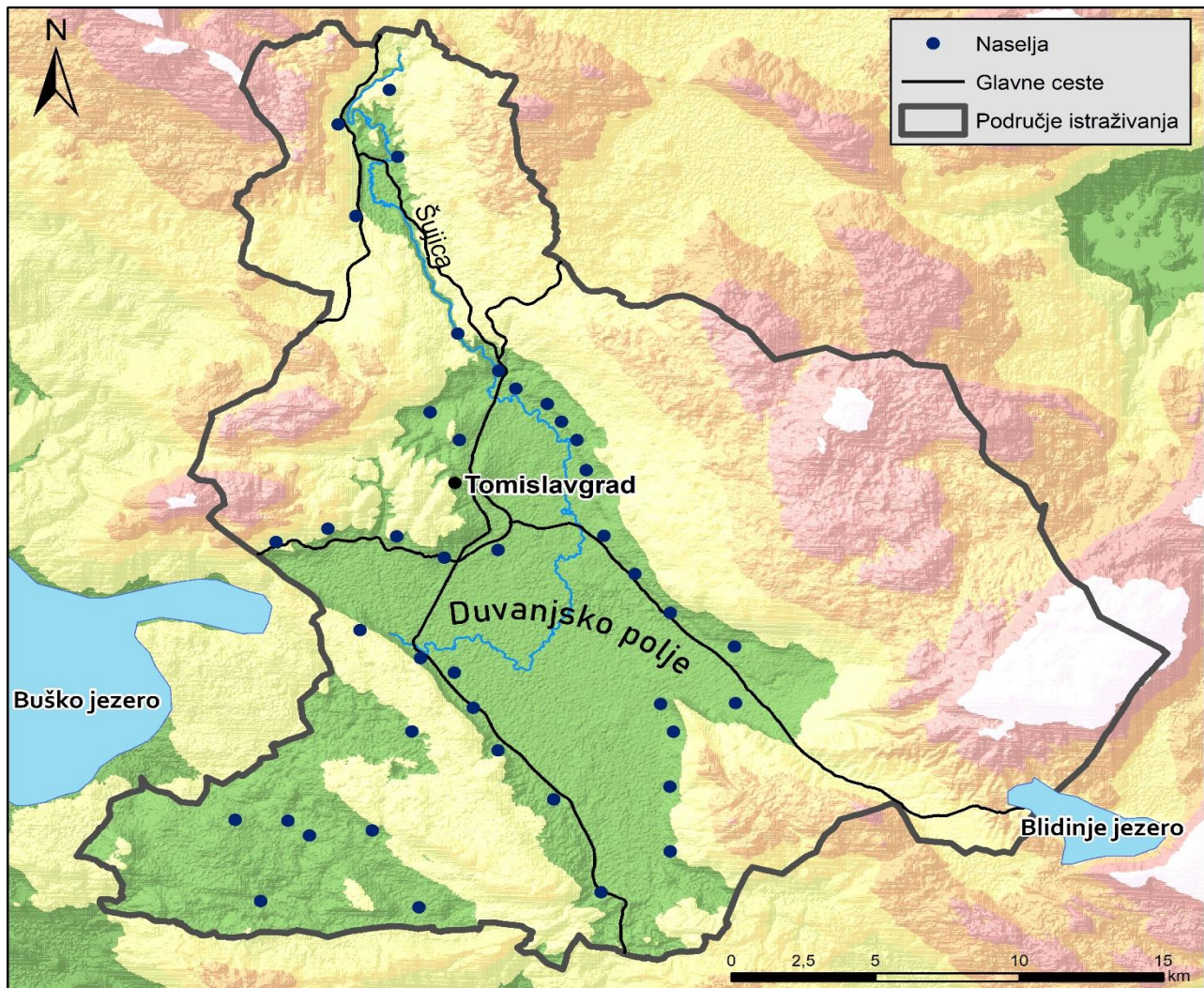
Prostor općine sastoji se od više morfoloških cjelina u koje spadaju: Duvanjsko, Šujičko i Roško polje, Buško blato i prostor Blidinja. U područje istraživanja ovog diplomskog rada uzeti su svi dijelovi općine osim buškoblatskog kraja. Cijela općina broji ukupno 59 naselja (Jolić i dr., 2013: 119), a područje istraživanja ovog rada obuhvaća njih 43. Naselja koja nisu dio ovog istraživanja nalaze se na krajnjem zapadu općine, a razlog njihovog isključivanja iz rada jest činjenica da su već obrađena u radu *Regionalni identitet stanovništva Livanjskog polja i Buškog blata* (Krišto, 2022) (Slika 2). Naselja na istraživanom prostoru tradicionalno su smještena tako da se nalaze na rubnim dijelovima polja kako se ne bi uzimalo poljoprivredno iskoristivo tlo (Slika 3). Najveći dio naselja nalazi se na rubnim dijelovima Duvanjskog, a

manji dio oko Šujičkog i Roškog polja. Od ukupnog broja naselja samo je jedno gradskog tipa – Tomislavgrad. Broj stanovnika i kućanstava teško je utvrditi, budući da su popisi koji su se provodili zadnjih godina bili neredoviti (1991. i 2013.), a veliki broj stanovnika koji je pribrojan popisu, na navedenom području živi samo u kraći dio godine. Prema popisu stanovništva iz 2013. godine, u općini Tomislavgrad živi ukupno 31 592, a na istraživanom području 26 078 stanovnika². S obzirom na veličinu populacije istraživanog područja, postotak pouzdanosti od 95%, najveću grešku 5% te standardnu devijaciju 0,5% minimalna veličina uzorka koja bi se trebala anketirati u glavnom dijelu rada iznosi 379 ispitanika (URL2).

Slika 2. Područje istraživanja u općini Tomislavgrad
Izvor: Izrađeno prema podacima Federalnog zavoda za statistiku

² Na popisu stanovništva iz 2013. zabilježen je veći broj stanovnika nego 1991., međutim taj podatak može se smatrati nepouzdanim jer se popisao veliki broj stanovnika koji *de facto* ne živi na prostoru općine

Slika 3. Smještaj naselja u odnosu na glavne morfološke cjeline

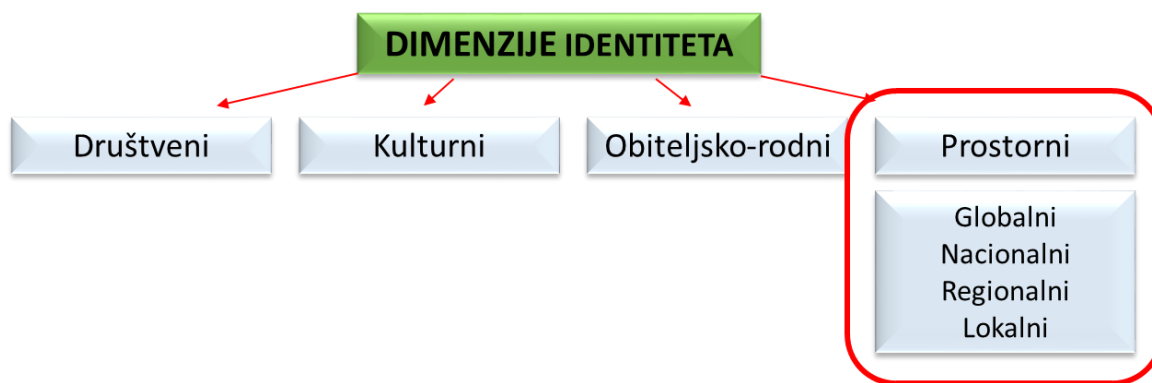
Izvor: Izrađeno prema podacima Federalnog zavoda za statistiku i ASTERGDEM

6. Teorijski okvir rada

6.1. Identitet

Pitanje identiteta iznimno je složeno, posebice u modernim društvima. U tradicionalnim društvima, identitet je nešto što je jasno samo po sebi, podrazumijeva se, prirodno se nameće. Razlog njegove kompleksnosti leži u činjenici da je uvijek višedimenzionalan, a čine ga dijelovi koji se nasljeđuju i one koje pojedinac za sebe bira. Konceptualno se identitet može podijeliti na društveni, kulturni, obiteljsko-rodni i prostorni (Slika 4) (Cifrić i Nikodem, 2006), a neki od izraženijih identiteta su nacionalni, kulturni, politički, seksualni, jezični, etnički, religijski... U pravilu se ljudi sami određuju na način da se oslanjaju na neki od identiteta koji im se čini bitnim, dok zanemaruju ostale aspekte identiteta. Pomoću identiteta izražavaju sebe, odnosno onaj dio koji im se najviše sviđa i na koji se oslanjaju kako bi se izgrađivali (Benoist, 2014). Pojam *identitet* postao je bitna parola 1980-ih godina, kada se počeo vezati za sukobe oko demokracije, državljanstva i bogatstva popraćene rasnom, seksualnom i kulturnom pripadnošću. Identitetski se diskurs pojavio u okolnostima u kojima se svijet, a osobito njegovi zapadni dijelovi, kreće prema *prisilnoj individualizaciji* (Paasi A., 2003). Ljudi su na neki način prisiljeni oblikovati svoje živote i stavove kroz osobne identitete, a ne kroz kategorizacije kao što su nacionalni i regionalni identitet i slično. Međutim, suprotno navedenim argumentima, izgleda da se svijest ljudi o pripadnosti nekom većem prostoru produbila i to kao svojevrsan odgovor *sustavu koji ubija narode* (Benoist, 2014). Takav sustav, kojemu je svrha iskorijeniti razlike među ljudima, narodima, jezicima, kulturama i dr., za cilj ima brisanje granica u korist jedinstvenog svijeta. Svi ti procesi idu za logikom kapitala, koji u identitetima i granicama vidi prepreku u bržem rastu u razvoju svjetske trgovine. Brisanjem osjećaja zajedništva koje ljudi tradicionalno razvijaju, postavljaju se temelji razvoja globalnog građanstva kojima su migranti samo rezervna vojska kapitala.

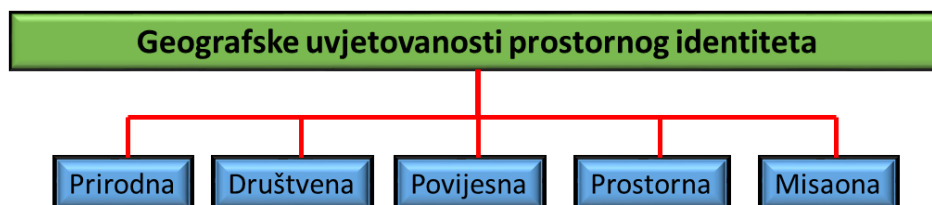
Potrebno je napraviti distinkciju između dvije razine identiteta koje nastaju tijekom oblikovanja osobnog identiteta. Kod prve razine, ili, drugim riječima, horizontalne identifikacije, javlja se više identiteta koje pojedinac može smatrati ravnopravnim, a neki od njih su suprug – muškarac – profesija – roditelj, itd. Na drugoj razini, odnosno vertikalnoj identifikaciji, osoba identitete doživljava hijerarhijski. Primjer takve identifikacije bila bi pripadnosti određenom etnosu: obitelj – etnička grupa – narod – nacija – država-nacija (Korunić, 2005).

Slika 4. Konceptualne dimenzije identiteta
Izvor: Izrađeno prema Cifrić i Nikodem, 2006

6.2. Prostorni identitet

Definiranje, prepoznavanje i korištenje identiteta vezano je uglavnom uz društveni, nacionalni, religijski, kulturni, osobni i općenito neprostorni identitet. Kod takvog pristupa proučavanja identiteta, nerijetko se zanemaruju povijesna događanja koja su potvrdila da se ključni globalni i regionalni procesi odvijaju u prostoru i to zbog njegove kontrole i očuvanja resursa u prostoru. To je na neki način i razumljivo, budući da gotovo sva promišljanja, stavovi, koncepti i dr. dolaze iz društvenih i humanističkih znanosti, koje uglavnom ne definiraju prostornu komponentu. Tradicionalne prostorne jedinice u geografskom pristupu tumačenja mogu se složiti sljedećim redom veličine: ulica, kvart, naselje, općina, županija, država, kontinent, Zemlja, a također je moguće izdvojiti i regije s različitim redom veličine na koja se mogu vezati društvena i druga identifikacija (Šterc i dr., 2014). Elementi koji utječu na uvjetovanje prostornog identiteta prikazani su ispod (Slika 4), a identifikacija zasnovana na ovim kriterijima univerzalna je od najniže prostorne razine pa do razine cijele Zemlje. U hrvatskoj je literaturi pojam geografskog identiteta nerijetko poistovjećivan s geografijom identiteta. Geografski identitet uvjetovan je kompleksnim geografskim sustavom elemenata, dok geografija identiteta proučava samo prostorni raspored i razmještaj regionalnih identiteta.

Slika 5. Tipizacija geografske uvjetovanosti prostornog identiteta
Izvor: Izrađeno prema Šterc i dr., 2014

Etimologija riječi *mjesto* dolazi iz grčkog jezika u kojemu su joj primarna značenja izvorno bila *prostor* ili *dom*, dok bi se riječ identitet s latinskog mogla prevesti kao *isti* ili *imati kvalitetu biti identičan* (Qazimi, 2014: 306). Prema tome, prostorni identitet bi se mogao tumačiti kao svojstvo istovjetnosti s mjestom. Termin prostorni identitet počeo se koristiti 1970-ih godina, a prvotno je predstavljao jedinstvo osjećaja, interpretacija i ideja o specifičnom fizičkom okruženju. Radi se, naime, o kompleksnoj misaonoj tvorevini u kojoj prostor predstavlja samo jednu od komponenti, odnosno podstruktura identiteta poput spola, društvene klase ili nacije. Promjene prostornog identiteta događaju se tijekom cijeloga života osobe, a kako se navedeni identitet razvija, postaje kognitivna baza podataka pomoću koje ljudi doživljavaju svako fizičko okruženje. Povezanost ljudske svijesti s kontrolom teritorija prilično je jasna uzme li se u obzir činjenicu da je ljudima pristup određenim prirodnim resursima, bez obzira na stupanj razvoja i organizacije nekog društva, neophodan. Takvo što se često ogleda i u posjedovanju isključivog pristupa određenom dijelu zemlje kako bi se dugoročno zadržala prava na iskorištavanje navedenog resursa, dovodeći do nastanka vlastitog mjesta, odnosno poistovjećivanja ljudi s prostorom na kojem se nalaze (Qazimi, 2014).

Problem nastaje kada se prostorni, ili bilo koji društveni identitet, pokušava analizirati. Razlog je taj što je identitet nestalan, mijenja se i izgrađuje s društvenim promjenama oko njega. Tako se pri analiziranju treba prihvatiti činjenica o višedimenzionalnosti i složenosti identiteta koji je u ovisnosti s društvenim interakcijama oko njega (Korunić, 2005).

6.3. Regionalni identitet

Pojmovi identitet, regija i regionalizam tijekom posljednjih desetljeća postali su ključne riječi u diskursu na različitim područjima znanosti, ali i svakodnevnog govora, posebno u zapadnim zemljama. To je svojevrsni paradoks, s obzirom na to da se propast regija predviđa još od 19. stoljeća, usporedno s produblivanjem modernizma i stvaranja državno-centrične teritorijalnosti država. Ipak, posljednjih se desetljeća javljaju snažni osjećaji regionalnog izražavanja identiteta na nekim mjestima, a koji nerijetko smanjuju osjećaj pripadnosti naciji i dovode u pitanje dosadašnje nacionalne okvire (Paasi, 2011). Regionalni identitet tip je prostornog identiteta koji se prostorno nalazi na međurazini između nacionalnog, koji je na većoj razini, i lokalnog, na nižoj. Na primjeru Hrvatske tako postoji regionalni identitet, koji je po veličini sličan teritorijalnom opsegu županija, iako se može raditi i o znatno većem prostoru (primjer Slavonije), zatim nacionalni koji bi obuhvaćao cijelu državu, i naposljetku lokalni koji bi se odnosio na neki manji prostor veličine općine (primjerice Perušićanin). Razlika regionalnog od prostornog identiteta ogleda se u većem stupnju apstrakcije, odnosno u manjoj povezanosti osobnih percepcija i iskustava

pojedince. Lokalni identitet vezan je uglavnom uz rodbinu i prijatelje, odnosno osobnu socijalizaciju pojedinca, pa se stoga ljudi duboko vezuju za određena mjesta. Regionalni identitet je dakle mnogo apstraktniji jer ne zahtijeva stvarna sjećanja, ni prisustvo ljudi da bi se razvio kod pojedinca ili određenog društva. Može rezultirati različitim intenzitetima vezanim uz nejasan osjećaj pripadnosti određenoj regiji, bliskoj privrženosti regiji, namjernom priznanju i identifikaciji s regijom i aktivnim angažmanom za regiju (Pohl, 2001). U svakom od navedenih slučajeva, objektivno i subjektivno određenih, pojedini prostori služe kao stabilan izvor orijentacije ponašanja pojedinca. Regionalni se identitet konstantno gradi i obnavlja kroz društvene interakcije, a samim se time ne radi o osjećaju pojedinca kojeg ima prema nekom mjestu, nego je dio društvenog kolektiva. Nema samoidentificiranja bez postojanja zajednice, ni identiteta zajednice bez pojedinca.

Društveno uvjetovani elementi najvažniji su za stvaranje regionalnog identiteta nekog prostora. Stoga tradicija, kultura, krajolik i povijest čine temelj takve vrste identiteta. Ključni aspekt ovog identiteta je odnos određene regije i njezine povijesne dimenzije. Najčešće se radi o skupu određenih elemenata koji su važni za stvaranje identiteta neke regije i identifikaciju pojedinca s regijom. Takvi elementi mogu biti:

- A) Ekonomska osnova – npr. proizvodnja čelika u regijama zapadne Njemačke
- B) Specifičan jezik ili dijalekt – npr. Katalonija na istoku Španjolske
- C) Određeni krajolik – npr. otok, rijeka, planinski lanac kao što je Korzika, dolina rijeke Po i sl.
- D) Specifična regionalna jela – npr. Tirolske knedle

Jasno je da će se regionalni identitet teško razviti samo iz jedne vrste posebnosti. Najčešće se tu radi o nekoliko specifičnih karakteristika određene regije koje doprinose stvaranju osjećaja o zajedničkoj pripadnosti, a navedeni simboli su najčešće utemeljeni kao rezultat razvoja i povijesti regije (Pohl, 2001).

6.3.1. Regionalni identitet, regionalizam i regionalizacija

Glavna razlika ovih pojmova je činjenica da je regionalni identitet prije svega društveni, psihološki i kulturni fenomen, a ne politički, iako to može ovisiti o gore spomenutim stupnjevima intenziteta. Regionalizam se prije svega odnosi na političku i mentalnu ideju o formiranju regija, a regionalizacija bi označavala taj proces nastajanja regije (Söderbaum, 2012). U teoriji bi regionalizam značio skup ideja, vrijednosti i ciljeva koji doprinose stvaranju i održavanju određene regije, a regionalizacija bi bila proces formiranja regije. Razvoj regionalizma i regionalističkih teorija započeo je 1980-ih godina, za što je najbolji primjer Europa. Jedno od rješenja regionalizma i stvaranja regija je institucionalizacija povijesno kontinuiranih prostora. Ova teorija najviše se koristila u zapadnim zemljama Europe i u SAD-u. Faze

institucionalizacije prikazane su na Slici 6., a slične prakse korištene su i pri stvaranju statističkih NUTS regija Europe (Paasi, 2011).

FAZE INSTITUCIONALIZACIJE REGIJA:

1. Teritorijalno oblikovanje

2. Simboličko oblikovanje

3. Institucionalno oblikovanje

4. Uspostava regije

Slika 6. Faze institucionalizacije regija
Izvor: Izrađeno prema Paasi, 2011

Regionalizacija je proces izdvajanja određenog prostora, najčešće u okvirima države, na manje prostorne jedinice zbog jednostavnijeg upravljanja i organizacije prostora. Regionalizacija predstavlja praktičnu primjenu geografskih saznanja u prostoru kroz proces uspostave upravnih jedinica u okviru države koja u ovom slučaju predstavlja nadređenu cjelinu. Na taj je način omogućena decentralizacija jednog dijela vlasti na nižu razinu (Maldini, 2014). Cilj takve državne organizacije trebao bi rezultirati što boljom usklađenosti. Međutim, kriteriji regionalizacije na lokalnoj i regionalnoj razini nisu uvijek kompatibilni, ni jednako shvaćeni u svim razdobljima, zbog čega regionalizacija nerijetko izaziva poprečne stavove. U Hrvatskoj se prvi regionalizacijom bavio Veljko Rogić koji je 1962. godine regionalizirao Hrvatsku na temelju fizionomskih i funkcionalnih kriterija. Prva moderna regionalizacija BiH provedena je između dva svjetska rata, a temeljila se na prirodno-geografskim faktorima (Slika 7) (Spahić i Jahić, 2014). Takav koncept regije zasniva se uglavnom na vizualnoj fizionomiji prostora dok su gospodarski odnosi među regijama od sekundarne važnosti. Preklapanjem Daytonskog uređenja i prethodno provedenih regionalizacija BiH vidljiva je nelogičnost takvog administrativno-teritorijalnog uređenja (Spahić i Jahić, 2014).

Regionalizam je političko načelo koje se bori za stvaranje novog, samostalnog, političkog statusa nekog područja, a temeljeno je na određenim posebnostima tog prostora unutar države (URL3). Tim procesom određena regija postaje politički značajna u nekom sustavu djelovanja. Strogo gledano, ideja regionalizma može se promatrati kao negativno djelovanje niže političke zajednice prema višem političkom okviru kao što je država. Kronološki, regionalizam se pojavljuje nakon nacionalizma, kada već postoje moderne države-nacije. Prvi puta se pojavljuje krajem 18. stoljeća kao svojevrsna reakcija na novu državnu

uspostavu koja je nastala nakon građanske revolucije. Naime, regionalizam u Francuskoj opire se ukidanju povijesnih regija i prisilnoj centralizaciji te ima obilježja tradicionalizma i konzervativizma. Uspostavljanjem Europske Unije došlo je do stvaranja nove nadnacionalne zajednice čime je oslabio nacionalni, a osnažio regionalni identitet. Zbog toga regije u Europskoj Uniji postaju temelj organizacije na kojima se zasniva političko djelovanje te potiče međuregionalna suradnja (Maldini, 2014).

Slika 7. Primjer nepodudaranja fizionomskihi adminstrativnih granica u BiH

Izvor: Spahić i Jahić, 2014

6.4. Nacionalni identitet

Nacionalni identiteti su suvremene pojave čiji je proces nastajanja i izgrađivanja dugotrajan, a odvija se u modernim društvima. U Europi se krajem 18. stoljeća pojavljuju moderne nacije, nacionalni identiteti, etnički kolektiviteti i kolektivni identiteti koji su se neprekidno izgrađivali i mijenjali tijekom 19. i 20. stoljeća. U tom su se razdoblju stvarali moderni identiteti čiji je konačan proizvod stvaranje modernih

nacija i država-nacija utemeljenih na vrijednostima modernog društva i međunarodnih prava (Korunić, 2005).

Etničke zajednice, odnosno etnije, najstariji su tip ljudskih zajednica koje su se temeljile na jedinstvu krvi i podrijetla te su nastajale spontano tijekom ljudske djelatnosti rada i organizacije. Takav je tip organizacije društva mnogo stariji od nacija koje nastaju tek u 18. stoljeću, odnosno na vrhuncu procesa etničkog stvaranja zajednice. Međutim, etničke zajednice nastavljaju postojati i nakon nastajanja modernih nacija, samo što se sada nalaze u okvirima modernih institucionalnih okvira poput političkih tvorevina i nacionalnih država (Korunić, 2005).

Nacija se, kao produkt formiranja nacionalnog identiteta, može definirati kao populacija koja dijeli zajedničku povijest i osjećaj pripadnosti o podrijetlu, zajedničkoj kulturi, ekonomiji i teritorijalnosti. Kao i mnoge druge, i ova definicija otkriva kompleksnost koncepta nacije. Iako se nacionalne identifikacije u pravilu sastoje od odvojivih komponenti kao što su to etnička, teritorijalna, politička i ekonomska, one su ujedinjene nacionalnom ideologijom u snažnu viziju društvenog identiteta (Smith, 1992). Upravo su zato nacionalni identiteti puno snažniji u povezivanju društava preko osjećaja zajedništva nego *širi* identiteti kao što je europski primjerice.

6.5. Regija

Regija je temeljni pojam regionalne geografije, a ujedno i temeljni koncept geografije općenito. Ona je po definiciji dio Zemljine površine homogen po odabranim kriterijima, a po kojima se razlikuje od okolnog prostora (Blaće i Vukosav, 2014). Usprkos ubrzanj globalizaciji i brzem toku ljudi i dobara, suvremeni svijet i dalje funkcionira na omeđenim prostorima na različitim razinama. Ti prostori nazivaju se regije ili teritoriji, iako ta dva pojma nisu istoznačnice. Razlika navedenih pojmova leži u činjenici da su granice teritorija i resursa, za razliku od regija, pod ljudskom kontrolom koja dakle predstavlja glavni odraz teritorijalnosti (Paasi, 2011). Iako su se međunarodni granični sukobi u velikoj mjeri smanjili od 90-ih godina prošlog stoljeća nadalje te su državne granice postale otvorenije nego prije, one, uz državni teritorij, još uvijek nisu izgubile na važnosti. Radi se, naime, o temeljima teritorijalnosti svake države, čija je važnost i snaga vidljiva je u svakoj krizi koja pogodi državu.

Teritorijalnost je značajna na različitim razinama, a općenito se mogu odrediti četiri dimenzije koje je definiraju. To su:

A) Društvena – ljudi kolektivno nastanjuju teritorij

- B) Politička – ljudi se bore za širenje i očuvanje svog teritorija
- C) Kulturna – vezana uz kolektivna sjećanja stanovništva vezana za taj prostor
- D) Kognitivna – subjektiviziranje elemenata teritorija (Paasi, 2011)

S obzirom na pristup problematici, regije se mogu smatrati objektivnim i subjektivnim konstruktima, pa su se prema tome razvila dva pristupa proučavanja u geografskim istraživanjima. Iako se radi o naizgled dva suprotstavljena pristupa, oni se na određeni način mogu povezati, pa se regija može smatrati kako misaonom konstrukcijom, tako i stvarnošću (Vukosav, 2012). Koncepti prema kojima se regije mogu izdvajati su mnogobrojni, a nastali su kao rezultat međusobnog miješanja prirodne i društvene osnove. Određena regija može biti jedinstvena u smislu obilježja prirodne osnove, ali ne i u pogledu društvenog razvoja, povijesti i obrnuto. Prema tome, Blaće i Vukosav (2014) navode četiri osnovne kategorije izdvajanja regija. Prvi kriterij je veličina teritorija od lokalne do globalne razine s tim da se može uočiti obrnuto proporcionalan odnos između veličine teritorija regije i homogenosti prostora. Primjerice, jedinice najmanjeg reda veličine (mikroregije) ujedno su i najhomogenije. Drugi kriterij izdvajanja regija je pojavnost, koja podrazumijeva da regije mogu biti jednostavne, složene i sistematske, pri čemu su jednostavne izdvojene na temelju jednog kriterija, složene na temelju dva ili više, a sistematske na temelju ukupnih obilježja prostora. Nadalje, regije se, s obzirom na sadržaj prostora, izdvajaju na fizionomske i nodalne. Fizionomske regije izdvajaju se na temelju vizualne prepoznatljivosti prostora koja je posljedica kombiniranog djelovanja čovjeka na okoliš i obrnuto. Nodalne regije, poznate kao i nodalno-funkcionalne, izdvajaju se na osnovi nevidljivog sadržaja u prostoru, odnosno organizacije aktivnosti oko središnjih naselja kao polova razvoja. Navode i regije čija je osnova izdvajanja percepcija prostora te je njihove granice najteže odrediti, budući da su zasnovane na subjektivnom doživljaju prostora (Blaće i Vukosav, 2014).

Tako su, prema navedenim kriterijima, regije Hercegovina i Bosna prema veličini makroregije, prema broju pojava složene regije, s obzirom na sadržaj prostora fizionomske, a prema percepciji historijske regije.

Tablica 1. Vrste regije prema četiri kriterija

Osnovni tipovi regija			
Prema veličini teritorija	S obzirom na broj pojava	S obzirom na sadržaj prostora	S obzirom na percepciju prostora
megaregija	jednostavne	fizionomske	historijske
makroregija	složene	nodalne	vernakularne
supreregija	sistematske		regije životnog prostora
regija			
mezoregija			
subregija			
mikroregija			

Izvor: Izrađeno prema Blaće i Vukosav, 2014

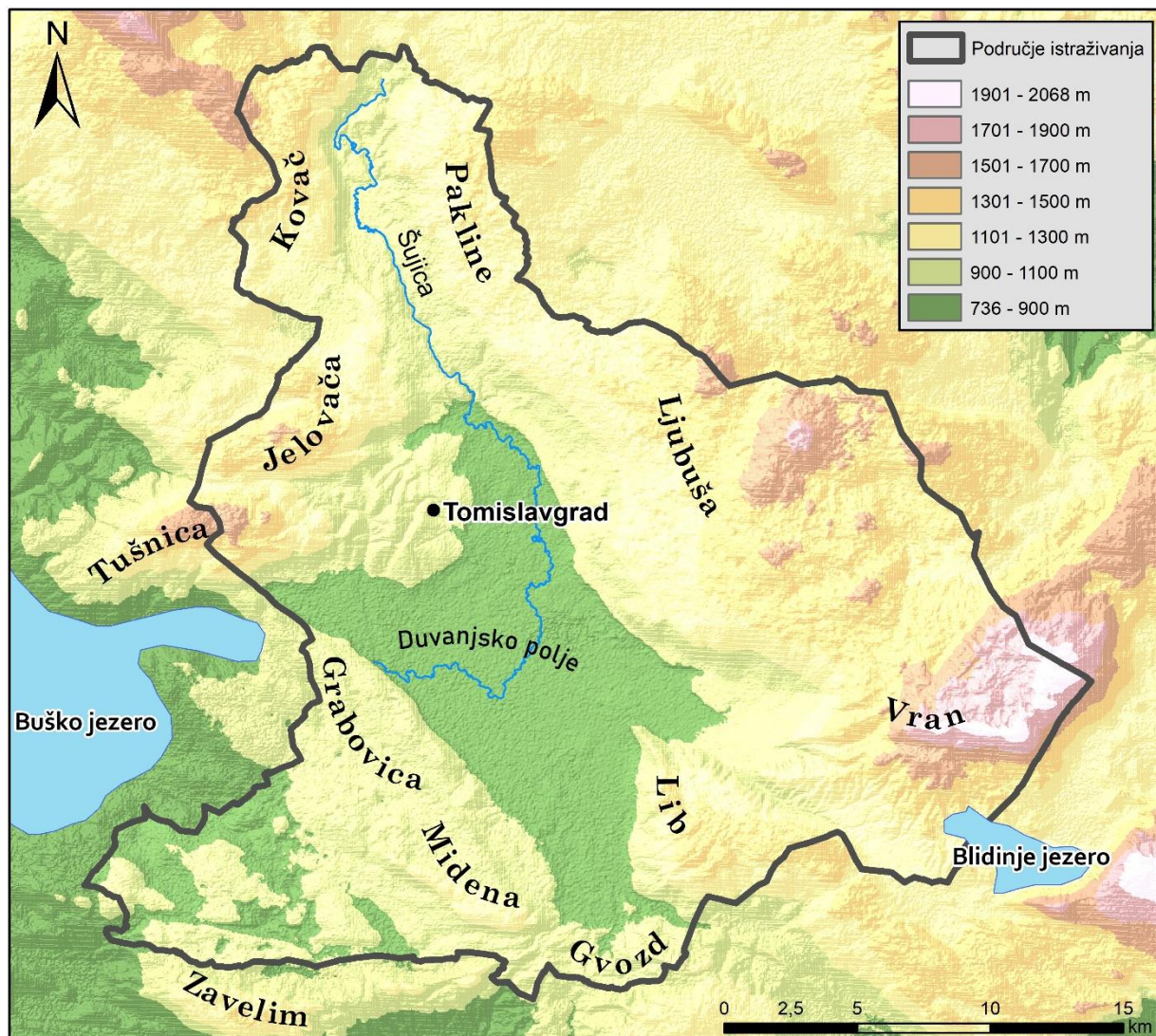
7. Geografska obilježja prostora istraživanja

Za riječ *Duvno*, najčešća je asocijacija Duvanjsko polje koje se nalazi u središnjem dijelu općine Tomislavgrad. Međutim, ovisno o kontekstu, Duvno može označavati i prostor cijele općine Tomislavgrad, prostor Duvanjskog dekanata kao i centralno naselje općine Tomislavgrad. Općina Tomislavgrad s 969 km² šesta je po veličini općina u Bosni i Hercegovini (Jolić, 2002: 77). Na zapadu graniči s Gradom Livno te Republikom Hrvatskom, na sjeveru s općinom Kupres, na istoku s općinama Prozor-Rama i Jablanica dok na jugu graniči s općinom Posušje s kojom ujedno ima i najdulju granicu (Slika 1).

7.1. Geomorfološka obilježja

Reljefno, prostor općine Tomislavgrad pripada vanjskim Dinaridima, a geomorfološki spada u južni geomorfološki pojas, odnosno u zonu visokog krša koja se gotovo u potpunosti poklapa sa zonom vanjskih Dinarida. Duvanjsko je polje, kao i sva krška polja, rezultat ulaska i prolaska vode kroz vodotopive stijene u kombinaciji s tektonskom predisponiranošću. Polje je sa svih strana zatvoreno uzvisinama, a na sjeveru se otvara kanjonom rijeke Šujice kao karakterističnom krškom tekućicom koja se probija između planine Kovača i Paklina. Prema sjeverozapadu se otvara planinskim usjekom Grla prema Blidinju, a na jugu je otvoreno prema Studenim Vrilima i Posušju. Planinski niz sa sjeverozapada zatvara Tušnica s najviši vrhom 1697 m n/v te se prema istoku blago spušta prema polju gdje je smješteno i središnje naselje Tomislavgrad. Prema sjeverozapadu na Tušnicu se nastavlja Jelovača te se prema sjeveroistoku planinski niz prekida kanjonom Šujice gdje se ponovno nastavlja na planinu Ljubušu koja polje okružuje cijelom sjeveroistočnom stranom. Na jugoistočnom dijelu na Ljubušu se nastavlja Vran planina koja s vrhom Veliki Vran čini najvišu kotu u općini. Jugozapadno od Vrana nastavlja se planina Lib koja se usijeca prema središtu polja. Južni dio polja je najniži i čine ga brežuljkasti predjeli Mesihovine, planina Gvozd i južni dio planine Midene, a uzvišenja tek rijetko prelaze visinu 1200 m n/m. Midena čini jugozapadnu granicu polja koja prema sjeverozapadu prelazi u Grabovičku planinu koja se završava s prijevodom Privalom, koja odvaja Duvanjsko polje od Buškog blata, odnosno Tušnicom. Prosječna visina Duvanjskog polja je između 860 i 900 m n/v. Dužina je oko 20 km, širina 12 km, a najniži dio polja periodično je plavljen i u njemu se koncentrirana glavna hidrografska mreža polja (Slika 8). Duvanjski krajobraz karakterizira visoko razvijeni krš s gotovo svim svojim formama. Najbolji primjeri krša razvijeni su na mjestima koja uz prisustvo vodotopivih stijena imaju i tektonsku predisponiranost, raspucalost terena koja omogućava intenzivnije

okršavanje. Vapnenci koji se nalaze na Duvanjskom polju uglavnom su čisti, s udjelom kalcita većim od 90% (Radoš i Radoš, 2013).

Slika 8. Hipsometrijska karta šireg prostora Duvanjskog polja

Izvor: Izrađeno prema podacima ASTER GDEM

7.2. Klimatska obilježja

Glavni čimbenici koji utječu na klimu Duvanjskog polja jesu:

- Geografski smještaj – između dva velika polja visokog i niskog tlaka zraka gdje je intenzivna razmjena globalnih zračnih masa
- Geomorfološke značajke prostora – visoka nadmorska visina te okruženost planinama
- Blizina Jadranskog mora – nešto više od 30 kilometara zračne linije do pojedinih dijelova polja uz planinske barijere koje sprječavaju dotok toplog zraka

- Flora i fauna, Buško jezero, utjecaj čovjeka...

Prema Koppenovoj klasifikaciji, Duvanjsko polje ima obilježja Cfb klime, odnosno umjereno tople vlažne klime s toplim ljetom, inače poznata i po nazivu klima bukve, a viši predjeli vjerojatno Df klimu jer je takva klima na Kupresu na 1200 m. Srednja godišnja temperatura zraka iznosi 9°C. Južni dijelovi polja imaju nešto topliju klimu zbog otvorenosti polja prema jugu, dok se prema sjevernim dijelovima vertikalni temperaturni gradijent povećava. Najveće klimatske sličnosti pokazuju Duvanjsko i Livanjsko polje koje je čak 200 m niže u prosjeku. Svi klimatski elementi pokazuju i značajne razlike u odnosu na sjevernije i hladnije Kupreško polje, kao i na južniji, topliji prostor Posušja. Prosječna godišnja količina padalina iznosi 1200 mm. Prevladavajući vjetrovi koji pušu na Duvanjskom polju su bura i jugo. Bura je vezana uz nagomilavanje hladnih zračnih masa na sjeveru, donosi uglavnom hladno i vedro vrijeme. Češća je u zimskim mjesecima. Jugo je vezano za razdoblja s pojavom oborina. Također je češće zimi te utječe na naglo topljenje snijega (Radoš i Radoš, 2013).

7.3. Hidrogeografska obilježja

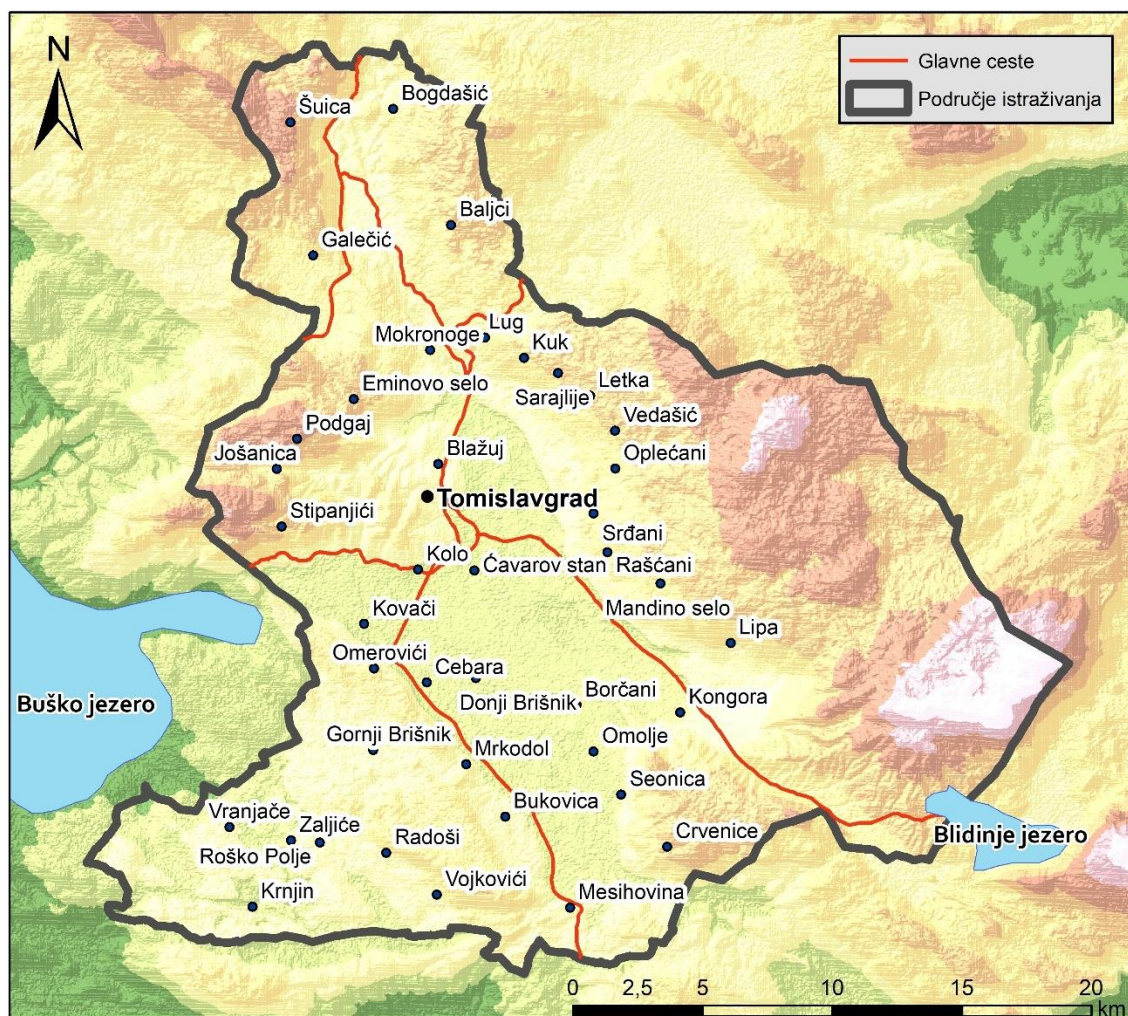
Duvanjsko polje, kao i sva krška polja, ima specifične hidrogeografske značajke. Zbog vodotopivih stijena, osobito vapnenca, krške prostore obilježava izraženija podzemna, pukotinska cirkulacija vode nego nadzemna. Najveći riječni tok na području polja je rijeka Šujica čiji se izvor nalazi na 1000 m n/v na samoj granici s općinom Kupres te ona predstavlja nadzemni nastavak Milača (riječni tok na Kupreškom polju koji ponire u južnom dijelu). Nakon toka kroz Duvanjsko polje Šujica ponire u zapadnom dijelu polja u Tubolji (URL 4) te se veći dio toka pojavljuje 5 km dalje u Vrilu u razini Buškog jezera kao Ričina. Osim u Ričinu, primijećeno je da voda otiče i u drugim smjerovima, kao što su vrela u Sinjskom polju, Grabu, Velikoj i Maloj Rudi, Ovrliji te u vrelima Imotskog polja (Radoš i Radoš, 2013). Sve vode Duvanjskog polja pripadaju Jadranskom slivu, odnosno hidrološkom porječju Cetine, dok jedan dio voda na sjeveru Ljubuše te najjužniji dio Mesihovine pripadaju slivu Neretve.

7.4. Demografska obilježja

Prvi popis stanovništva u Bosni i Hercegovini proveden je 1879. godine od kada se sustavno može proučavati kretanje broja stanovnika na Duvanjskom polju (Jolić, 2002). Za veliki dio prošlosti za koji postoje podaci, karakteristična je predtranzicijska demografska faza koju obilježavaju visoke stope rodnosti i smrtnosti. Zbog toga nije bilo velikih stopa rasta broja stanovništva sve do razvoja moderne medicine i

poboljšanja općih uvjeta života. Prvi značajniji skok broja stanovnika zabilježen je u međupopisnom razdoblju od 1953. do 1961. i iznosio je 30 %, a u sljedećem međupopisnom razdoblju od 1961. do 1971. iznosi čak 64 %. Nakon toga, i dalje se bilježi rast broja stanovnika, ali slabijim intenzitetom. Prema popisu stanovništva iz 2013. godine, struktura stanovništva po nacionalnoj osnovi u općini Tomislavgrad je sljedeća: Hrvati 91,8%, Bošnjaci 7,8%, Srbi 0,1%. Ukupan broj stanovnika je prema tom popisu 31 592, a na samom području istraživanja 26 078 (URL5). Međutim, na oba popisa, a osobito na onom iz 2013., popisani su veliki brojevi stanovnika koji na području općine žive samo kraći dio godine, a stvarno prebivalište imaju najčešće u zemljama zapadne Europe.

Najveći broj naselja u općini smješten je na rubovima polja, nerijetko podno nekadašnjih ilirskih građevina, dok se ona malobrojnija, moderna naselja razvijaju uz glavne prometne pravce. Službeno, općina Tomislavgrad broji 59 naselja, od čega je samo jedno urbano – Tomislavgrad, dok su dio istraživanja ovoga rada 43 naselja i to redom: Bogdašić, Šujica, Baljci, Galečić, Mokronoge, Lug, Kuk, Sarajlije, Letka, Vedašić, Oplećani, Srđani, Raščani, Mandino Selo, Lipa, Kongora, Borčane, Omolje, Seonica, Crvenice, Mesihovina, Bukovica, Mrkodol, Donji Brišnik, Gornji Brišnik, Cebara, Omerovići, Kovači, Čavarov Stan, Kolo, Tomislavgrad, Blažuj, Eminovo Selo, Podgaj, Jošanica, Stipanjići, Vojkovići, Radoši, Roško Polje, Zaljuće, Krnjin, Vranjače (Slika 9).

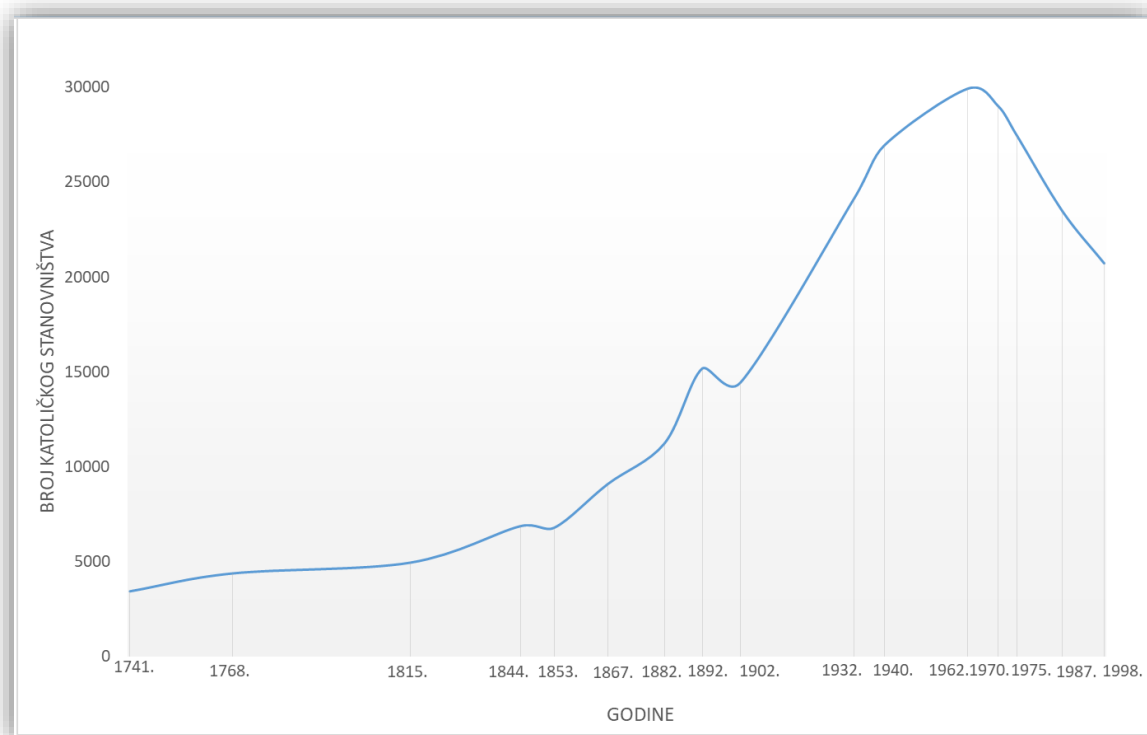
Slika 9. Naselja istraživanog prostora

Izvor: Izrađeno prema podacima Federalnog zavoda za statistiku i ASTER GDEM

O brojčanom stanju stanovništva na Duvanjskom polju u najstarijim razdobljima nije lako govoriti, budući da ne postoje odgovarajući podaci. Prvi službeni državni popis provela je Austrougarska 1879. godine, a do danas ih je provedeno ukupno 13, od kojih je zadnji bio 2013. godine. O stanju katoličkog stanovništva postoji nešto više podataka s obzirom na to da određeni podaci postoje od 1741. godine.

Pretpostavlja se da je duvanjski kraj od davnina bio redovito dobro naseljen. Prvi konkretniji podaci dolaze s početka 17. stoljeća kada dalmatinski svećenici navode da u Duvanjskoj župi živi više od 14 000 katolika (Jolić i dr., 2013). Slične brojke spominju se u još par povijesnih izvora, što to bi značilo da je Duvno do sredine 17. stoljeća bilo izrazito dobro naseljeno. Međutim, uslijed kršćansko-turskih ratova te emigracije stanovništva u Cetinsku krajinu, cijeli kraj je opustošen, a u Duvnu nije ostao gotovo nitko. Početkom 18. stoljeća došlo je do povratka dijela pučanstva o čemu svjedoče sljedeći popisi pučanstva.

Podaci koji su prikazani na slici odnose se na teritorij današnjeg Duvanjskog dekanata, a ne isključivo na prostor kojim se ovaj rad bavi (na prostoru istraživanja živi oko 90 % stanovništva Duvanjskog dekanata). Također, za određene godine nisu postojali točni podaci za svaku župu, pa su korišteni podaci iz iduće najbliže godine. Prve precizne podatke o stanovništvu duvanjskog kraja ostavila su dva bosanska apostolska vikara 1741. te 1768. godine (Jolić, 2002).

Slika 10. Kretanje broja katoličkog stanovništva u Duvanjskom dekanatu 1741.-1998. godine
Izvor: izrađeno prema Jolić, 2002

Od ukupno 12 provedenih državnih popisa do sada, 4 su austrougarska, 2 starojugoslavenska, 6 iz SFRJ te jedan popis moderne BiH. Podaci u Tablici 2. odnose se na prostor Duvna/Tomislavgradske općine čiji se teritorijalni obuhvat neznatno mijenjao tijekom ove 134 godine³. Primjetan je nagli rast broja stanovnika od kraja 19. stoljeća pa do kraja 70-ih godina, a nakon toga opada, odnosno stagnira (Slika 10). Nagli rast je prekinut za vrijeme Drugog svjetskog rata kada su mnogi mladi životi stradali, ali se nakon rata stanje popravlja te se broj stanovnika povećava, ponajviše zbog smanjivanja stopa mortaliteta. Broj

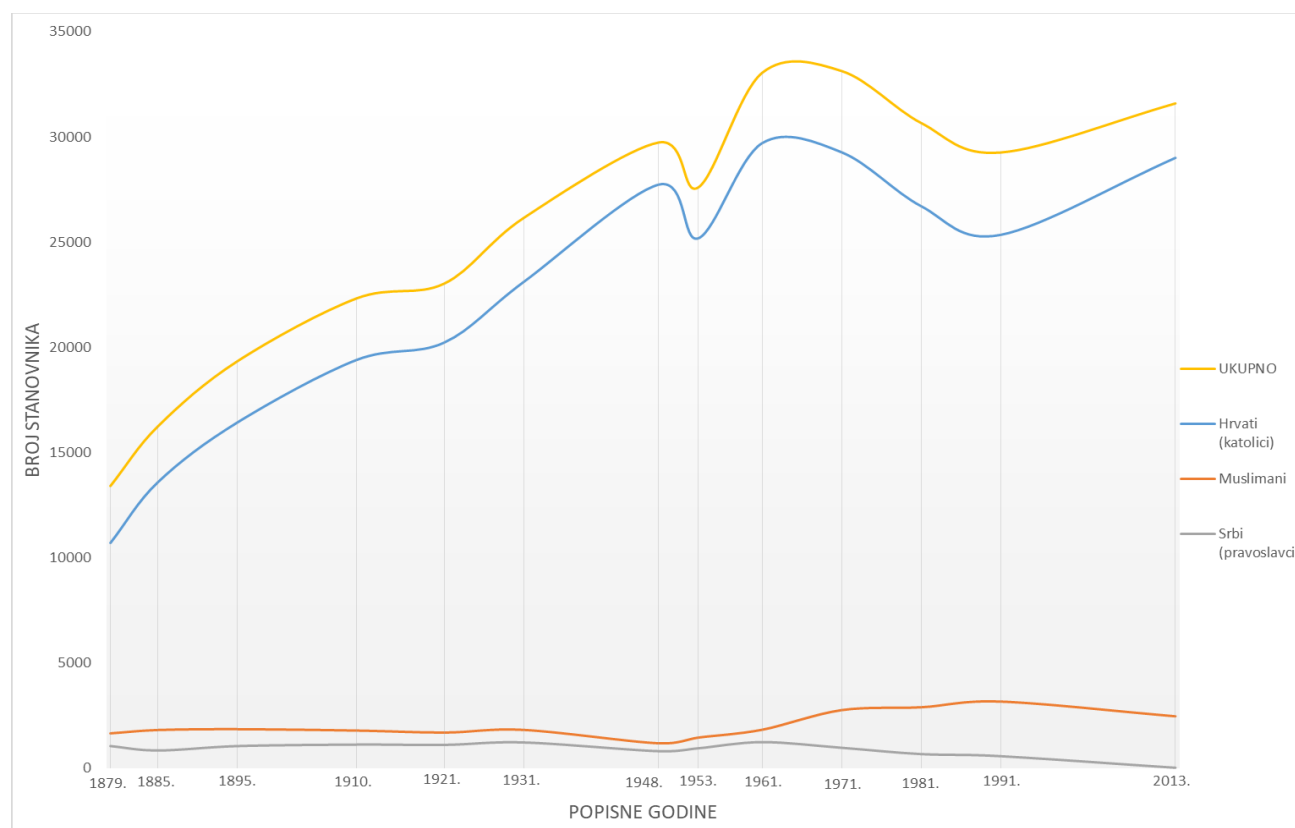
³ Za vrijeme Austrougarske uprave u sastavu općine nije bila Šujica, a bila su pridodana tri naselja koja su danas dio posuške općine: Vir, Zavelim i Zagorje

hrvatskog pučanstva u duvanjskom kraju gotovo je utrostručen u razdoblju od 1879. do 1961. Godine, što je ujedno predstavljalo i vrhunac brojnosti stanovništva (Slika 11).

Tablica 2. Kretanje broja stanovnika u Duvnu 1879.-2013. godine

Godina popisa	Hrvati (katolici)	Muslimani	Srbi (pravoslavci)	Ostali	UKUPNO	Opaska
1879.	10705	1656	1051	0	13412	Travničko područje (Županjac)
1885.	13600	1814	842	0	16256	Travničko područje (Županjac)
1895.	16437	1853	1050	7	19347	Travničko područje (Županjac)
1910.	19407	1789	1122	14	22332	Travničko područje (Županjac)
1921.	20229	1693	1107	3	23032	Travnička županija (Duvno)
1931.	23109	1819	1222	0	26150	Primorska banovina (Duvno)
1948.	27736	1184	807	11	29738	kotar Duvno
1953.	25187	1457	948	18	27610	kotar Duvno
1961.	29704	1828	1239	275	33046	okrug Livno: Duvno
1971.	29272	2760	970	133	33135	općina Duvno
1981.	26712	2895	671	388	30666	općina Duvno
1991.	25347	3166	570	178	29261	općina Tomislavgrad
2013.	29006	2467	22	97	31592	općina Tomislavgrad

Izvor: Jolić, 2002

Slika 11. Kretanje broja stanovnika po narodnosti u Duvnu 1879.-2013. godine

Izvor: Jolić, 2002

8. Historijsko-geografski pregled šireg prostora Duvanjskog polja

Temelj stvaranja određenog regionalnog identiteta je postojanje svijesti o jedinstvenosti određenog prostora u odnosu na neke druge susjedne prostore. Ta svijest o jedinstvenosti sastavljena je od brojnih elemenata kao što su: historijsko-geografski, kulturni, tradicijski, društveni, politički, crkveni... Za prostor istraživanja osim političke organizacije prostora bit će bitno proučiti crkvenu teritorijalnu povijest upravo stoga što je Crkva bila najbolje organizirana srednjovjekovna institucija s jasno određenim sustavom hijerarhije i međusobne ovisnosti (Fürst Bjeliš, 2012).

8.1. Duvanjsko polje u Ilirskom razdoblju

Riječ *Duvno* dolazi od starog ilirskog imena *Delminij* sljedećom jezičnom preobrazbom: Delminion – D'Imno – Dumno – Duvno, a pretpostavlja se da dolazi od ilirske riječi koja znači *ovca*. To upućuje na činjenicu da je duvanjski kraj još u prapovijesti bio primarno stočarski, a stanovnici stočari. Drugo tumačenje imena govori da je to u korijenu staroslavenska riječ *dulma*, *dumača*, što bi u prijevodu označavalo dolinu, kotlinu.

Najstariji naseljenici Duvna nestali su za vrijeme velikih seoba naroda s istoka u 2. tisućljeću prije Krista⁴, a došljaci se u literaturi nazivaju *Protoilirima*. Nova seoba uslijedila je u 12. i 11. st. pr. Kr. kada jedan dio Protoilira bježi pred novim doseljenicima na jug, a dio ostaje te se miješa s njima stvarajući novu kulturu i plemena koja se u literaturi nazivaju *Prailirima*. Nakon poraza ilirskog kralja Gencija u ratu protiv Rimljana oko 167. godine pr. Kr., delmatsko pleme preuzima primat vođenja ratova protiv Rimljana te se nameću kao vodeće ilirsko pleme (Jolić, 2002). Delmati su u ranijim vremenima vladali trima krškim poljima, odnosno Duvanjskim, Livanjskim i Glamočkim, a tek se sredinom 2. st. pr. Kr. počinju spuštati prema jugu do mora kada su Rimljani osvojili Delminium, a novi glavni grad postala je Salona. Najvidljiviji ostatak Delmata na Duvanjskom polju danas su gradine kojih je bilo više od 50. Najveći dio imao je obrambenu ulogu te su se nalazile na rubovima polja, a jedina koja je bila smještena u polju, imala je kulturni karakter⁵. Sve te gradine bile su okrenute prema središnjoj koja se nalazila na najisturenijem sjeveroistočnom dijelu Liba gdje se nalazio i glavni grad Delminium (Slika 12). Najbolji pokazatelj delmatske snage i organiziranosti je podatak koji kaže da su se 170 godina opirali Rimljanima sve do konačnog pokorenja u 9. g. po. Kr (Jolić, 2002).

⁴Ili su se iselili ili asimilirali s došljacima

⁵Mandina gradina, nalazi se između Mandina Sela i Raščana

Slika 12. Raspored gradina na Duvanjskom polju
Izvor: Jolić, 2002: 47

8.2. Duvanjsko polje u Rimskom razdoblju

Središte duvanjskog prostora u vrijeme rimske vlasti bio je grad Delminium koji se nalazio u današnjem Tomislavgradu, a cijeli duvanjski prostor bio je u sastavu rimske pokrajine Dalmacije. Glavna cesta koja je vodila preko Duvna počinjala je u Saloni te se nastavljala preko Trilja, Aržana, Prisoja, Tomislavgrada, Šujice, Kupresa i dalje prema sjeveru (Slika 13). Iako do danas nije u potpunosti jasno koje su sve prostore Hrvati naselili, sigurno je da su naselili Duvno koje je bilo istočna granica Bijele Hrvatske, dok su se hrvatski teritoriji prostirali od Istre do Budve obuhvaćajući čitavu Bosnu i Hercegovinu (Jolić, 2002). Od prestanka progona kršćana u rimskom carstvu u 4. stoljeću, kršćanstvo se neometano razvijalo, a u prilog tome svjedoče ostaci starokršćanskih crkava i podatak o osnivanju Delmijske biskupije u drugoj polovici 6. stoljeća. Pokrštenje Hrvata nije bilo ni jednokratno ni nasilno, ali se može reći da se najveći dio hrvatskog stanovništva obratio na kršćanstvo dvadesetak godina nakon dolaska na Jadran, dok su se Panonski Hrvati pokrstili početkom 9. stoljeća (Jolić i dr., 2013).

Slika 13. Rimske pokrajine s glavnim cestama

Izvor: URL6

8.3. Duvanjsko polje u srednjem vijeku do pada pod Osmanlijsku vlast

Nakon što je godinama Duvno središte države, postupno gubi svoju važnost premještanjem središta na jug. Prema postojećim izvorima, Duvno je pripadalo Hrvatskom kraljevstvu čineći njegovu istočnu granicu, a od 1102. Hrvatsko-Ugarskom kraljevstvu do 1330. kada je pripojeno Bosni. Nakon toga je prostor Zapadnih strana⁶ (Duvno, Livno, Glamoč) (Krišto, 2022) odvojen od bosanske vlasti i pripojen Hrvatskom kraljevstvu na period od 25 godina, sve dok ban Tvrtko nije ponovno zauzeo taj prostor koji zatim ostaje pod bosanskom vlasti sve do provala Osmanlija (Jolić i dr., 2013). Toma Arhiđakon, u svom djelu *Historia Salonitana*, u poglavlju koje govori o granicama Hrvatskog kraljevstva, navodi kako Duvnom izravno vladaju hrvatski kraljevi (Slika 14).

⁶Prostor krških polja (Duvanjsko, Livanjsko, Glamočko) u Bosanskom kraljevstvu spada u cjelinu Zapadne strane čije se granice mijenjaju s promjenama teritorija

Slika 14. Duvno u Hrvatskom Kraljevstvu za vrijeme Tomislava

Izvor: URL7

Zajedno s ostatkom Hrvatskog kraljevstva, i duvanjski su prostori ušli u novu državnu tvorevinu s Ugarima 1102. godine. U takvom državnom ustroju, Duvno je ostalo dijelom Hrvatskog kraljevstva u Personalnoj uniji. Tijekom druge polovice 13. stoljeća, Duvno je postalo jednom od županija unutar Hrvatskog kraljevstva, a zatim i središte županije, a otuda dolazi i naziv Županjac za Duvno. Oko 1330. godine, odnosno postankom Stjepana Kotromanića bosanskim banom, Hercegovina, makarska krajina i prostor Tropolja⁷, pripojeni su Bosanskoj banovini. Ljudevit Veliki ipak je 1356. godine uspio pripojiti Tropolje Hrvatskom kraljevstvu posljednji put, međutim uskoro nakon njegove smrti, ban Tvrtko opet je otrgnuo taj prostor te će ostati njegovim vladarom sve do pada Bosne pod Tursku vlast (Jolić i dr., 2013).

⁷Horonim Tropolje u znanstvenoj literaturi nerijetko se koristi za prostor Duvanjskog, Livanjskog i Glamočkog polja. Samo ime neprecizno označava taj prostor s obzirom da se tu nalaze četiri velika krška polja (već navedena i Kupreško) i puno manjih koja su međusobno odvojena, a Periša, 2011 tvrdi da se u srednjem vijeku taj horonim koristio za označavanje prostora Kninskog, Petrova i Kosova polja

8.4. Duvanjsko polje u razdoblju Osmanlijske uprave

Osmanlije su u Bosansko kraljevstvo prvi puta provalili krajem 14. stoljeća, a nakon toga njihovi napadi postaju česti. Bosna je *šaptom pala* 1463. godine, a Hercegovina 1482. Za cijelo vrijeme Osmanlijske uprave, Duvno je bilo dijelom Hercegovačkog sandžaka. U osmanskim spisima se prvi puta spominje 1477. godine, što znači da je najkasnije tada Turska zavladała Duvanjskim poljem (Jolić i dr., 2013). Takvo stanje će na ovim prostorima ostati punih 400 godina do austrijskog zaposjedanja Bosne i Hercegovine.

Iz vremena početka osmanske vladavine nad duvanjskim krajem nema pouzdanih podataka. Čini se da su Duvno i Livno bile baze iz kojih su Turci polazili u vojne pohode ka neosvojenim dalmatinskim područjima. Osmansko carstvo bilo je centralistički nastrojeno, pa je tako koncipirana i upravna organizacija. Na području BiH u početku su postojala tri sandžakata: Bosanski, Hercegovački i Zvornički, a sva tri su se nalazila u sklopu Rumelijskog pašaluka. Kasnije je uspostavljen Bosanski pašaluk, a u njega su bili uključeni sandžakati: Bosanski, Hercegovački, Kliški, Krčki, Cernički, Požeški, Zvornički, Vučitrnski i Prizrenski, a s vremenom se mijenjao njegov prostorni obuhvat (Vranješ i Vlaški, 2013). Za cijelo vrijeme okupacije, Duvno se nalazilo u sklopu Hercegovačkog sandžakata, a na duvanjskom prostoru uspostavljena je jedna nahija. Prvotno se nahija nazivala Rog po glavnom gradu koji se nalazio u Roškom Polju, a početkom 18. stoljeća sjedište je prebačeno u Županjac, a nahija nazvana Duvno. Isprva su duvanjske nahije pripadale Mostarskom kadiluku, a 1633. osnovan je Duvanjski kadiluk kojem su pripale Duvanjska i Buškoblatska nahija. Upravo su te dvije nahije činile krajnje sjeveroistočne dijelove Hercegovačkog sandžaka, a Livno je primjerice pripadalo Kliškom sandžakatu. Iz ovog vremena dolaze granice između Bosne i Hercegovine koje neki i danas uzimaju kao argumente pri definiranju tih dviju regija. Naime, u to vrijeme, Hercegovački se sandžakat prostirao od Mileševa u Srbiji, Cetine u Dalmaciji i Kupresa na sjeveru (Slika 15). Jedno je kratko vrijeme Duvno s Buškim Blatom i Ramom pripadalo Kliškom sandžakatu, a već 1832., vraćene su stare granice kada je uspostavljen Hercegovački pašaluk. Granice su se protezale do Matine vode u Buškom Blatu i Šujice na zapadu⁸, a na istoku do Nikšića i Prijepolja. Tek su austrijske vlasti duvanjski prostor odvojile od Hercegovine i dodijelile travničkom okrugu, a ostatak nekadašnje teritorijalne podjele očuvan je u crkvenom pogledu o čemu će kasnije biti riječi (Jolić, 2002).

⁸To se poklapa s današnjim granicama općine Tomislavgrad

Slika 15. Ustroj osmanskog teritorija oko 1600. godine

Izvor: URL8

Za Duvno je osobito važna godina 1687., kada su katolici s područja Duvna, Rame i Livna, predvođeni ramskim franjevcima, pobjegli na područje pod mletačkom vlašću, i to uglavnom u Cetinsku krajinu. Na taj su način Mlečani oslabili mogućnosti privođenja novih vojnika iz tih krajeva, a ujedno ih regrutirali u svoje redove. Duvno ipak nije oslobođeno, a najveći dio preseljenog stanovništva ostao je živjeti u Sinju i okolici. Bosna i Hercegovina se posljednja na ovim prostorima uspjela osloboditi turske vlasti. Nakon tri godine borbe i ustanaka domaćeg stanovništva, 1878. su se na Berlinskom kongresu zapadne velesile složile s austrougarskom okupacijom BiH, što je označilo konačno oslobođenje ovih prostora od turskog okupatora (Jolić, 2002).

8.5. Duvanjski kraj nakon Austrougarske okupacije

Za vrijeme austrijske uprave, Duvno se zvalo Županjac i bilo je sjedište Duvanjskog kotara (Slika 16). Teritorijalni obuhvat se u manjoj mjeri razlikovao od današnjeg, budući da u sastavu općine nije bila Šujica, a bila su mu pridodana tri naselja koja su danas dijelom posuške općine: Vir, Zavelim i Zagorje.

U Austro-Ugarskoj je duvanjski kraj ponovno pripojen većinski bosanskom okrugu (Travničkom) što je bio očit primjer propagandne nacionalne politike koju je vodila država. Naime, administrativni je ustroj odstupio od svih povijesnih i kulturoloških elemenata svrstavši Duvno s Buškim Blatom u Bosnu.

Monarhija je na taj način imala za cilj razbijanje hrvatskog jedinstva, odnosno stvaranje jedinstvene bosanske nacije (Periša, 2011).

Slika 16. Administrativna podjela BiH 1895. godine
Izvor: URL 9

Raspadom Austro-Ugarske monarhije krajem 1. Svjetskog rata, nastala je Država Slovenaca, Hrvata i Srba koja se iste godine ujedinila s Kraljevinom Srbijom te je formirana Kraljevina SHS, a kasnije je naziv promijenila u Kraljevina Jugoslavija (URL 10). Primjer podređenosti Hrvatskog naroda u takvoj tvorevini je odbijanje zahtjeva za preimenovanje Duvna u Tomislavgrad u ime 1000. obljetnice krunidbe prvog hrvatskog kralja Tomislava 1925. godine. Centralna vlast taj je prijedlog odobrila tek tri godine kasnije i to pod uvjetom da preimenovanje bude u čast novorođenom sinu kralja Aleksandra, Tomislavu (Periša, 2011).

Ustroj vlasti u Kraljevini SHS bio je takav da su stvorene 33 oblasti s ciljem što boljeg provođenja centralističke srpske politike, pa je u skladu s tim Duvno pripalo Travničkoj oblasti (Slika 17). Time je postignuto razbijanje hrvatske prevlasti u svakoj oblasti, odnosno formiranje većinski srpskih jedinica.

Slika 17. Podjela na oblasti u Kraljevini SHS
Izvor: URL11

Od 1929. godine, BiH je podijeljena u nekoliko banovina koje u potpunosti zanemaruju granice uspostavljene u Austro-Ugarskoj. Tako su Duvanjski, Livanjski srez i Hercegovina pripali Primorskoj Banovini, dok je Kupres primjerice pripao Vrbaskoj banovini čije je sjedište bilo u Banja Luci (Slika 18).

Slika 18. Banovine u Kraljevini Jugoslaviji 1929.-1939.

Izvor: URL13

Zbog niza vanjskih pritisaka kao i izbijanja mogućeg rata, središnja je vlast u Beogradu odlučila riješiti goruće unutardržavno pitanje. Radilo se, naime, o težnji Hrvata za federalnim uređenjem države i svojevrsnom autonomijom. Tako je sporazumom Cvetković-Maček 1939. godine stvoren teritorij Banovine Hrvatske. Teritorijalni opseg banovine određen je tako da su mu pripali kotari u kojima su Hrvati imali više od pola stanovništva, a to su uz Savsku i Primorsku banovinu bili: Dubrovnik, Travnik, Fojnica, Brčko, Gradačac, Derventa, Šid i Ilok (Slika 18) (URL 14). Prema tome je i Duvanjski srez postao dijelom Banovine Hrvatske u sklopu Travničkog kotara. Međutim, promjene koje je Kraljevina učinila nisu bile od prevelike važnosti, budući da je uskoro uvučena u rat, nakon čega je uslijedio i njezin raspad i osnivanje nove države.

Nezavisna Država Hrvatska (NDH), nastala je u travnju 1941. godine uz pomoć Njemačke i Italije, a nestala porazom Njemačke 1945. godine. NDH je obuhvaćala prostor cijele BiH, a ne samo krajeve s većinski hrvatskim stanovništvom, što je bio jedan od uzroka njezine nestabilnosti (Periša, 2011). Teritorijalni ustroj je bio takav da se sastojala od župa, koje su se dijelile na kotare, općine i samostalne gradove. Župama su se nerijetko davala stara, srednjovjekovna imena, a teritorijalni obuhvat nije pratio

povijesne i geografske granice regija. Područje Duvna pripalo je pripalo župi Pliva-Rama koja je sjedište imala u Jajcu (Slika 19).

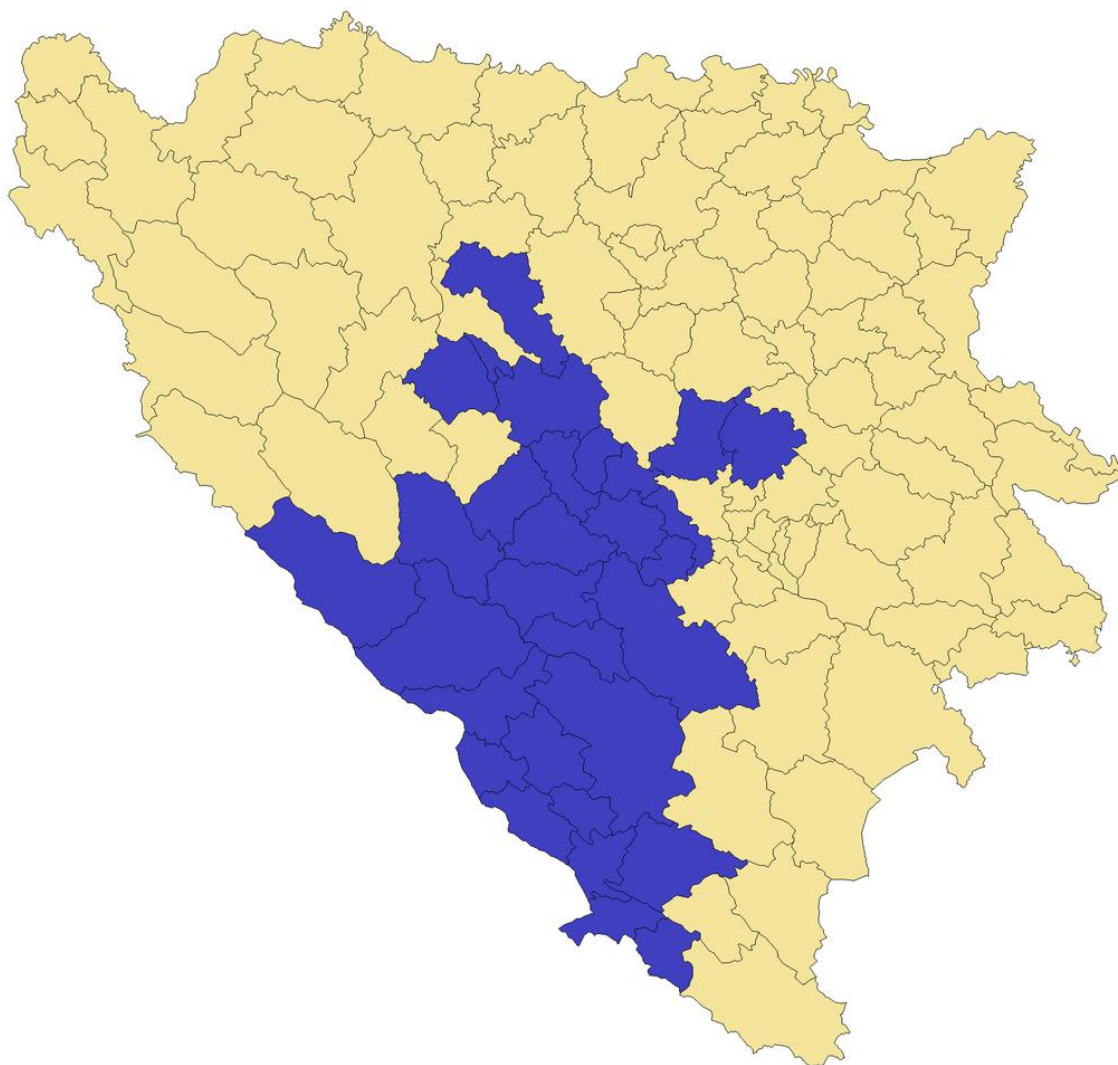

Slika 19. Prostorni ustroj u NDH
Izvor: URL15

Propašću NDH, kao pravni nasljednik Kraljevine Jugoslavije, dolazi Federativna Narodna Republika Jugoslavija 1946., koja će svoj naziv 1963. godine promijeniti u Socijalistička Federativna Narodna Republika Jugoslavija. U takvoj formaciji, duvanjski srez je dodijeljen mostarskoj oblasti, a kasnije, nakon ukidanja podjele na okruge 1952., duvanjski kraj regionalno je pripao Hercegovini. Sjedište hercegovačke oblasti bilo je u Mostaru koji za Duvnjake tada postaje administrativni centar (Periša, 2011).

Takav ustroj će na Duvanjskom polju ostati do osnutka Hrvatske zajednice Herceg-Bosne 1991., kasnije Republike Herceg-Bosne 1993. godine (Slika 20). Zajednica je obuhvaćala 30-ak općina u

Hercegovini, zapadnoj i središnjoj Bosni u kojima su Hrvati imali većinu stanovništva. Službeno je prestala postojati potpisivanjem Daytonskog sporazuma kojim je stvorena današnja Bosna i Hercegovina (URL16).

Slika 20. Općine u sastavu Herceg-Bosne
Izvor: URL17

Današnji teritorijalni ustroj BiH rezultat je Washingtonskog sporazuma iz 1994. i Daytonskog mirovnog sporazuma iz 1995. godine. Prema njemu je općina Tomislavgrad pripala Hercegbosanskoj županiji i čini njezin najjužniji dio. U sastav županije pripale su i općine: Livno kao sjedište, Kupres, Glamoč, Bosansko Grahovo i Drvar. Površina županije čini 51 % ukupnog teritorija Federacije BiH (Jolić i dr., 2013).

8.6. Crkvena povijest duvanjskog kraja

U ovom poglavlju obradit će se uglavnom teritorijalne promjene u ustroju katoličke Crkve na ovom prostoru. Na Duvanjskom polju kršćanstvo se pojavljuje već u prvim kršćanskim stoljećima, o čemu govori podatak o uspostavi Delmijske biskupije krajem 6. stoljeća te ostaci starokršćanske bazilike (Slika 21) (Jolić i dr., 2013). Prema postojećim podacima, izgleda da Delmijska biskupija nije bila dugog vijeka, ali se njezino ime ipak sačuvalo par stoljeća nakon. Biskupija je ponovno obnovljena u prijelazu s 13. na 14. stoljeće, vjerojatno od strane knezova Šubića koji su bili gospodari tog područja. Duvanjska je kustodija u to vrijeme bila jedna od ukupno sedam kustodija, a u njezinom su sastavu bili samostani od Stona do Glamoča (Slika 22). U toj biskupiji, Sveta Stolica redovito je birala duvanjske biskupe od kojih su neki i boravili u Duvnu.

Slika 21. Teritorijalni ustroj kršćanske Crkve prije dolaska Hrvata
Izvor: (Jolić i dr., 2013)

IZRAĐIO: NIKOLA BADIJKOVIĆ, 1989. 000

Slika 22. Franjevačke kustodije u Bosanskoj vikariji u 14. stoljeću.

Izvor: URL18

Nakon turskih prodora, sredinom 15. stoljeća, biskupi su rijetko zalazili na područje biskupije, a posljednjeg duvanjskog biskupa papa je imenovao polovicom 17. stoljeća. Nakon toga, biskupija je povjeravana susjednim područjima, najčešće makarskom, a nakon utemeljenja Bosanskog apostolskog vikarijata ušla je u njegov sastav. Duvanjsko će područje i nakon svih podjela ostati dijelom Bosanske provincije sve do osnutka Hercegovačke provincije. Najteže stanje za Duvanjsku župu bilo je u drugoj polovici 17. stoljeća tijekom velikog izbjeglištva stanovništva u Cetinsku krajinu kada je župa gotovo potpuno nestala. Povratkom stanovništva, početkom 18. stoljeća, osnovana je župa Duvno za cijelo područje. Do sredine 18. stoljeća, područje župe obuhvaćalo je Duvanjsko polje, Roško Polje i Vinicu, Rakitno i Drežnicu, a Buško Blato pripalo je župi Livno (Jolić i dr., 2013). Povećanjem broja katoličkog stanovništva, dijelovi župe počeli su se odcjepljivati. Nakon što je Austrougarska u drugoj polovici 19. stoljeća omogućila ponovno uspostavljanje i reorganizaciju Katoličke crkve u BiH, osnovane su tri biskupije sa sjedištima u Mostaru, Sarajevu i Banja Luci (Jolić i dr., 2013). Mostarsko-duvanjska biskupija svoj je temelj imala u srednjovjekovnoj duvanjskoj biskupiji. Ovakvom crkvenom podjelom na neki je

način narušeno jedinstvo šireg duvanjskog prostora, budući da je susjedna župa Livno pripala Banjalučkoj biskupiji, a Kupres i Rama Vrhbosanskoj nadbiskupiji (Periša, 2011).

Današnji crkveni ustroj ostao je sličan onome s kraja 19. stoljeća. Duvanjski dekanat dio je mostarsko-duvanjske biskupije, a sastoji se od 10 župa: Bukovica, Duvno, Grabovica, Kongora, Prisoje, Rašeljke, Roško Polje, Seonica, Šujica i Vinica (Slika 23).

Slika 23. Teritorijalni ustroj katoličke crkve u BiH

Izvor: URL19

Zapisa o islamskoj vjeri s Duvanjskog polja ima znatno manje, a najstariji podatak govori da je prva džamija sagrađena na početku 17. stoljeća. Danas u duvanjskom kraju osim gradske džamije postoje još četiri: u Stipanjićima, Omerovićima, Oplećanima i Mokronogama. Što se tiče stanovništva pravoslavne vjeroispovijesti, njih na Duvanjskom polju nije nikada bilo mnogo, a nakon Domovinskog rata nema ih uopće (Jolić i dr., 2013).

9. Analiza starih karata

Karta je kodirana slika geografske stvarnosti, koja prikazuje odabrane objekte ili svojstva, nastaje stvaralačkim autorskim izborom, a upotrebljava se onda kada su prostorni odnosi od prvorazredne važnosti (ICA, 1995). Stari zemljovidi vjerodostojni su povijesni izvori sa značajnim podacima koji mogu pomoći u razumijevanju trenutnog stanja neke države ili, jednostavno, područja. Iako su principi sastavljanja zemljovida poznati još od stare Grčke, prve regionalne karte Europe pojavljuju se u prvoj polovici 16. stoljeća. Poznato je da Turci nisu bili skloni kartiranju vlastitih posjeda, pa su takav stav imali i prema Bosni i Hercegovini. Zbog toga je BiH do druge polovice 19. stoljeća spadala u najslabije poznate dijelove europskog kontinenta (Marković, 1998). U ovom poglavlju razmatrat će se prostorna pripadnost prikazanih toponima s prostora Duvanjskog polja (*Delminium, Županjac, Duvno, Šujica, Roško Polje*) u okviru nekadašnjih država/regija Bosne, Hercegovine i Dalmacije. Cilj analize je utvrditi percepciju pripadnosti istraživanog prostora u okviru navedenih povijesnih regija toga vremena od strane autora karata, odnosno *drugih*. Međutim, stare karte, koliko god kvalitetne bile ne moraju odražavati stvarno stanje na terenu i treba ih uzimati s rezervom s obzirom na to da je svaka karta toga vremena rezultat autorovih osobnih percepcija i političkih okolnosti u kojima je nastala.

Prva poznata karta BiH nastala je u antičko doba. Radi se o glasovitoj Ptolomejevoj *Petoj karti Europe* na kojoj je, između ostalog, ucrtan i *Delminium*. Dostupna izdanja karte uglavnom su iz doba renesanse kada su autori uređivali kartu ali ne i sadržaj. Orografija je pojednostavljena, pa je tako prikazano linijsko gorje koje se na zapadu nastavlja na Alpe, a na istoku na Šar planinu. *Delminium* je smješten u pokrajini Dalmaciji istočno od planinskog niza između Neretve i Cetine (Slika 24) (Marković, 1998).

Slika 24. Isječak *Tabula moderna Bossinae, Serviae, Graeciae, et Sclavoniae* M. Waldseemullera iz 1513.

Izvor: URL20

Iako su se Ptolomejeva i slične karte toga vremena sastavljale prema načelima tadašnje kartografije, s ucrtanom mrežom paralela i meridijana, ljudi dugo vremena nisu shvaćali vrijednost helenističke geografije. Prošlo je nekoliko stoljeća dok znanstvenici nisu opet prihvatili vrijednosti takve kartografije. Prvi prikazi Bosne i Hercegovine na zemljovidima Europe pojavljuju se početkom 16. stoljeća. Kartografski se rad počeo oslanjati na egzaktne znanosti, a kartografi prestaju biti crtači i umjetnici već znanstvenici čiji se rad temelji na matematici, astronomiji i srodnim disciplinama. Nažalost, procvat kartografije i znanosti uopće nije zahvatio BiH, budući da je u to vrijeme bila pod osmanlijskom vlasti. Tursko Carstvo bilo je država zatvorena prema Europi, pa su tako ideje humanizma i renesanse zaobišle BiH. Mletački kartografi su se najviše zalagali za izradu zemljovida Dalmacije, a tu je prvotno spadala i Hercegovina. Granica mletačke Dalmacije u 15. stoljeću prolazila je grebenom Dinarida gdje se dodirivala s Kraljevinom Bosnom, a kasnijim turskim prodorima ta se granica spuštala da bi se ustalila u zaleđu gradova Zadra, Šibenika, Splita i Trogira. Na mletačkim zemljovidima nije prikazivana nova granica

Republike jer nisu bili zadovoljni s njom, a Hercegovinu su prikazivali kao dalmatinsku pokrajinu (Marković, 1998).

Jedan od najznačajnijih kartografa toga vremena, Abraham Ortelius, u četvrtom izdanju svog atlasa objavio je kartu antičke Panonije i Ilirika⁹ (Slika 25). Kao podlogu je koristio suvremeni prikaz, a unosio je antička imena naselja, rijeka, gora. Na zemljovidu je prikazana gotovo sva poznata toponimija tog vremena, a duvanjski prostor, s centralnim naseljem Delminiumom, prikazan je kao dio Dalmacije. Iako se današnje poimanje antičkog Ilirika razlikuje od Orteliusovog, značajna je činjenica da je takav zemljovid doprinio širenju interesa europskih znanstvenika za ove krajeve. Ovakve tematske karte nisu imale ni puno veće europske zemlje, što nam govori o tome da su se ilirske pokrajine smatrale kolijevkom antičke civilizacije, bez obzira na to što su kasnije pale pod tursku vlast (Marković, 1998).

Slika 25. Antički Ilirik i Panonija, rad A. Ortelija iz 1590. godine
Izvor: URL21

Zemljovid Gerharda Kremera – Mercatora jedan je od najznačajnijih iz vremena renesanse. Prema Mercatoru, Bosna se krajem 16. stoljeća protezala od Save do najviših grebena Dinarida, te od Vrbasa do Drine. Iz ovog, ali i ostalih dijelova ovog vremena, jasno je da nisu svi krajevi bili jednako poznati kartografima. Najviše zemljopisnih podataka zabilježeno je iz zapadnih i sjevernih krajeva. Većinu podataka kartografi su koristili iz putnih itinerara koje su sastavljali trgovci na svojim putovanjima te

⁹Pannoniae et Illyrici ve teris tabvla

kasnije prodavali, dok su podaci o Hercegovini stizali posredstvom pomoraca u Veneciju (Marković, 1998). Budući da Duvno tada često nije bilo ucrtavano na zemljovidima, možemo pretpostaviti da se nalazilo izvan glavnih karavanskih trasa.

Vincenzo Maria Coronelli postao je prvak mletačke kartografije u 17. stoljeću, a njegovo najznačajnije djelo je atlas *Atlante Veneto* u kojemu je objavljena karta podunavskih zemalja. Primorski dijelovi relativno su dobro i točno prikazani, dok se može primijetiti slabije poznavanje kontinentalnih krajeva. Hercegovinu je relativno točno prikazao, dok je Bosna smanjena na račun Dalmacije. Duvanjsko polje je prikazano kao sjeverna granica Hercegovine u okviru povijesne Mletačke regije, a Livanjsko, Buško i Glamočko polje zabilježeni su u sastavu bosanskih pokrajina. Ucrtani toponimi s prostora istraživanja su: *Zupagnpotoc* (*Županj Potok*) i *Downo, Dolmo* (*Duvno*) (Slika 27) (Marković, 1998).

Slika 26. Isječak karte Vincenza Marie Coronelija s kraja 17. stoljeća
Izvor: URL22

I tijekom 17. stoljeća otežavajućih okolnosti za kartografiranje BiH bilo je napretek, pa su zemljovidi nastali u to doba puni pogrešaka i sadržajno manjkavi. Sredinom 17. stoljeća prostor Bosne i Hercegovine pojavljuje se na zemljovidu Talijana P.A. Buffalinija. Zemljovid je nastao kao posljedica polemike o tome koje se zemlje jugoistočne Europe mogu smatrati ilirskima. Presuda je odlučila da u Ilirske pokrajine spadaju Dalmacija, Hrvatska, Slavonija i Bosna, pa je autor zemljovid izradio u skladu s time (Marković, 1998). Ivan Lučić je za svoje povijesno djelo izradio presliku Buffalinijeva zemljovida pod nazivom *Illiricum hodiernum* (Slika 28). Bosna i Hercegovina je na zemljovidu prikazana u predturskim granicama gdje se Bosna protezala od Jajca do Drine, a Hercegovina od gornje Cetine do doline Zete. Na karti je ucrtano Duvno (*Dvumno*) i Roško Polje (*Rofco*) u sastavu Hercegovine te Livno koje je također u sastavu Hercegovine, ali u granicama Kliškog sandžakata (Marković, 1998).

Slika 27. Isječak karte Ilirika Ivana Lučića iz 1688. godine
Izvor: URL23

Nakon Karlovačkog mira 1699. godine nastali su zemljovidni pograničnih područja Bosne i Turske Hrvatske. Međutim duvanjski kraj nije bio zahvaćen ovim kartiranjem, pa za ovo područje prve konkretnije karte nastaju tek krajem 18. stoljeća. Do tada je duvanjsko područje redovito prikazivano kao sjeverna granica Hercegovine koja je prikazivana kao dio mletačke Dalmacije (Marković, 1998).

Budući da je Austrija krajem 18. stoljeća planirala novi protuturski rat, bila je usmjerena na potpunije zemljopisno poznavanje tih zemalja. Ta je zadaća povjerena Vrhovnom zapovjedništvu, a plan kartiranja napravljen je u potpunoj tajnosti. Pod vodstvom poručnika Božića 1795. godine, po prvi je puta vjerno kartirano Livanjsko, Kupreško i Duvanjsko polje. Međutim, osnovni problem ovih karata je njihova rascjepkanost i nepovezanost s trigonometrijskom mrežom ostalih zemalja.¹⁰ Zbog toga će prostor BiH još cijelo stoljeće ostati kartografska nepoznanica u Europi (Marković, 1998).

Sve navedene karte do sada nisu zadovoljavale standarde austrijske vojne kartografije, zbog čega je na poticaj Vrhovnog štaba donesena odluka o izradi jedinstvene karte Europske Turske. Nakon trogodišnjeg rada objavljeno je djelo Franza von Weissa – veliki zemljovid Osmanskog Carstva u Europi. Za njegovo sastavljanje korišteni su svi raspoloživi podaci iz arhiva, kao i zemljovidi nastali u posljednjim desetljećima. Bogatstvo Weissovog zemljovida najviše se očituje u brojnosti ucrtanih naselja kao i njihovom ispravnijem lociranju. U ovom vremenu kartografi se prestaju zadovoljavati isključivo vojno-topografskim informacijama, već se zanimaju i za ostalu tematiku prostora, pa tako nastaju prve tematske karte. Europski kartografi toga vremena zapadne krajeve Europske Turske dijele na tri političko-administrativne cjeline, a najjasnije granice prikazao je F. Weiss (Slika 29) (Marković, 1998). Te tri cjeline su Turska Hrvatska između Une i Vrbasa, Bosna između Vrbasa i Drine i Hercegovina južno od Bosne i sjeverno od Dalmacije. Prema njegovom viđenju, najzapadnija točka Hercegovine nalazi se na planini Dinari iznad sela Uništa, pa su tako u zapadnu Hercegovinu spadali Glamoč, Livno, Županjac i Posušje, dok je Kupres spadao pod Tursku Hrvatsku. Međutim, prostorni obuhvat pojedinih regija, a osobito zapadne granice Hercegovine, razlikuje se ovisno o autoru karte. Tako je 1856. godine objavljen vojni zemljovid Turske Hrvatske autora J. Schedea u kojem su zapadne granice Hercegovine označene tako da dopiru do Županjca, pa su Livno, Šujica i Glamoč prikazani tako da su smješteni u Hrvatskoj (Marković, 1998).

Prve detaljnije karte ovog prostora pojavljuju se početkom 19. stoljeća, a izrađivane su na postojećim podacima. Austrijanci su ubrzo proveli zemaljski premjer BiH u svrhu dobivanja katastra i topografskih karata. Prva generalna karta pojavila se 1885., a kasnije su došle i detaljnije karte uz uspostavu

¹⁰Spomenuti zemljovid bili su rukopisna djela namjenjena potrebama vojske te su se čuvali u arhivu kao povjerljiva dokumentacija

bosansko-hercegovačkog katastra s mapama i popratnim knjigama (Radoš, 2017). Stari kartografski prikazi pokazuju se kao vrlo vrijedni povijesni dokumenti koji oslikavaju stanje i prilike u kojima su nastali. O kompleksnosti teme istraživanja govori činjenica da je na gotovo svakom kartografskom prikazu ucrtana drukčija granica povijesnih regija Bosne, Hercegovine i Dalmacije. To je rezultat općeg geografskog nepoznavanja tih prostora od strane europskih kartografa, ali i političkih aspiracija pojedinih država kao što su Mletačka Republika, Austrija i druge (Marković, 1998).

Slika 28. Isječak Weissove karte s prikazima regija iz 1829. godine

Izvor: Marković, 1998

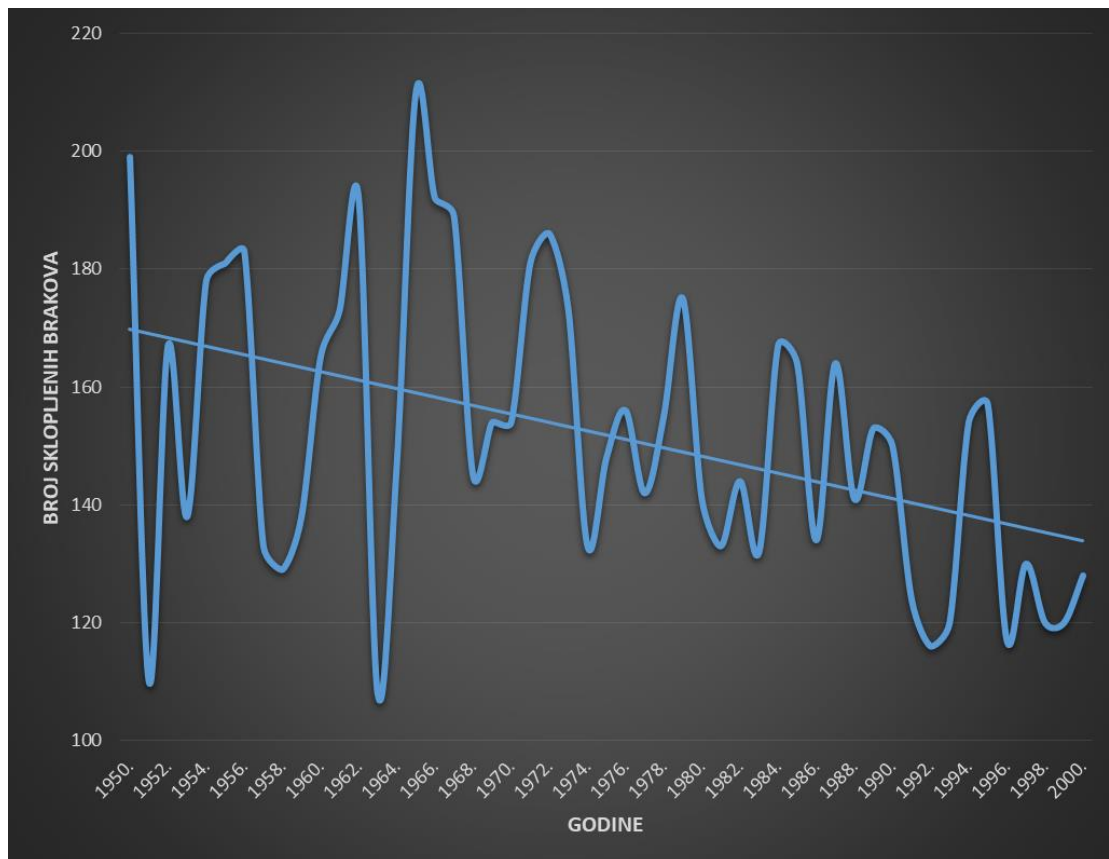
10. Rezultati i rasprava

10.1. Analiza ženidbenih veza

Kao jedan od aspekata regionalnog identiteta stanovništva korišteni su podaci iz matica vjenčanih za župe koje su dio područja istraživanja. Radi se, naime, o jedinom kvantitativnom podatku koji pokazuje tendencije odlaska ženskog stanovništva prema okolnim krajevima, u kontekstu udaje. Konkretno, korišteni su podaci o mjestu rođenja mladoženje, budući da je tradicija da se brak sklapa u župi iz koje potječe mladenka. Podaci su prikupljeni na području šest župa (što je ujedno i područje istraživanja), a to su Tomislavgrad, Šujica, Seonica, Kongora, Roško Polje i Bukovica. U Duvanjski dekanat (ujedno i općinu Tomislavgrad) spadaju još četiri župe, odnosno Grabovica, Prisoje, Rašeljke i Vinica koje nisu dio područja istraživanja, pa podaci iz njihovih matica vjenčanih nisu korišteni. Uzet je vremenski interval od 50 godina između 1950. i 2000. godine. Prije 1950-ih pa čak i nekoliko godina nakon toga, najveći broj mladenaca bili su susjedi, nerijetko iz istog sela. To je dobar pokazatelj o životu starih Duvnjaka i uskom krugu njihova kretanja. Ako su se i ženili s osobama iz drugih općina, radilo se uglavnom o Imotskom i Posušju, a rjeđe iz dalje Hercegovine. Gotovo nitko nije sklapao brak s osobama sa sjevera, iz Bosne, pa čak ni iz Livna (Jolić, 2005: 104-105). Zbog toga bi podaci iz razdoblja takve ženidbene prakse, s obzirom na njihovu malobrojnost i neučestalost, imali manju težinu utvrđivanja gravitacije duvanjskog puka. Nakon 2000. godine, u crkvenim se maticama bilježi trend vjenčavanja mladenaca u duvanjskim župama, iako žive i rade u zemljama zapadne Europe. Takvi se brakovi ipak nisu uzimali u obzir jer se veliki dio tih parova nije upoznao u Duvnu i okolici, nego u drugim europskim zemljama, a što nije predmet ovog istraživanja.

Ovi podaci odnose se samo na katolički (uglavnom Hrvatski) dio stanovništva, a s obzirom na to da se radi o više od 90 % ukupnog stanovništva, mogu se smatrati relevantnima. Cilj ove analize podataka je utvrditi gdje i zbog čega stanovništvo gravitira te pružiti interpretaciju i vizualni prikaz podataka. Posebno će se razmotriti ratne godine te njihov utjecaj na strukturu ženidbenih veza, jer je za to vrijeme u Tomislavgrad stigao veliki broj izbjeglica iz ratom pogođene i okupirane Bosne i Kupresa.

Ukupan broj sklopljenih brakova u ovih šest župa u razdoblju od 1950. do 2000. godine iznosi 7743. Najviše brakova sklopljeno je 1965. godine, njih 210, dok je u posljednjem desetljeću 20. stoljeća broj sklopljenih brakova bio manji od 130 godišnje te je vidljiva silazna linija trenda broja sklopljenih brakova (Slika 29).

Slika 29. Broj sklopljenih brakova po godinama 1950.-2000. godine

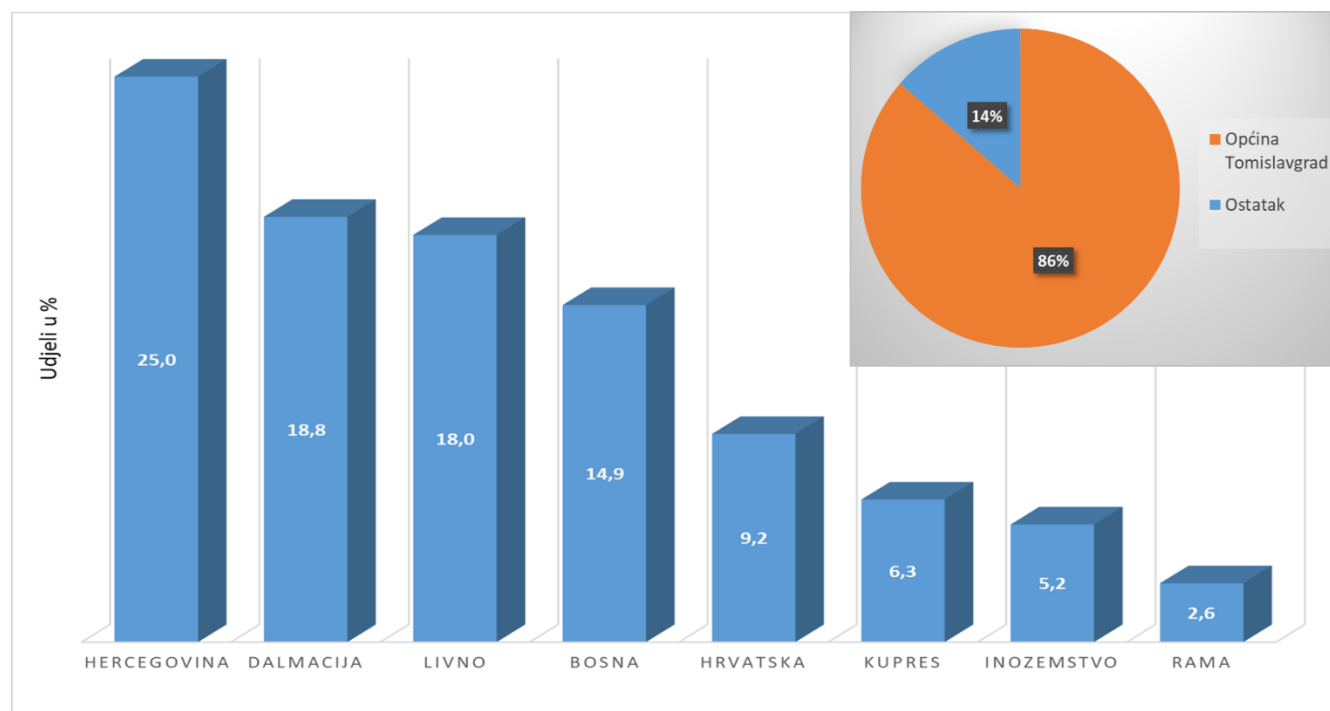
Izvor: Izrađeno prema podacima Matica vjenčanih

Od ukupnog broja svih sklopljenih brakova u ovom razdoblju, u 86 % slučajeva mjesto rođenja mladoženje bilo je na području općine Tomislavgrad, odnosno nije bilo u tek 14 % brakova (Slika 31). Ako se izuzmu ratne godine, za vrijeme kojih je Tomislavgrad bio naseljen tisućama izbjeglica, taj udio iznosi 87,5 % mladoženja iz duvanjskog kraja, odnosno 12,5 % izvan granica općine. Taj podatak govori o slaboj pokretljivosti duvanjskog stanovništva toga vremena, ali i načinu života unutar određenih granica.

Broj sklopljenih brakova u kojima mladoženja ima mjesto rođenja izvan Duvanjskog dekanata iznosi 1056, a mjesta rođenja mladoženja svrstana su u osam prostornih kategorija i to redom: inozemstvo, Hrvatska, Bosna, Dalmacija, Kupres, Livno, Rama i Hercegovina (Slika 30). U Hrvatsku spada ostatak Hrvatske bez Dalmacije s obzirom da je prikazana zasebno, a u inozemstvo spadaju sve ostale države osim BiH i Hrvatske. Dalmacija, Hercegovina i Bosna su tri glavne regije u okruženju koje sa sobom ujedno vežu regionalne identitete, a ostale kategorije su općine koje nemaju jasno definiranu regionalnu pripadnost pa su izdvojene kao samostane cjeline¹¹. Zatim je navedena kategorija inozemstvo, čiji se udio značajno

¹¹Iako se općina Prozor-Rama mogla svrstati pod Hercegovinu, zbog detaljnijeg prikaza ostavljena je samostalna

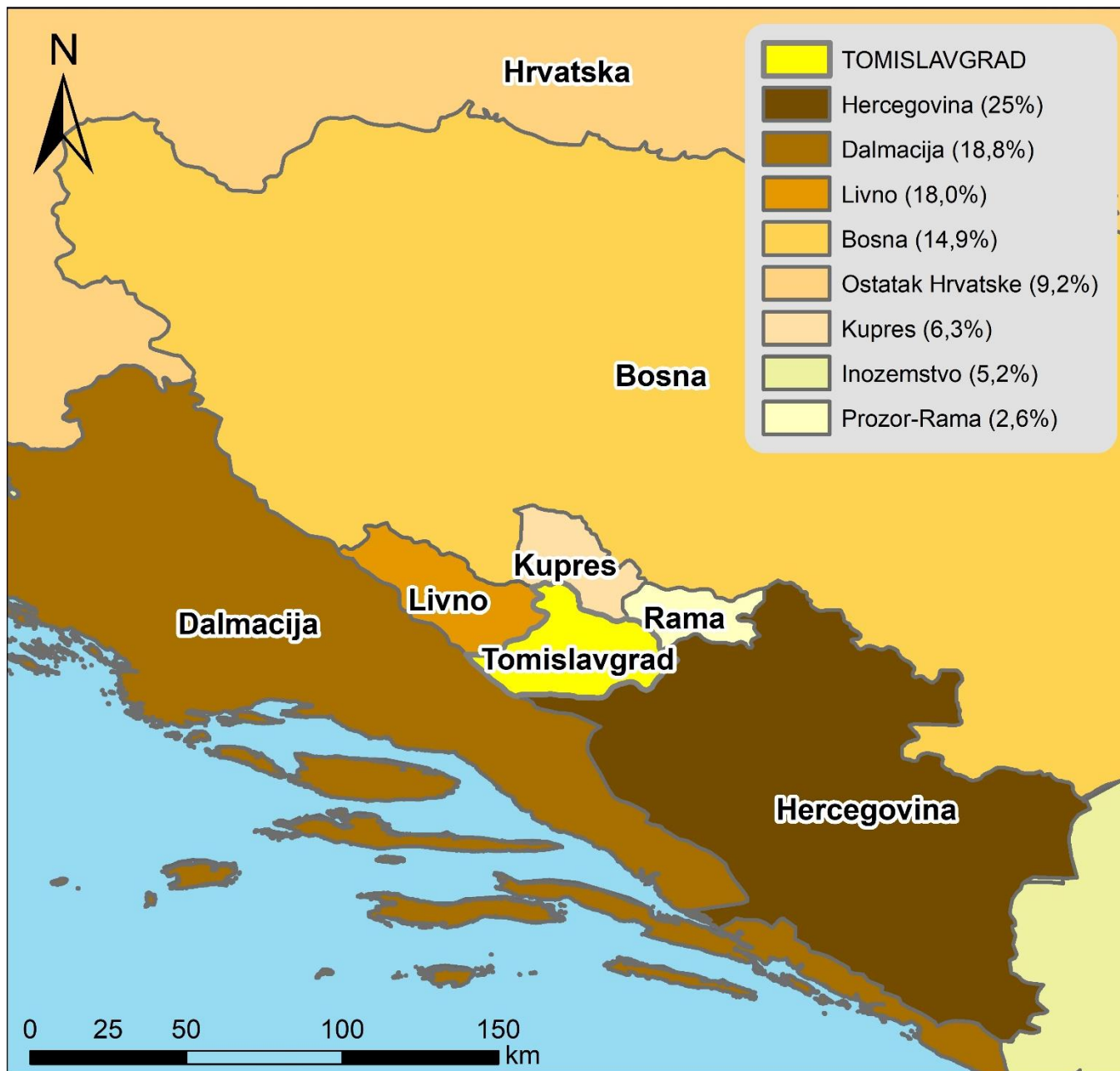
povećavao kroz vrijeme, a čiji rezultati u ovom istraživanju nemaju utjecaja. Iz prikupljenih i analiziranih podataka vidljivo je da je najveći udio mladoženja rođen na području Hercegovine, odnosno njih 264, što čini četvrtinu od ukupno rođenih izvan općine. Najbrojniji su mladoženje iz susjednog Posušja, a zatim iz Širokog Brijega, Gruda, Ljubuškog. Zanimljivo, na drugom je mjestu Dalmacija s 18,8 % mladoženja iz tog kraja, od čega trećinu čine Imočani. Livno se nalazi na trećem mjestu, a mladoženja s mjestom rođenja u Bosni ima nepunih 15 %. Zbog već spomenutog doseljavanja stanovništva iz ratom pogođene Bosne u Tomislavgrad, taj je udio manji ako se u obzir ne uzimaju ratne godine (Slika 32). Doseљeno stanovništvo bilo je većinom iz Jajca i Bugojna, a na području Tomislavgrada boravilo je u razdoblju od 1992. do 1995. Jedan dio novodoseљjenog stanovništva sklopio je brakove u duvanjskim župama koji su dio ove statistike, a to je uzrokovalo odstupanje od uobičajenih trendova zbog društvenih i političkih okolnosti, a prvenstveno rata. Razlike između ukupnog stanja i stanja izuzev ratnih godina prikazuju da se tijekom rata (1992.–1995.) znatno povećao broj sklopljenih brakova s mladoženjama koji imaju mjesto rođenja u Bosni (Slika 34). Idući po brojnosti je ostatak Hrvatske (bez Dalmacije) s manje od 10 % mladoženja, a gotovo polovica otpada na Slavoniju koja je bila jedno od emigracijskih odredišta Duvnjaka u 20. stoljeću. Zatim slijede Kupres sa 6,3 %, inozemstvo s 5,2 % te Rama s 2,6 % mladoženja s tog prostora. Razlozi manjih udjela sklopljenih brakova na relaciji Kupres i Rama je vjerojatno manji broj stanovnika u tim krajevima, jer je duvanjski puk redovito bio vrlo blizak s obje navedene općine. S područja Kupresa također je zabilježen veći broj mladoženja u ratnim godinama, jer je veliki broj stanovnika u tom periodu bio smješten u Tomislavgradu.

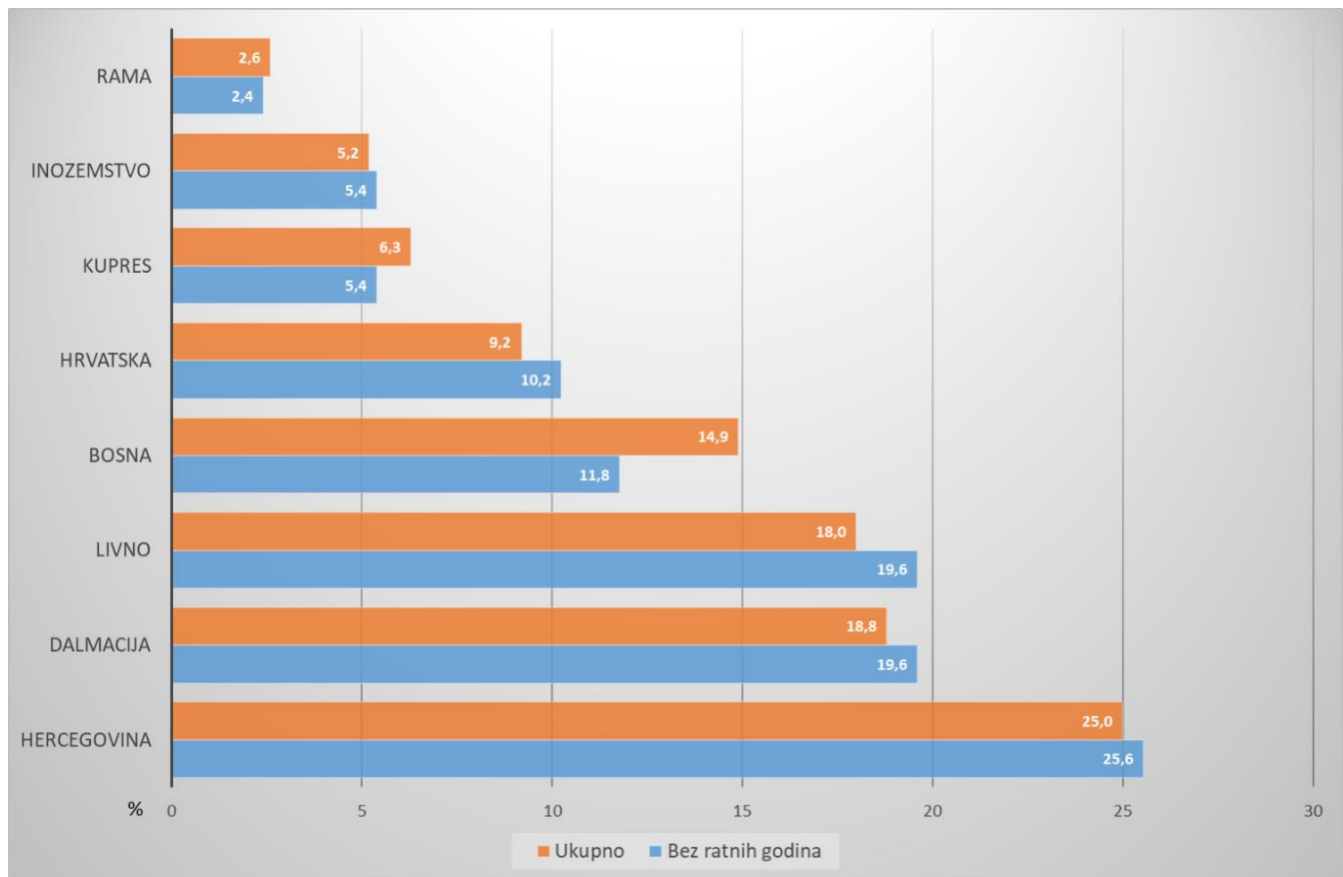
Slika 30. Udjeli sklopljenih brakova s mjestom rođenja mladoženje izvan općine Tomislavgrad po regijama
Izvor: Izrađeno prema podacima Matica vjenčanih

Prostorni raspored udjela mjesta rođenja mladoženja koji su brak sklopili na prostoru istraživanja na prvi pogled ukazuje da su južniji krajevi tamniji, odnosno da je gravitacija stanovništva intenzivnija na tom prostoru (Slika 31). Udio Hercegovine i Dalmacije u ženidbenim vezama Duvnjaka iznosi 43,8 % u navedenom razdoblju, a ako se Hercegovini priključi i općina Prozor-Rama taj udio čini gotovo polovicu ukupnog iznosa.

Ako se mogu uzeti podaci o mjestu rođenja mladoženja za brakove sklopljene u Duvnu kao relevantni pri određivanju tendencija gravitacije stanovništva, moglo bi se reći da duvanjski katolički puk u većoj mjeri gravitira Hercegovini nego Bosni. Štoviše, dalo bi se zaključiti da više gravitira i Dalmaciji i Livnu nego Bosni kao puno većoj regiji. Iz ovog podatka se ne može i ne smije zaključiti da Duvno pripada Hercegovini, odnosno da ne pripada Bosni, ali je zasigurno zanimljiv kvantitativan podatak, proturječan tvrdnjama koje Duvno svrstavaju u Bosnu.

Slika 31. Udjeli mjesta rođenja mladoženja po regijama
 Izvor: Izrađeno prema podacima Matica vjenčanih

Slika 32. Razlike analiziranih podataka ukupno i bez ratnih godina

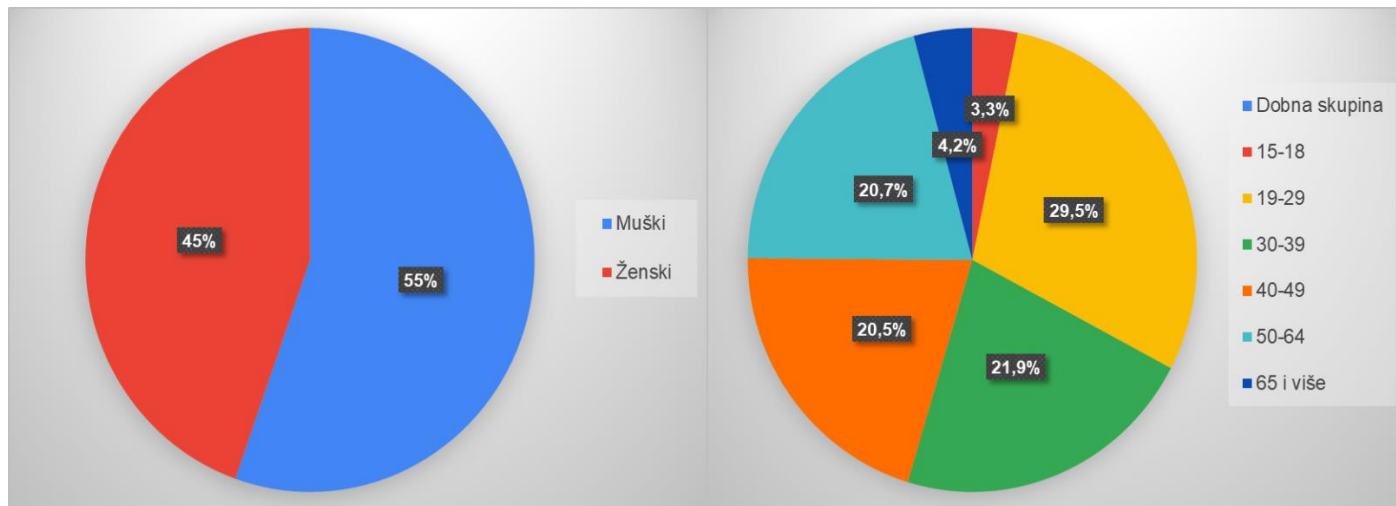
Izvor: Izrađeno prema podacima Matica vjenčanih

10.2. Analiza anketnog ispitivanja

Anketno ispitivanje stanovništva predstavlja glavni dio ovoga rada s obzirom na to da je identitet izrazito subjektivna odrednica. Obradene teme kao što su crkvena, političko-administrativna i druge teritorijalne pripadnosti mogu pomoći pri shvaćanju uvjerenja određene skupine stanovništva o njihovoj pripadnosti. Identitet odražava osjećaj pripadnosti, istovjetnosti s određenim skupinama ili prostorom te je izraženiji što je ta bliskost intenzivnija i konstantnija kroz povijest. Cilj anketnog ispitivanja u ovom radu je otkriti kakav je osjećaj pripadnosti duvanjskog stanovništva u odnosu na susjedne regionalne cjeline, postoji li uopće i ako postoji, u kojoj mjeri.

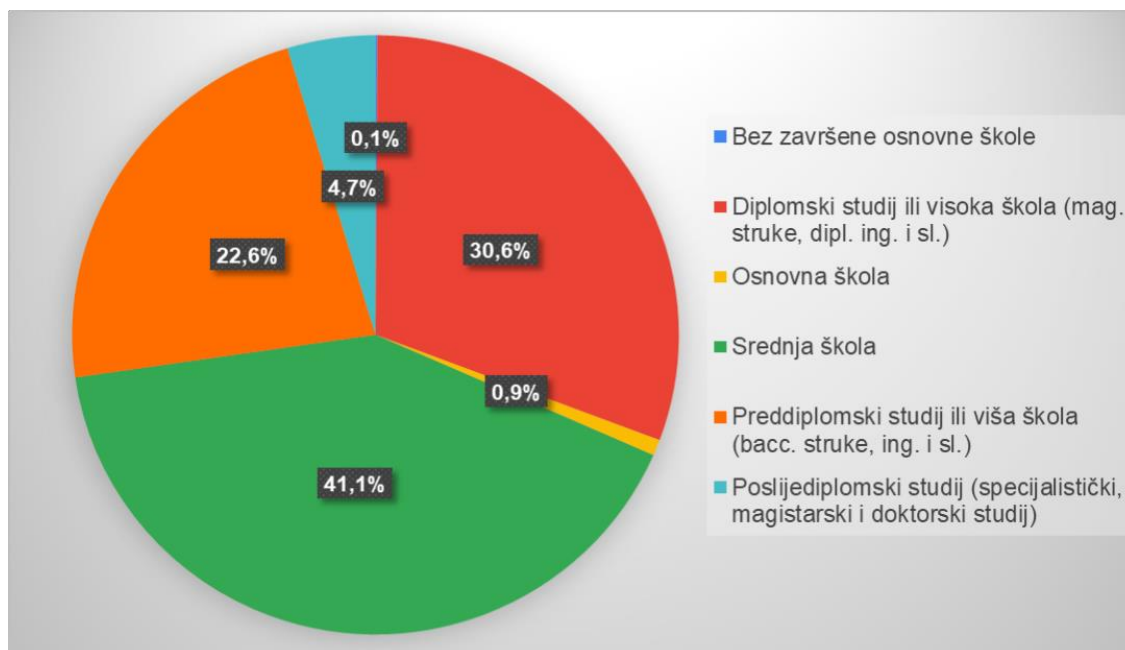
Anketno ispitivanje provedeno je u svibnju 2022. godine za 43 naselja koja čine područje istraživanja ovog rada. Provedeno je online upitnikom platformi *Google Forms*, a sastojalo se od 18 mješovitih pitanja. Ciljana populacija bilo je cjelokupno stanovništvo odabranih naselja starije od 15 godina. Ukupan broj anketiranog stanovništva iznosi 1045, što svakako zadovoljava kriterij minimalne veličine uzorka. Udio muškog stanovništva u ukupnom anketiranom iznosio je 55 %, a ženskog 45 % (Slika

33). Dobna struktura ispitanog stanovništva je takva da je najveći udio stanovništva u dobi 19-29 godina, a zatim slijede dobne skupine 30-39 i 40-49 godina. Manja zastupljenost stanovništva starijeg od 60 godina je očekivana s obzirom na njihovu slabiju informatičku pismenost i stanovništva mlađeg od 18 godina zbog slabije zainteresiranosti za takvu vrstu društvene problematike.

Slika 33. Udjeli ispitanika po spolu i dobi
Izvor: Anketno istraživanje 2022.

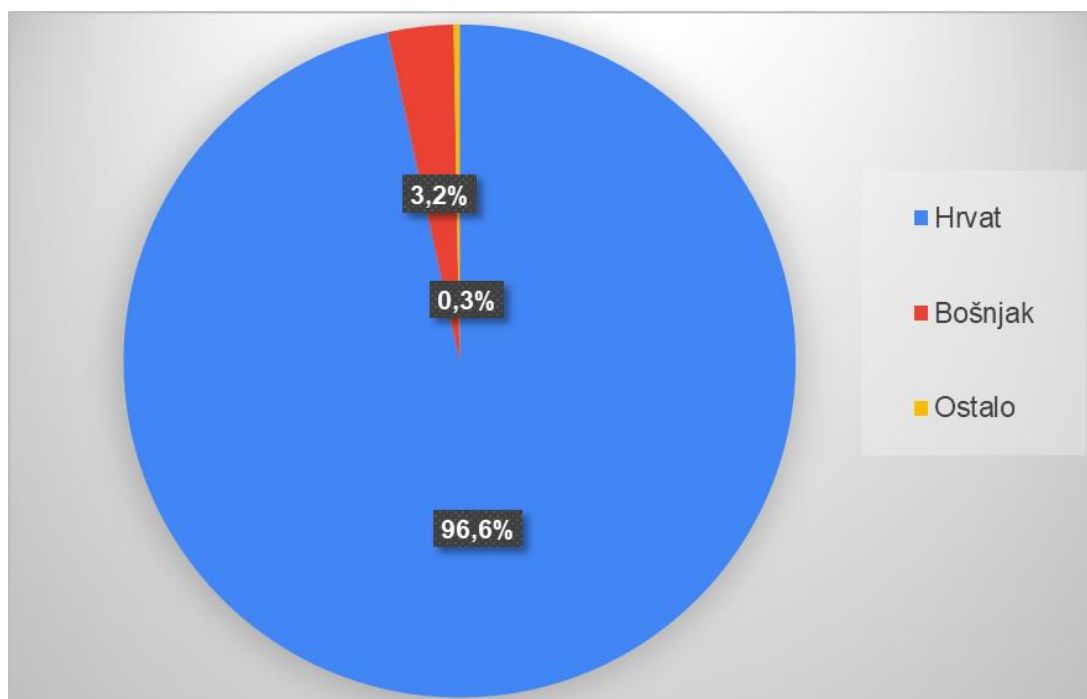
Što se tiče strukture obrazovanosti ispitanog stanovništva, najveći je broj onih sa završenom srednjom školom (41,1 %), zatim s diplomskim studijem ili visokom školom (30,6 %) te s preddiplomskim studijem ili višom školom (22,6 %). To bi značilo da je više od polovice ispitanika visokoobrazovano. Najmanji je broj onih bez završene osnovne škole (0,1 %) (Slika 34).

Slika 34. Obrazovna struktura ispitanika

Izvor: Anketno istraživanje 2022.

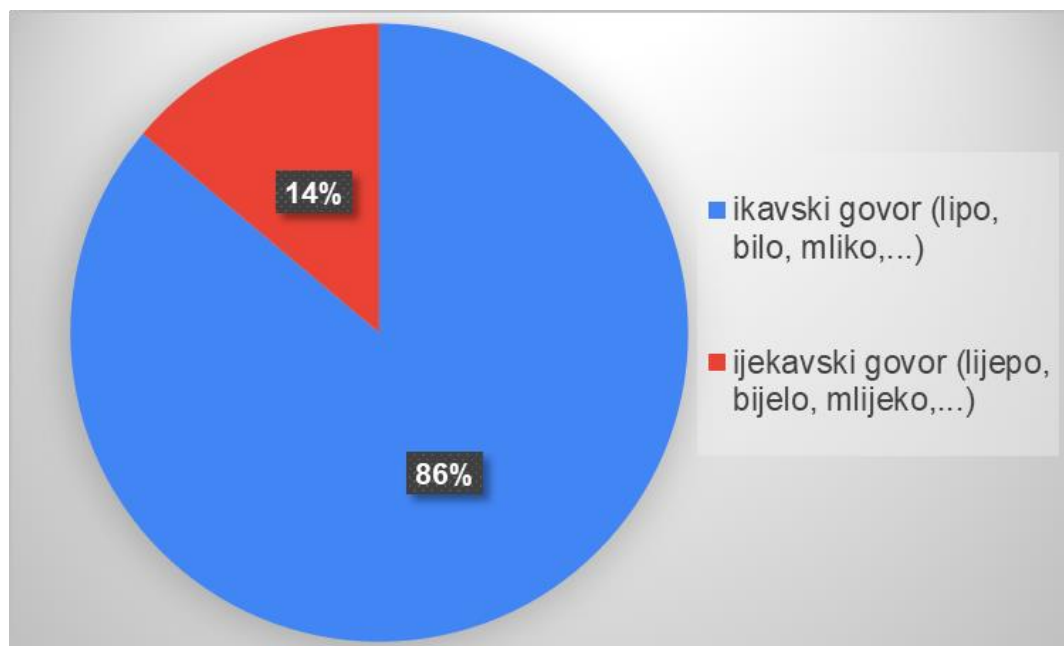
Nacionalnu strukturu ispitanika čine 96,6 % Hrvati, 3,2 % Bošnjaci te 0,3 % ostali. Prema popisu stanovništva u općini je 2013. godine bilo oko 92 % Hrvata i manje od 8 % Bošnjaka, a razlika je vjerojatno jer u naseljima u kojima žive Bošnjaci prevladava starije stanovništvo. Bošnjački ispitanici uglavnom se nalaze u 5 naselja, a to su Tomislavgrad, Oplećani, Mokronoge, Stipanići i Omerovići (Slika 35).

Slika 35. Nacionalna struktura ispitanika

Izvor: Anketno istraživanje 2022.

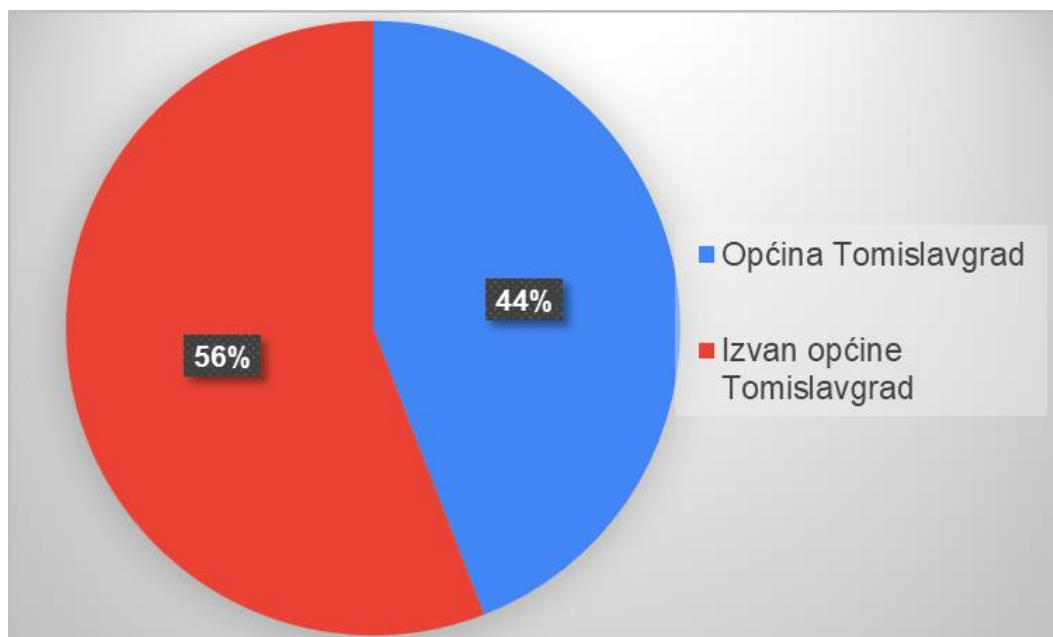
Duvanjsko stanovništvo izvorno govori štokavicom, ikavicom, koja pod utjecajem škole prelazi u književnu ijekavicu. Druga obilježje jezika u Duvnjaka je šćakavica (klijesta-klišća), a sličan govor imaju i duvanjski Bošnjaci (Kovačević, 2000). Zanimljivi su vanjski utjecaji na jezik u Duvanjskom polju, a najizraženija je razlika u glagolskom pridjevu radnom. Dok se u Duvanjskom polju, pod utjecajem bosanskih krajeva kaže *reko* (umjesto knjiženog *rekao*), u buškoblatskom kraju, Roškom Polju i Mesihovini kaže se *reka* pod utjecajima Hercegovine i Dalmacije (Jolić, 2002). Duvanjski govor idiom je ikavskošćakavskih govora blizak livanjskom, ramskom, bekijskom, imotskom i sinjskom govoru (Kovačević, 2000). Prema anketi 86 % ispitanika govori ijekavicom (Slika 36). Svaki treći Bošnjak, te oko 15 % Hrvata govori ikavicom, a nije zabilježena prostorna pravilnost u takvom izjašnjavanju. Obilježja jezika često su bitan element formiranja identiteta te će se kasnije analizirati povezanost između narječja štokavskog jezika i regionalne samoidentifikacije.

Slika 36. Udjeli ispitanika prema lokalnom govoru

Izvor: Anketno istraživanje 2022.

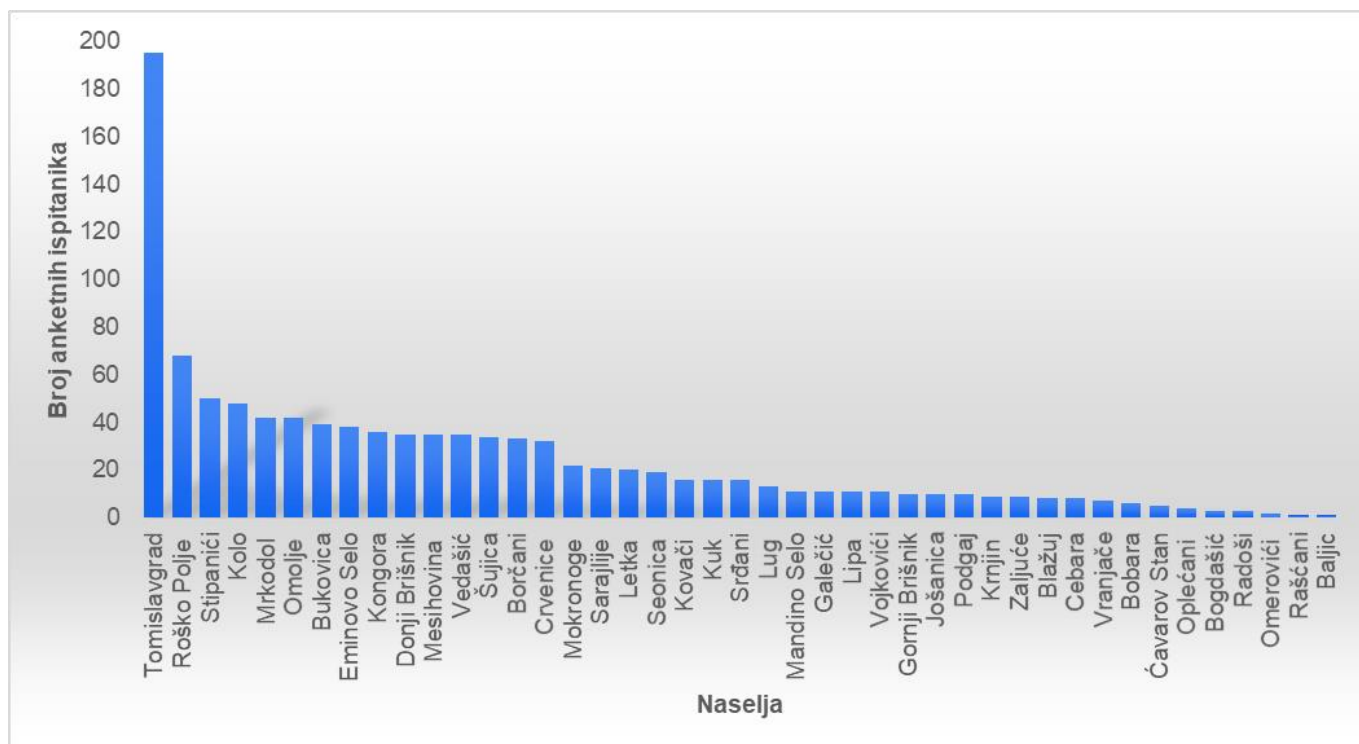
Kako bi se utvrdilo postoje li razlike u regionalnoj samoidentifikaciji stanovništva na prostoru općine i stanovništva koje u taj kraj dolazi periodično, ispitanici su se trebali izjasniti o svom trenutnom mjestu stanovanja. Čak 56 % ispitanika izjasnilo se da im je trenutno mjesto stanovanja izvan općine Tomislavgrad što ujedno govori i o demografskim prilikama tog kraja (Slika 37).

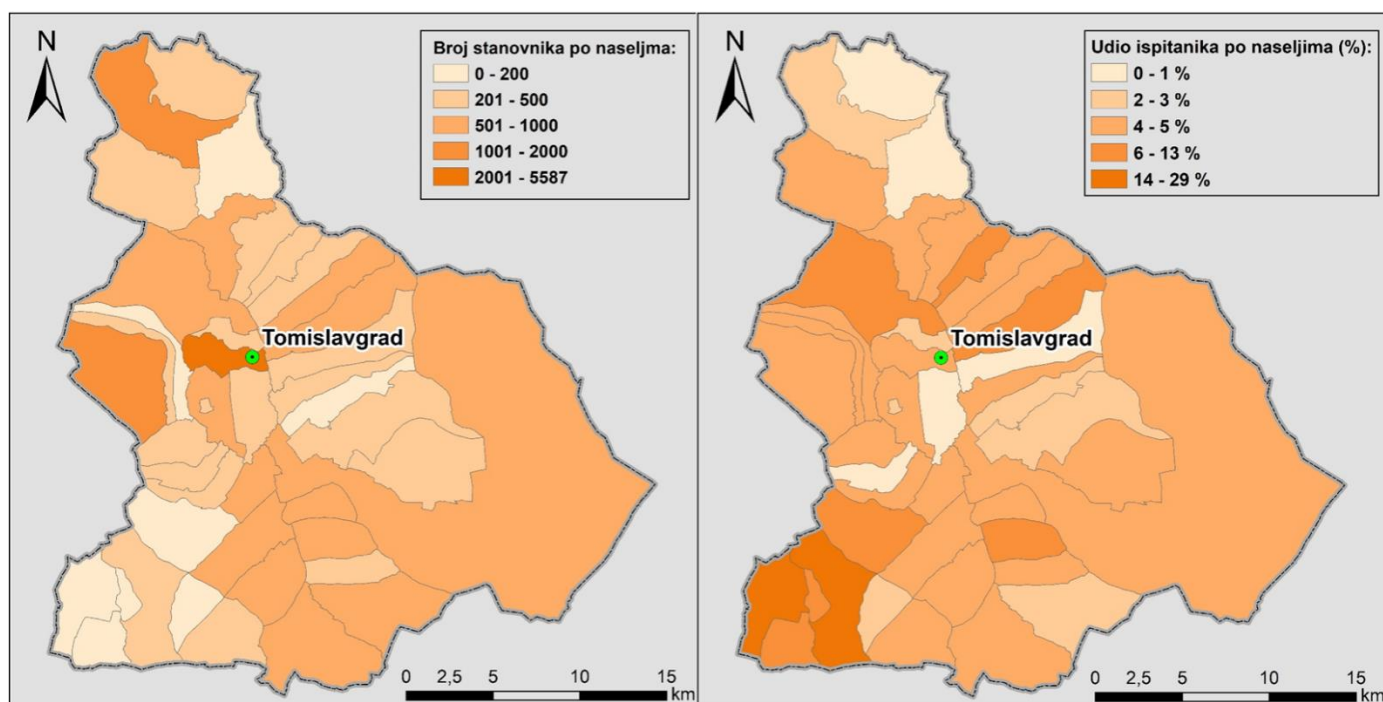
Slika 37. Trenutno mjesto stanovanja ispitanika

Izvor: Anketno istraživanje 2022.

Ispitanici su imali priliku dati odgovor na pitanje o njihovom podrijetlu kako bi se utvrdio prostornih raspored ispitanika, odnosno njegova homogenost. Taj kriterij je zadovoljen jer je iz svakog ponuđenog naselja bio barem po jedan ispitanik. Najmanji broj ispitanika (po jedan) bio je u Baljcima i Raščanima, a najveći je bio u Tomislavgradu (195). Na Slici 38. prikazan je broj ispitanika po svakom naselju. Na slici 39. prikazan je broj ispitanika po naseljima i ukupan broj stanovništva po naseljima prema popisu 2013. godine. Vidljivo je da nema većih odstupanja između udjela ispitanika i broja stanovnika po naseljima, a nešto veći udio ispitanika upisan je u južnijim naseljima prostora istraživanja.

Slika 38. Broj ispitanika po naseljima
Izvor: Anketno istraživanje 2022.

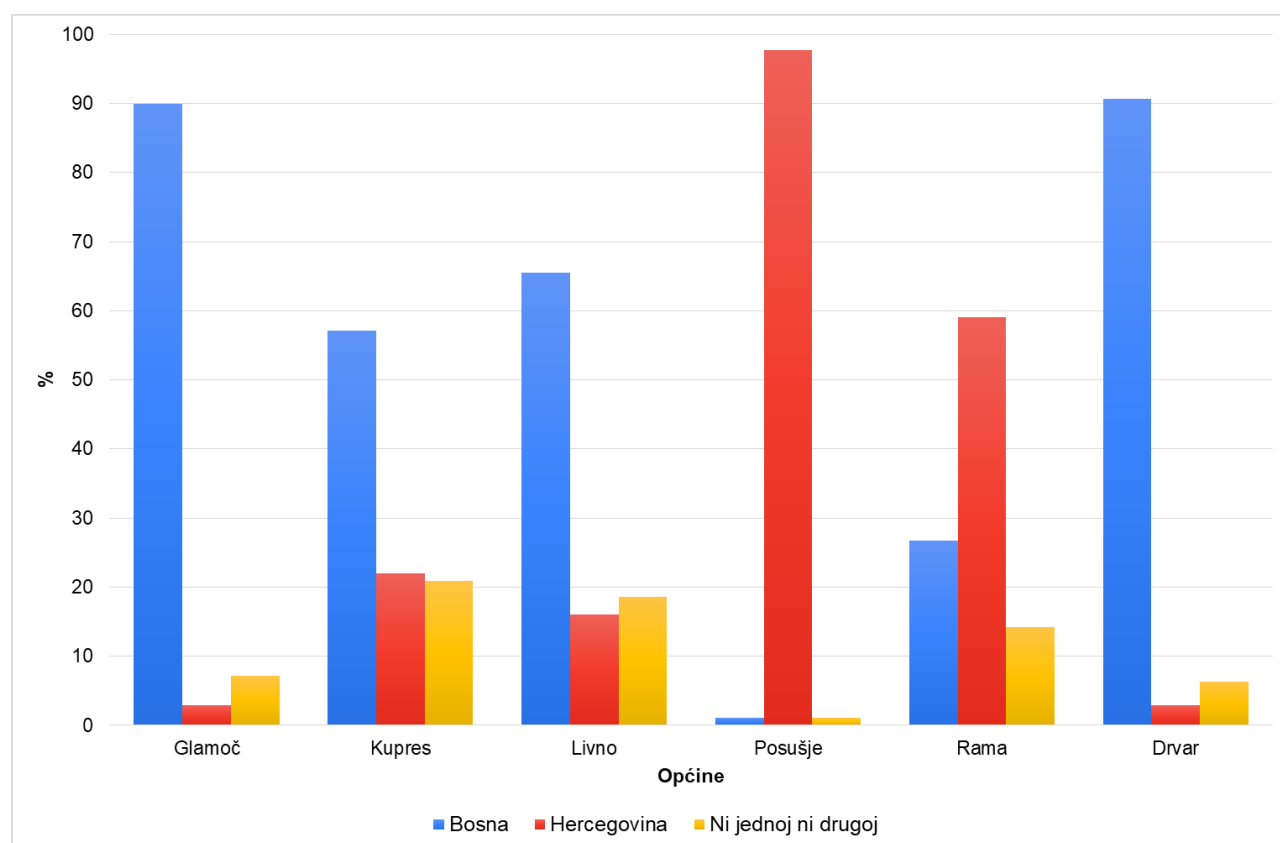

Slika 39. Broj stanovnika 2013. (lijevo) i udio ispitanika (desno) po naseljima
Izvor: Anketno istraživanje 2022. i URL4

U drugom dijelu anketnog upitnika ispitanici su davali odgovore na pitanja o prostornom identitetu susjednih općina/područja. Ispitanicima je bilo ponuđeno da navedu u koju regiju spadaju neka od

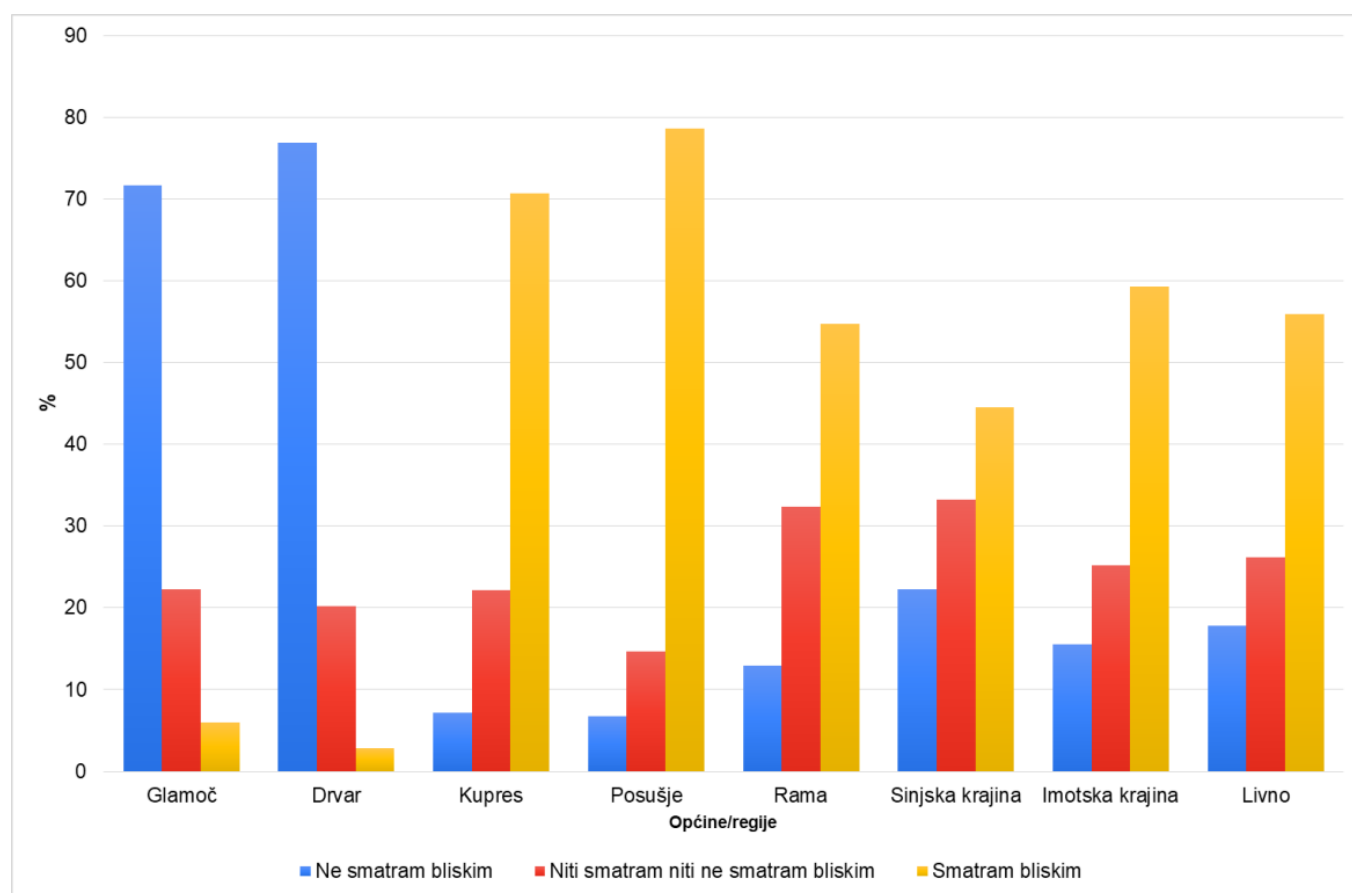
ponuđenih područja, a mogući odgovori su bili *Bosna, Hercegovina* ili *ni jednoj ni drugoj*. Zatim su u drugom pitanju odgovarali koliko bliskim smatraju određena susjedna područja kako bi se utvrdila povezanost stanovništva duvanjskog kraja s lokalnim jedinicama. Ponuđena su tri odgovora i to: *ne smatram bliskim, niti smatram niti ne smatram bliskim* i *smatram bliskim*.

Prema ispitanicima općine: Drvar, Glamoč, Livno i Kupres pripadaju bosanskom regionalnom identitetu, a općine Posušje i Rama hercegovačkom (Slika 40). Za općine Drvar i Glamoč više od 90% ispitanika smatra da imaju obilježja bosanskog identiteta, dok je za Kupres i Livno taj udio manji. Zanimljivo je da je 65 % ispitanika Livno svrstalo u Bosnu, tek 16 % u Hercegovinu i 19 % ni jednoj ni drugoj regiji. Kupres je 57 % ispitanika svrstalo u Bosnu, 22 % Hercegovinu i 21 % ni u jednu ni drugu regiju. Takvi rezultati znatno se razlikuju od istraživanja koje je 2020. godine proveo Krišto (2022), a u kojem se stanovništvo livanjskog kraja u najvećoj mjeri izjašnjava Livnjacima, odnosno posebnim identitetom. Općina Posušje je prema ispitanicima dio Hercegovine s preko 98 % odgovora, dok općinu Prozor-Rama 59 % ispitanika smješta u Hercegovinu, 27 % u Bosnu i 14 % ispitanika ni u jednu ni u drugu, odnosno smatra da je dio posebnog identiteta.

Slika 40. Stav ispitanika o regionalnoj pripadnosti navedenih općina
Izvor: Anketno istraživanje 2022.

U drugom pitanju ispitanici su se izjašnjavali o stavovima bliskosti s okolnim područjima (Slika 41). Područja koja ispitanici uglavnom ne smatraju bliskima su Glamoč i Drvar, a najviše bliskima smatraju Posušje (79 %), Kupres (71 %), Imotsku krajinu (59 %), Livno (56 %), Ramu (55 %) te Sinjsku krajinu (44 %). Ovi podaci se uglavnom slažu s rezultatima analiziranih ženidbenih veza. Ispitanici su izrazili veću bliskost sa stanovnicima Posušja u odnosu na Livno za više od 20 %, iako su s Livnom dio iste županije te je ujedno i središte županije. Veća bliskost stanovništva iskazana je i prema Kupresu i Imotskoj krajini u odnosu na Livno.

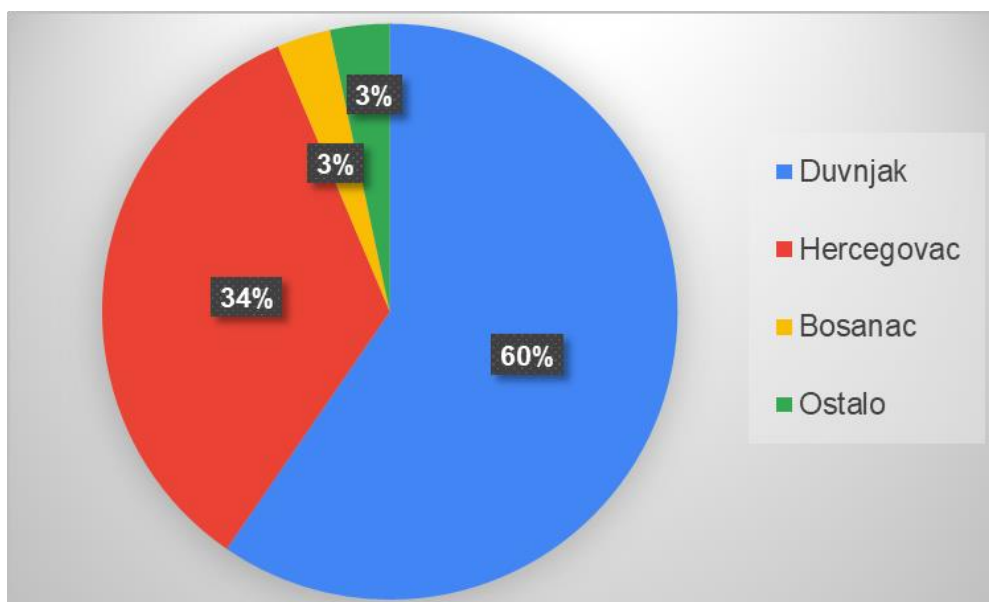
Slika 41. Stav ispitanika o bliskosti s navedenim područjima

Izvor: Anketno istraživanje 2022.

U trećem dijelu anketnog upitnika ponuđena su pitanja o vlastitim stavovima o regionalnom identitetu što ujedno predstavlja i temeljno pitanje ovoga rada. Na pitanje kako se prvotno izjašnjavate po pitanju regionalnog identiteta 60 % (622) ispitanika odgovorilo je s Duvnjak, njih 34 % (355) izjašnjavaju se Hercegovcima, tek 3 % Bosancima (33) i 3 % ostalo (35) (Slika 42). Pod ostalo je uglavnom naveden dalmatinski identitet (7 puta) te lokalni identiteti (Šujičak, Rožanin...). Prema navedenom, ispitanici s

Duvanjskog polja smatraju sebi bližim duvanjski (poseban/jedinstven) identitet negoli i hercegovački i bosanski. Međutim, ipak se znatno veći dio ispitanika izjasnio Hercegovcima nego Bosancima. Zapravo je bosanski identitet gotovo nepostojan u odgovorima ispitanika. Od ukupno 33 ispitanika koja se prvotno izjašnjavaju Bosancima, njih 30,3 % nacionalno se izjasnilo Bošnjacima, a u ukupnom broj ispitanika ih je oko 3 %. Također, od ispitanika koji su se primarno izjasnili Bosancima, njih 40 % kao lokalni govor je odabralo ijekavicu dok je u ukupno anketiranoj populaciji taj udio iznosio manje od 14 %.

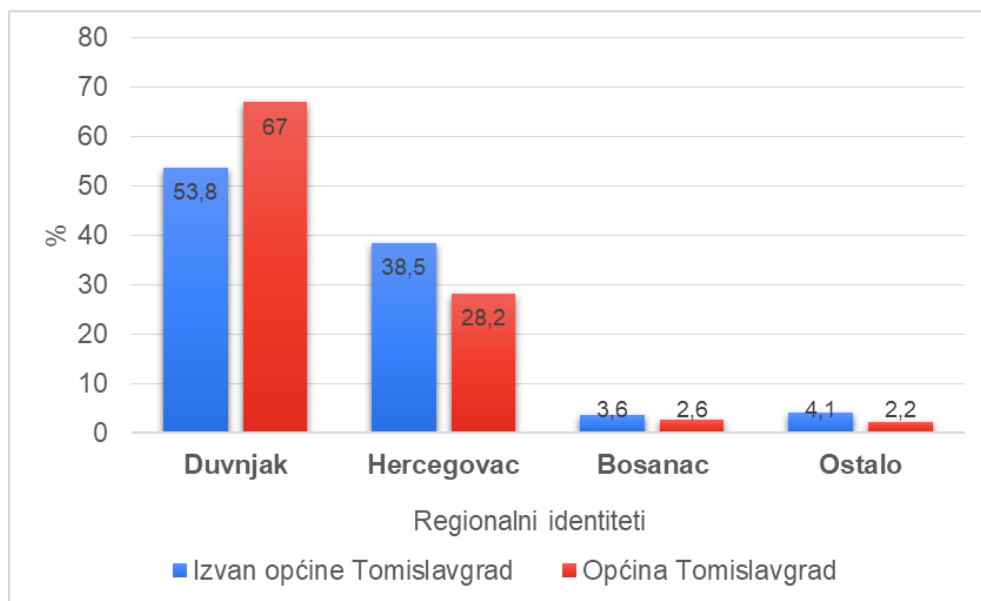
Ako se promotre odnosi ruralnih područja i samoga grada, vidljivo je da nema značajnijih razlika pri regionalnom samoidentificiranju. Iako se među stanovnicima nerijetko može čuti mišljenje da se gradsko stanovništvo više poistovjećuje s bosanskim identitetom, ovom anketom to je opovrgnuto. Od ukupnog broja anketiranih stanovnika naselja Tomislavgrada, njih 64 % smatra se Duvnjacima, 29 % Hercegovcima, 4 % Bosancima te je 3 % svrstano pod ostalo, što je vrlo slično ukupnom uzorku ispitanika.

Slika 42. Stav ispitanika o primarnoj regionalnoj pripadnosti

Izvor: Anketno istraživanje 2022.

Razlike u regionalnom identificiranju s obzirom na mjesto življenja prikazane su u dvije kategorije i to: stanovništvo koje živi na području općine Tomislavgrad i koje živi izvan općine (Slika 43). Može se primijetiti da se stanovništvo koje ne živi stalno na području općine u većoj mjeri identificira sa širim hercegovačkim prostornim identitetom nauštrb duvanjskog. Naime, udio Duvnjaka među anketiranim stanovništvom koje živi na prostoru općine veći je za oko 13 % u odnosu na one koji žive izvan, odnosno udio izjašnjenih Hercegovaca manji je za oko 10 %.

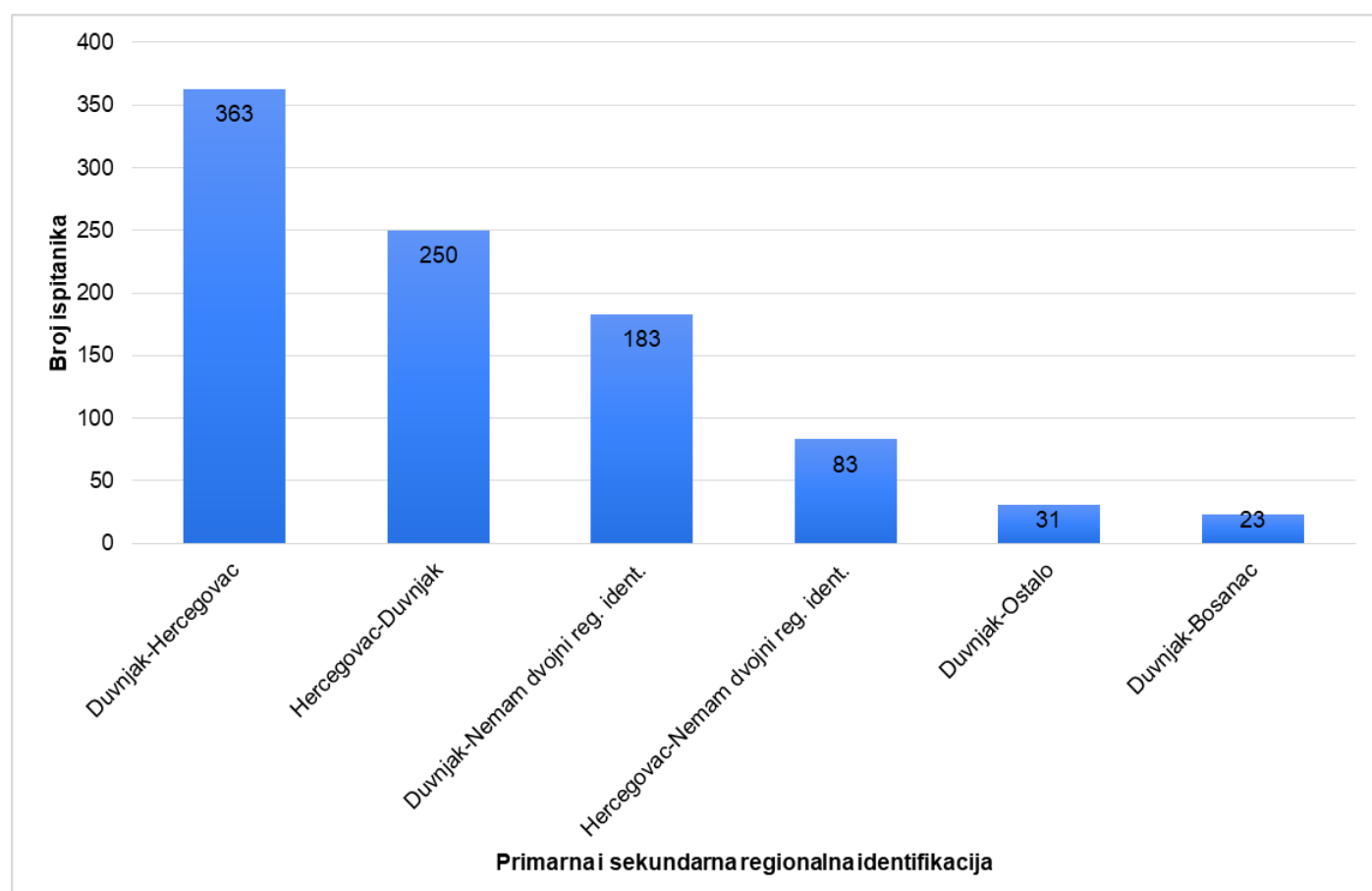
Slika 43. Razlike u regionalnom identificiranju stanovništva ovisno o mjestu življenja
Izvor: Anketno istraživanje 2022.

Analizirane su i razlike u primarnom regionalnom identificiranju između različitih dobnih skupina i to onih 15-29 godina i 50 i više godina. U starijim dobnim skupinama udio ispitanika koji su se izjasnili kao Duvnjaci veći je za nešto više od 10 % u odnosu na mlađe dobne skupine. Udio identificiranih Hercegovaca viši je u mlađim dobnim skupinama za oko 9 %, a i Bosanaca za 3 %. Prikazano stanje ne mora nužno biti reprezentativno ali je svakako indikator budućih procesa regionalnog identificiranja stanovništva.

Budući da je jedna od hipoteza glasila da nacionalni identitet utječe na regionalno identificiranje, analizirane su i te brojke. Ispitanici su se u anketnom upitniku nacionalno izjasnili uglavnom kao *Hrvati* ili *Bošnjaci*, a regionalno kao *Duvnjaci*, *Hercegovci*, *Bosanci* ili *ostalo*. Bošnjaci su se u istoj mjeri identificirali Duvnjacima kao i Hrvati (oko 60 %), dok se Bosancima identificiralo njih 30 %, a Hercegovcima 9 %. Kod Hrvata je situacija obrnuta, 35 % ispitanika izjasnilo se Hercegovcima, a tek 2 % Bosancima, tako da se može reći da se stanovništvo općine Tomislavgrad, u najvećoj mjeri izjašnjava posebnim duvanjskim identitetom, bez obzira na narodnosnu pripadnost.

Na iduće pitanje ispitanici su se trebali izjasniti kako se još (ako se ikako) identificiraju, osim svoga primarnog identiteta. Njih 42 % (438) izjasnilo se Hercegovcima, 37 % (391) Duvnjacima, 10 % (106) je navelo da nema dvojni regionalni identitet, 5 % (50) Bosancima te 6 % (60) ostalo (Slika 45). U kategoriji ostalo stanovnici su se uglavnom izjašnjavali kao Hrvati (19) i Dalmatinci (14).

Od ispitanika koji su se prvotno izjasnili kao Duvnjaci, njih 58 % se još izjašnjavaju kao Hercegovci, 5 % Bosanci, te 6 % ostali. Da nema dvojni regionalni identitet izjasnilo se njih 30 %, a tu su pribrojani i oni koji su se po drugi puta izjasnili kao Duvnjaci. Prema tome se može reći kako se 35 % ispitanika (363) regionalno identificira kao Duvnjaci, a zatim kao Hercegovci i čine najveću skupinu ispitanika koji se regionalno identificiraju na isti način (Slika 44). Sljedeća najbrojnija skupina ispitanika koji se jednako regionalno identificiraju su Hercegovci-Duvnjaci, a ako se ti odgovori pribroje s onima koji se prvotno izjašnjavaju kao Duvnjaci, a zatim Hercegovci, može se reći da se gotovo 60 % ispitanika najbolje pronalazi u regionalnom identificiranju između Duvnjaka i Hercegovaca.

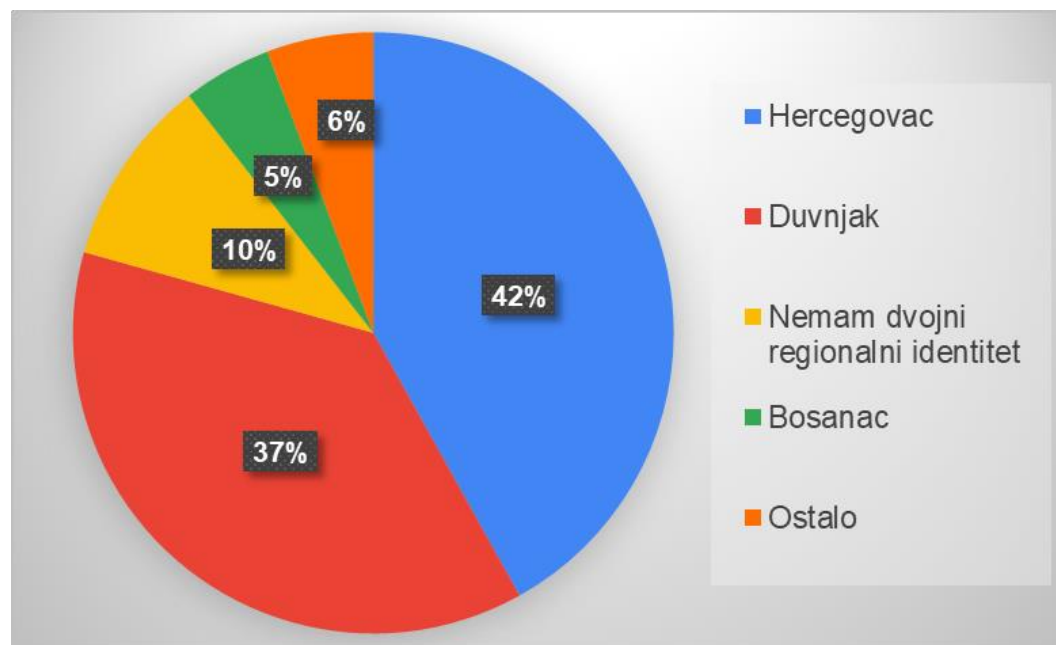

Slika 44. Najčešće primarne i sekundarne regionalne identifikacije ispitanika
Izvor: Anketno istraživanje 2022.

Kako bi se uočilo postoje li razlike u regionalnom samoidentificiranju između sjevera i juga, uzeta su dva naselja s oba kraja općine, Šujica na sjeveru i Mesihovina na jugu. U Šujici se 20 % (7) ispitanika identificiralo kao Bosanci, a u Mesihovini 3 % (1), dok se Hercegovcima u Šujici identificiralo 44 % (15), a u Mesihovini 45 % (16) ispitanika. Duvnjacima se 24 % (8) ispitanika izjasnilo u Šujici, a u Mesihovini 51 % (18), a kao razlog toga je vjerojatno izraženiji lokalni (Šujički) identitet u sjevernom dijelu općine.

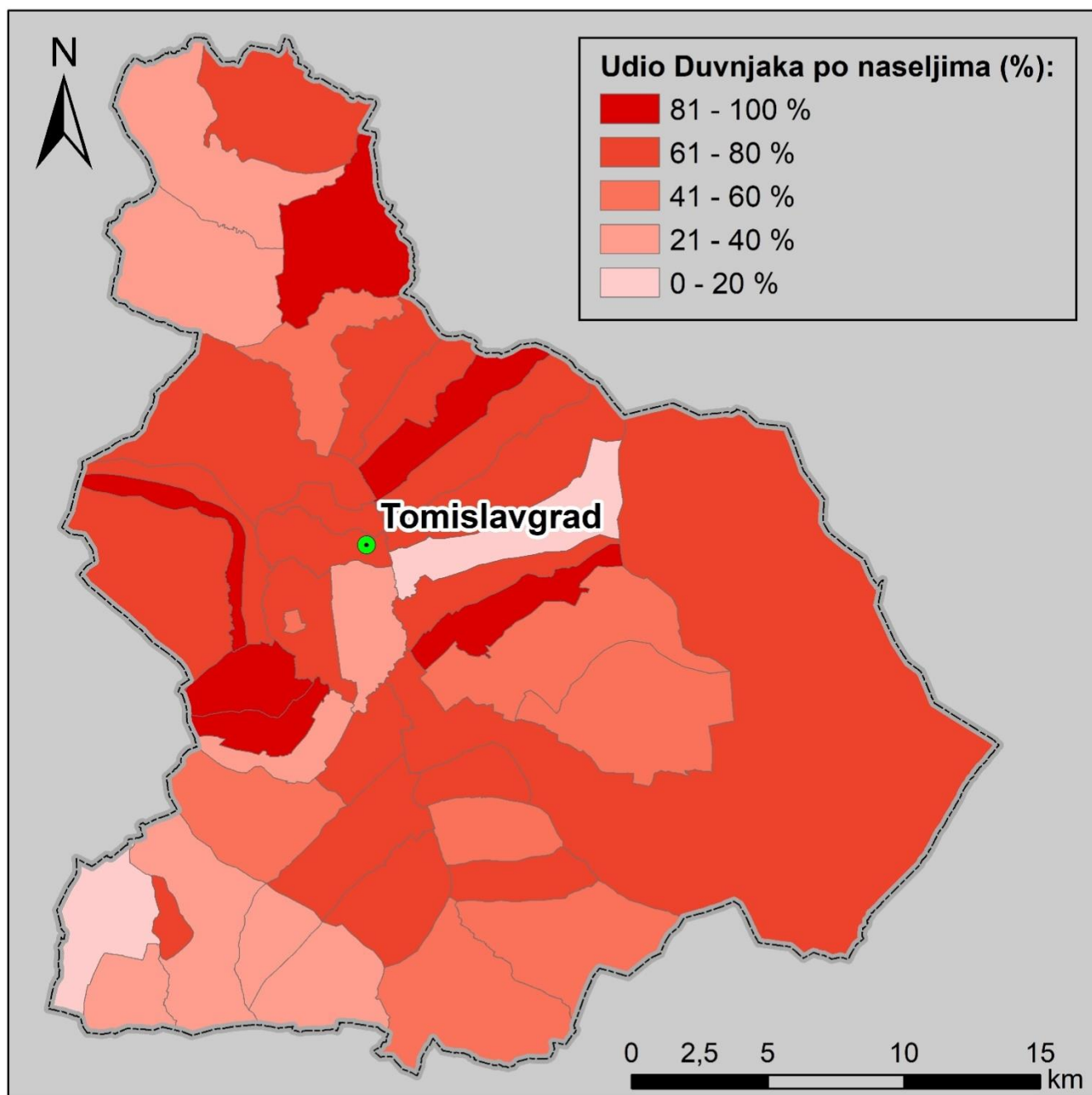
Zanimljivo je da je gotovo jednak udio hercegovačkog identiteta u oba krajnja naselja općine. Na koropletnim kartama ispod (Slika 47, 48, 49) prikazani su udjeli ispitanika koji su se primarno identificirali kao Duvnjaci, Hercegovci, odnosno Bosanci po naseljima. Korištena je ista klasifikacija za svaku kartu. Za ispitanike koji su se izjasnili Duvnjacima može se primijetiti pravilnost da su većim dijelom koncentrirani u središnjem dijelu općine, a najmanji udio je u jugozapadnom dijelu istraživanog područja gdje dominira hercegovački i dalmatinski identitet, te na sjevernom dijelu istraživanog područja gdje u većoj mjeri dominiraju regionalni i lokalni (šujički) identiteti. Hercegovački prostorni identitet na prostoru duvanjskog polja slično se ističe u svim naseljima osim u već spomenutom širem prostoru Roškog Polja gdje postaje dominantan. Udio deklariranih Bosanaca nešto je veći u sjevernom dijelu općine te u naseljima Mokronoge, Oplećani i Stipanići u kojima je nastanjen veći dio Bošnjačkog stanovništva ovog prostora. Veći udio Bosanaca također je zabilježen u naselju Bobara, vjerojatno zbog činjenice da se tu naselio jedan dio bosanskog stanovništva koji je izbjegao tijekom rata.

Međutim, ne može se govoriti o nekoj drastičnoj razlici u samoidentificiranju stanovništva ovog prostora na prostornoj relaciji sjever-jug. Za detaljnije podatke ovog tipa trebalo bi provesti dodatnu anketu u kojoj bi se prikupio veći broj ispitanika iz naselja s krajnjih prostora općine jer je u nekim manjim naseljima broj ispitanika bio manji od 5 (Baljci, Bogdašić, Radoši). S tako malim brojem ispitanika lako se mogu dogoditi greške u interpretaciji analiziranih podataka.

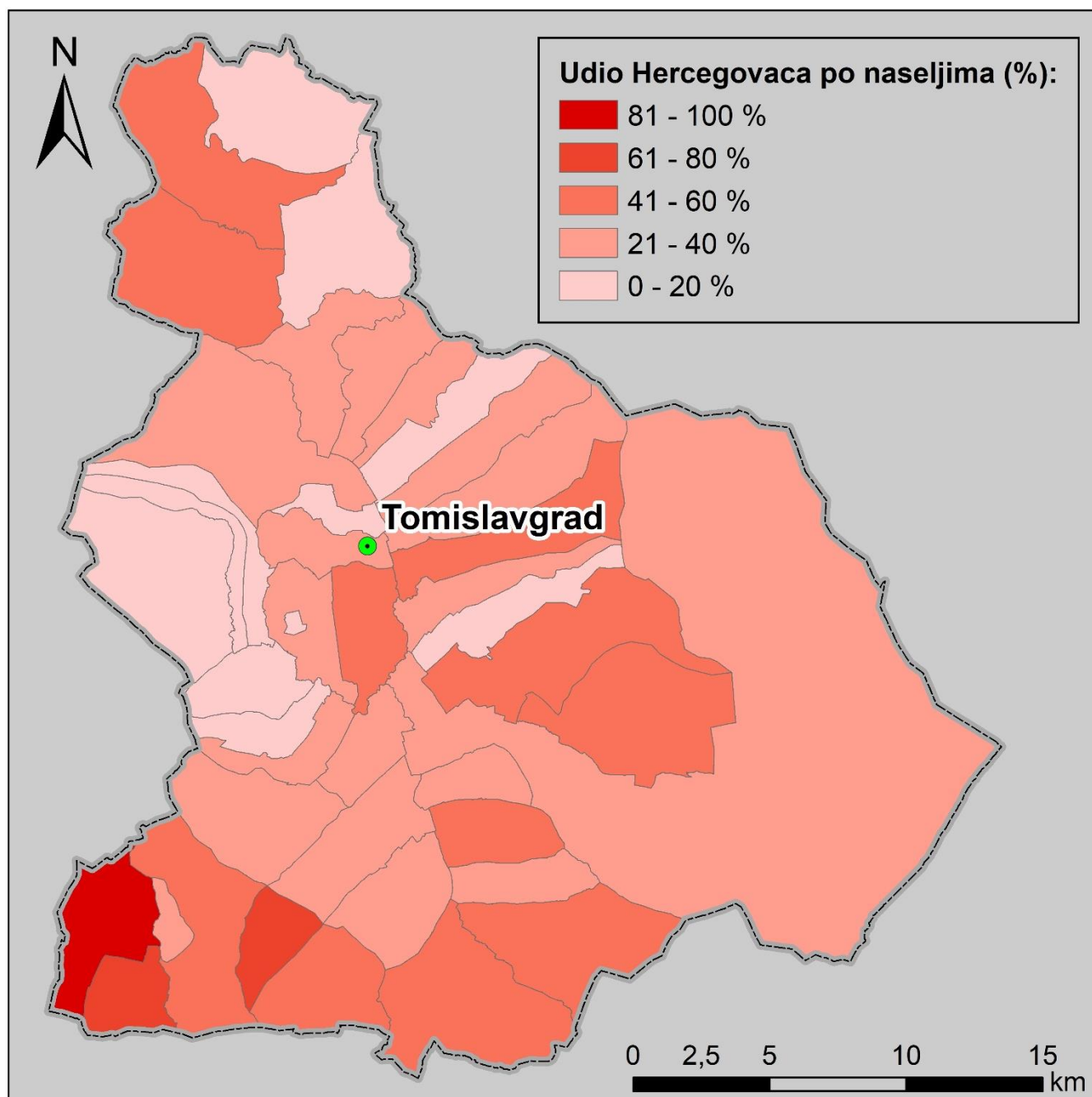

Slika 45. Stav ispitanika o sekundarnoj regionalnoj pripadnosti

Izvor: Anketno istraživanje 2022.

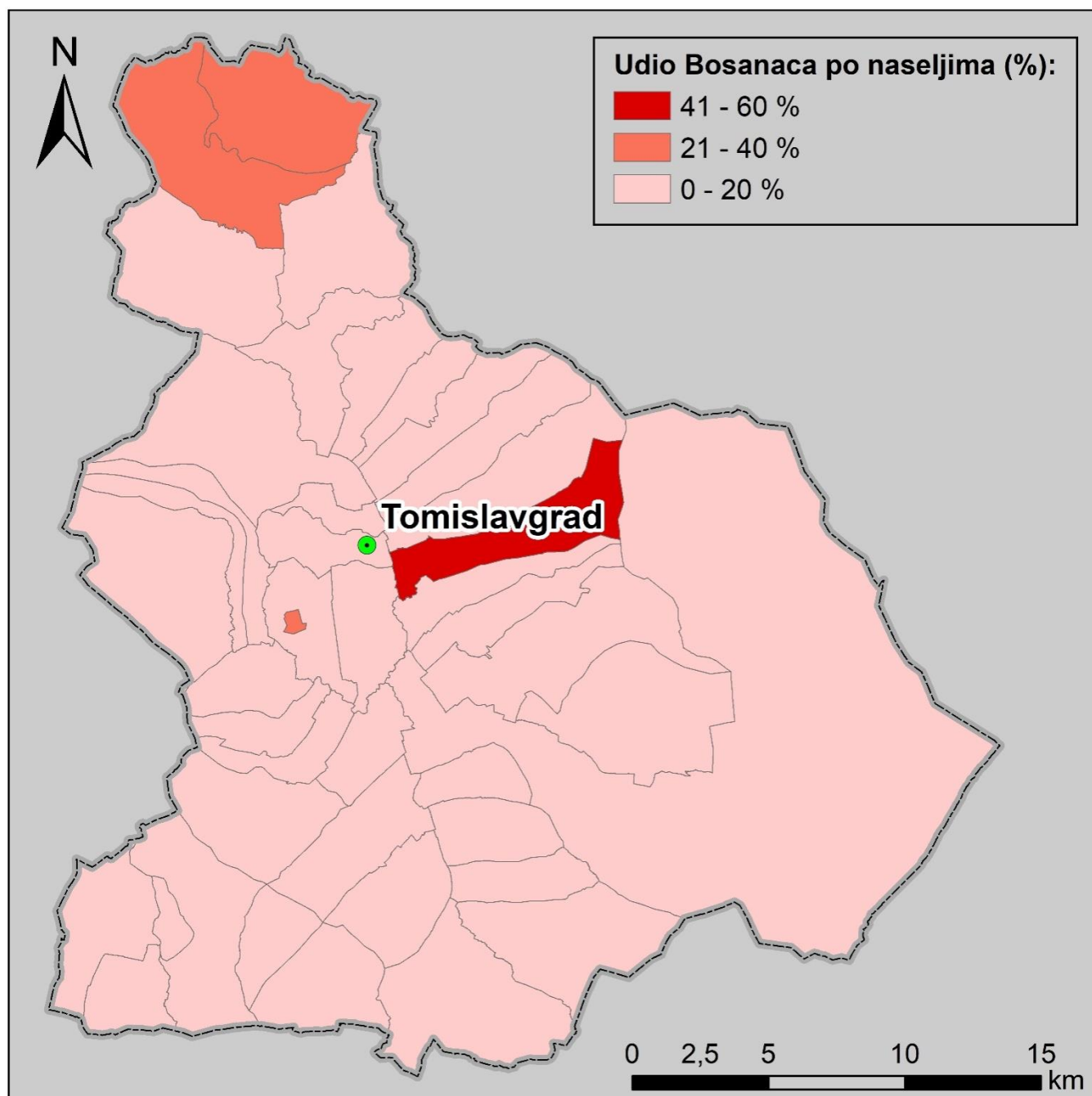

Slika 46. Udio ispitanika primarno identificiranih kao Duvnjaci po naseljima
 Izvor: Anketno istraživanje 2022.

Slika 47. Udio ispitanika primarno identificiranih kao Hercegovci po naseljima

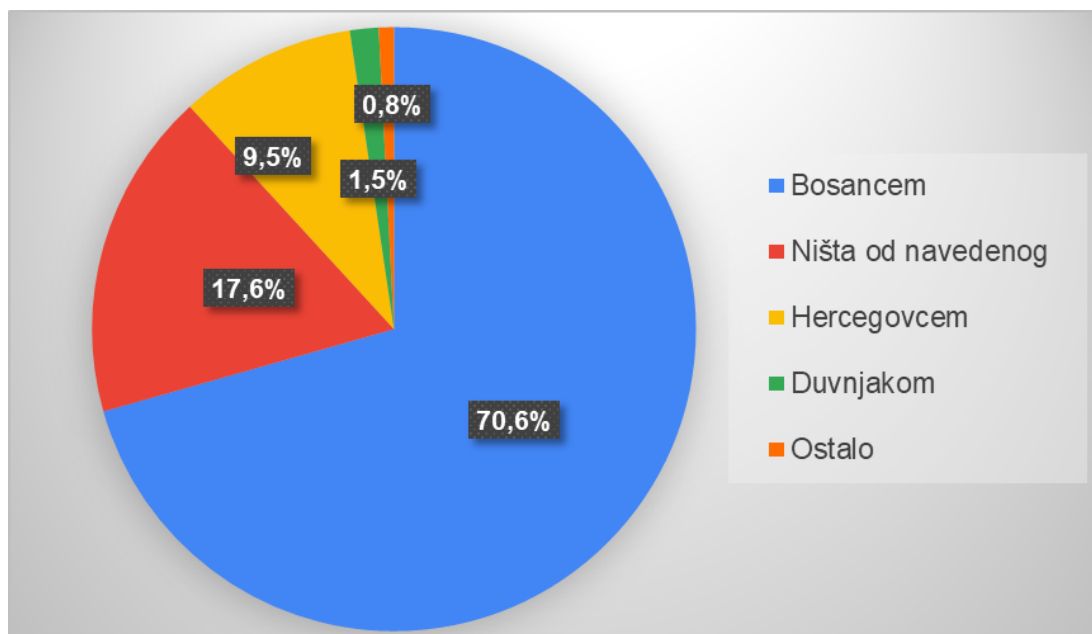
Izvor: Anketno istraživanje 2022.

Slika 48. Udio ispitanika primarno identificiranih kao Bosanci po naseljima

Izvor: Anketno istraživanje 2022.

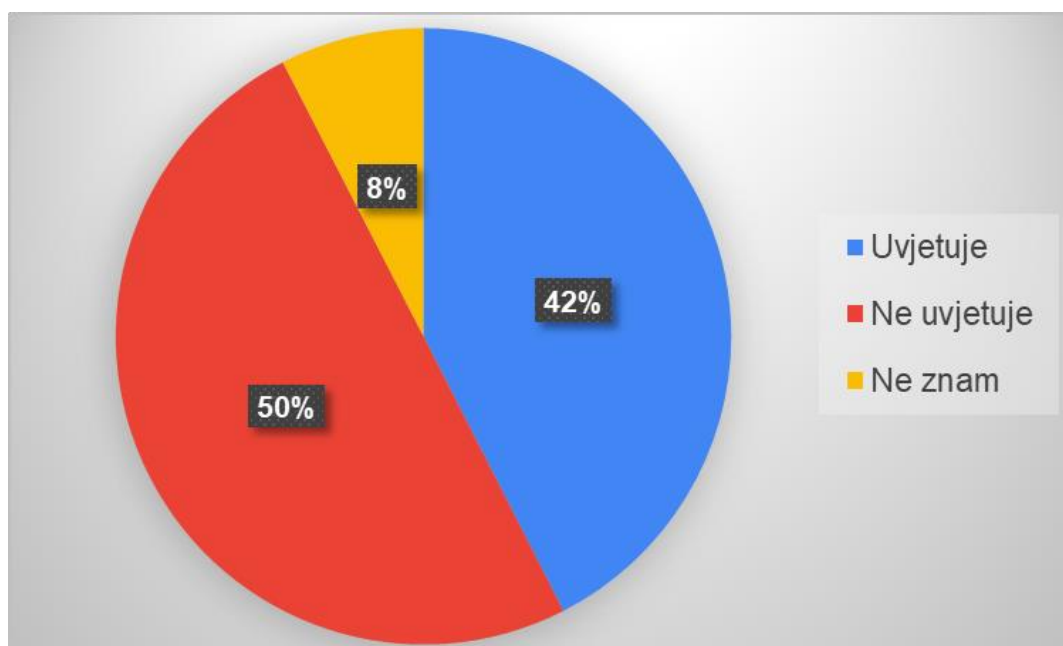
Na pitanje *smatram neprikladnim kada me netko nazove*: ispitanicima su bila ponuđena 4 odgovora, a imali su i mogućnost unosa vlastitih odgovora. Njih više od 70 % smatra neprikladnim kada ih se nazove Bosancima, a njih 17,6 % ne smatra neprikladnim nijedan od navedenih termina. Naziv Hercegovac neprikladnim smatra njih 9,5 %, Duvnjak 1,5 %, te ostalo manje od 1 %. Pod ostalo ispitanici su uglavnom unosili neke lokalne i nacionalne identitete (Slika 49).

Slika 49. Regionalni nazivi koje ispitanici smatraju neprikladnim

Izvor: Anketno istraživanje 2022.

Na pitanje smatraju li da njihova nacionalnost uvjetuje način na koji se regionalno identificiraju, 50 % ispitanika odgovorilo je da *uvjetuje*, 42 % da *ne uvjetuje* i 8 % *ne znam*. S obzirom na polariziranost ispitanika, nije dobiven zadovoljavajući odgovor koji bi se mogao analizirati (Slika 50). Pitanje je postavljeno kako bi se utvrdilo postoji li povezanost između hercegovačkog identiteta koji se povezuje s hrvatstvom, odnosno bosanskog koji je u vezi s bošnjačkim nacionalnim identitetom. To će svakako biti dio rasprave u nastavku.

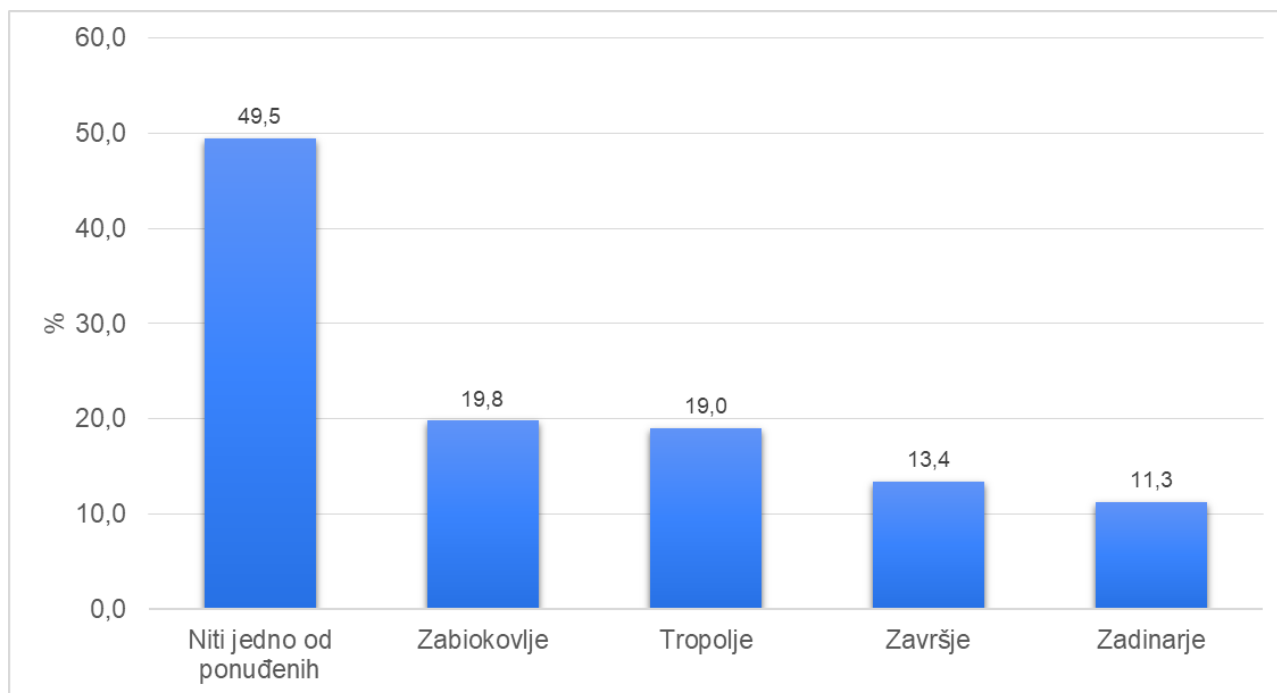
Slika 50. Stavovi ispitanika o uvjetovanju nacionalnog na regionalni identitet

Izvor: Anketno istraživanje 2022.

Iduće pitanje za cilj je imalo ispitati koliko se stanovništvo duvanjskog kraja identificira s određenim horonimima koji se nerijetko koriste za ovaj prostor u znanstvenim radovima i različitim medijima. Ispitanicima je ponuđeno pet odgovora. To su: *Zabiokovlje*, *Zadinarje*, *Tropolje*, *Završje* te *niti jedno od ponuđenih*, a imali su mogućnost višestrukog odabira (Slika 51). Najveći udio ispitanika (517) odgovorio je da se ne poistovjećuje ni s čim od ponuđenog. Najmanji udio ispitanika poistovjećuje se s horonimom *Zadinarje*. Iako Periša (2011) u svom radu *Geopolitički položaj, administrativna pripadnost i regionalni identitet Hrvata u Livnu, Duvnu, Glamoču i Kupresu* tvrdi da je to najtočniji geografski naziv za prostor četiri veliki krška polja¹², među kojima je i Duvanjsko, jasno je da se stanovnici uopće ne identificiraju s tim pojmom. Periša tvrdi da stanovnici, između ostalog i duvanjskog kraja, gravitiraju planini Dinari, te da se stanovništvo sjeverno i južno od toga naziva *Dinarcima*. Pomalo je nejasan i dvojbena zaključak da stanovništvo gravitira Dinari s obzirom na to da je poznato da stanovništvo gravitira gradovima, a ne planinama. Međutim, stanovništvo duvanjskog kraja svejedno je znatno više gravitiralo južnijim krajevima, a o tome govori i činjenica da tek svaki deseti stanovnik taj geografski pojam smatra bliskim. Drugi najmanje blizak geografski pojam Duvnjacima je *Završje*. To je prostor koji obuhvaća Livanjsko, Glamočko i Duvanjsko polje, a podrijetlo riječi dolazi iz srednjeg vijeka kada je taj termin trebao označavati jugozapadni dio Bosanskog kraljevstva. Periša u svom radu tvrdi da je to povijesno neutemeljen pojam i da je nepoznat laicima s tog prostora te ga poistovjećuje s *Tropoljem* (Periša, 2011). Rezultati ankete tome idu u prilog, budući da se tek 13,4 % ispitanika bliskim smatra pojam *Završje*, odnosno 19 % *Tropolje*. S horonimom *Zabiokovlje* poistovjećuje se najveći udio ispitanika (19,8 %), iako taj zemljopisni prostor danas obuhvaća kontinentalni dio Splitsko-dalmatinske županije u zaleđu Biokova. Međutim, prostor *Zabiokovlja* koji je definiran sedamdesetih godina 20. stoljeća, obuhvaćao je širi prostor pa i dijelove općine Tomislavgrad (Kukić, 2010). Razlozi snažnijeg identificiranja s tim prostorom možda leže u činjenici sve intenzivnijih veza duvanjskog kraja i južnodalmatinskog primorja, osobito nakon pobijanja tunela Sv. Ilija kroz Biokovo, ali i funkcionalnih veza rubnih naselja s prostorom Imotske i Sinjske krajine.

Iz svega navedenog može se zaključiti kako stanovništvo ovog kraja nema tradiciju poistovjećivanja s navedenim horonimima, jer imaju stvoren identitet užeg prostora (duvanjski) s kojim se poistovjećuju kao što tvrdi i Tokić (2000).

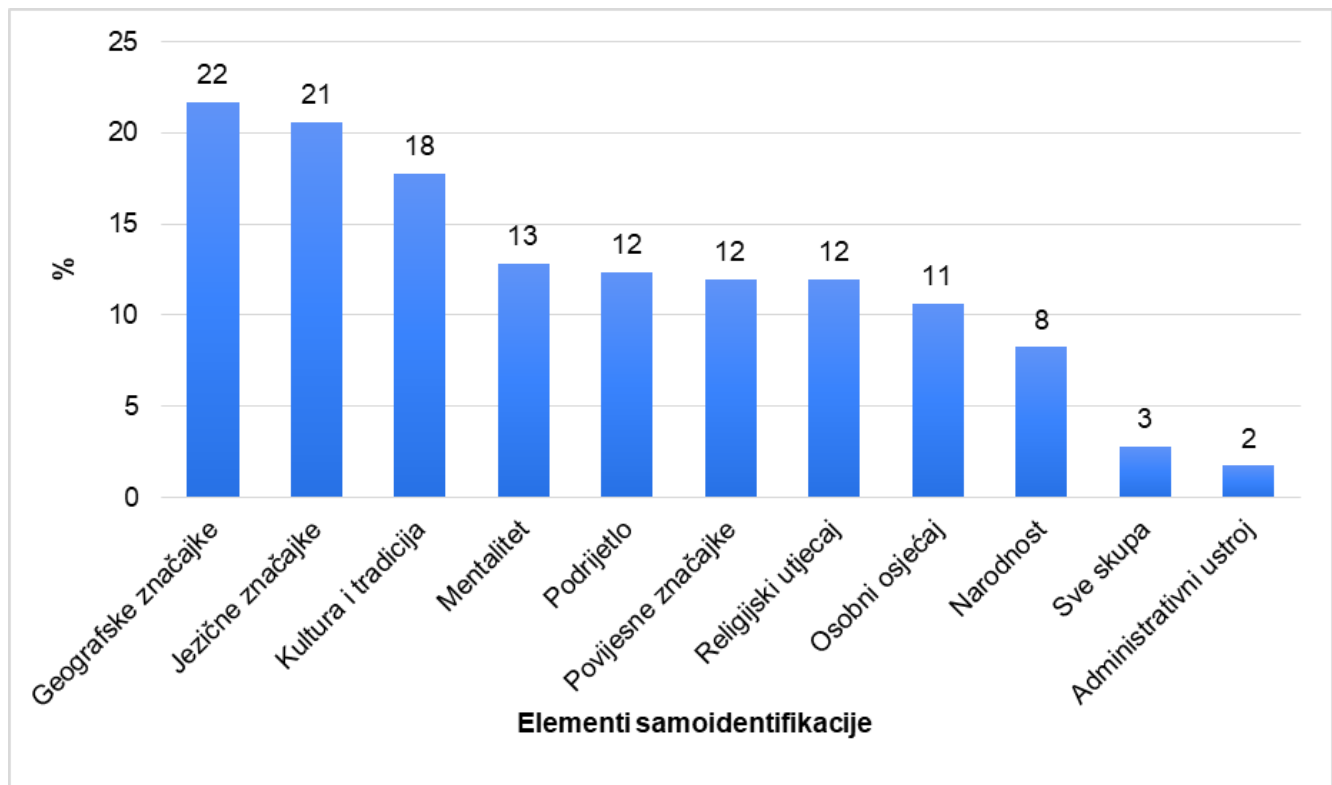
¹²Glamočko, Kupreško, Livanjsko i Duvanjsko polje

Slika 51. Stavovi ispitanika o bliskosti s određenim horonimima

Izvor: Anketno istraživanje 2022.

Pretposljednje pitanje ankete bilo je otvorenog tipa, a ispitanici su navodili sve ono na čemu temelje svoj stav o regionalnom identitetu. Ukupno je 461 ispitanik iznio svoj stav o upitanom, a zatim su svi odgovori svrstani u 11 kategorija radi jednostavnije interpretacije (Slika 52). Najveći udio ispitanika, njih 22 % (100) od ukupnog broja ispitanika koji su odgovorili na ovo pitanje, navodi da geografske značajke utječu na njihovu regionalnu određenost. Tu su pribrojani odgovori koji uključuju, reljef, nadmorsku visinu, klimu, vodeni slijev... Na drugom mjestu su jezične značajke, od kojih ispitanici izdvajaju specifičan ikavski govor. Zatim navode kulturu i tradiciju kao specifičnost duvanjskog stanovništva po kojoj se razlikuje od sjevernijih i južnijih područja. Dalje se po učestalosti izdvajaju mentalitet, podrijetlo, povijesne značajke i religijski utjecaj u okviru kojeg ispitanici ističu da pripadnost Mostarsko-Duvanjskoj biskupiji utječe njihovo regionalno shvaćanje. U manjem broju još se izdvajaju odgovori poput osobnog osjećaja identiteta, narodnosti, svih čimbenika zajedno te administrativnog ustroja prostora.

Slika 52. Elementi koji utječu na stvaranje identiteta ispitanika
 Izvor: Anketno istraživanje 2022.

Posljednje pitanje bilo je otvorenog tipa, a ispitanici su ovdje imali priliku dodati nešto za što misle da je upitnikom izostavljeno ili jednostavno pružiti svoje mišljenje o temi. Ti odgovori nisu kvantitativno obrađivani.

11. Zaključak

Presjekom historijsko-geografskih stanja i događanja na Duvanjskom polju jednostavnije će se shvatiti identitetska, kao i svaka druga društvena i politička problematika. Povijest ovog kraja obilježilo je stradavanje i potiskivanje od strane osvajača što je uzrokovalo česta iseljavanja u slobodnije krajeve. Cijeli prostor istraživanja obilježile su iste povijesno-političke okolnosti što je uvjetovalo stvaranje svijesti o zajedničkoj nacionalnoj i regionalnoj pripadnosti, a prostor Duvanjskog polja danas obilježavaju gospodarsko i demografsko nazadovanje.

Današnje teritorijalne granice općine rezultat su promjena nakon Drugog svjetskog rata kada je Šujica ponovno pripojena općini Tomislavgrad, a naselja južno od Zavelima vraćena općini Posušje. Prostor općine homogena je jedinica gledano s prirodno-geografske i društveno-gospodarske strane, međutim kao takav pripojen je Hercegbosanskoj županiji pri čemu se nisu poštovala načela geografske regionalizacije prostora (Spahić i Jahić, 2014). Takvom regionalizacijom prostora dodatno je zakomplicirana politička situacija za stanovništva tog prostora, a osobito za Hrvate. Naime, Hrvati koji čine većinu u južnijim općinama (Tomislavgrad, Livno, Kupres), takvim uređenjem su izgubili većinski hrvatsku političku jedinicu na toj razini. To su moderne društveno-političke okolnosti koje mogu utjecati i utječu na percepcije prostornog obuhvata određenih regija i regionalnih identiteta.

Prema navedenim povijesnim činjenicama može se zaključiti kako se Duvno kroz cijelu svoju povijest nalazilo u različitim političkim tvorevinama, i to uglavnom s većinski hrvatskim prostorima u sklopu različitih regija. Tako se duvanjski prostor u sastavu Bosne nalazio od 1330.-1356. godine, a zatim opet od 1382. do pada pod tursku vlast krajem 15. stoljeća. Bosanskom kulturnom krugu duvanjski kraj je ponovno pripojen 1876. godine dolaskom na vlast Austrougarske, a teritorijalni ustroj je ostao takav do 1929. godine. Posljednji put Duvno je bilo dio većinski bosanske regije u doba vladavine NDH.

U sklopu Dalmacije¹³ Duvno se nalazilo za vrijeme rimske vladavine do uspostavljanja Hrvatskog kraljevstva, a zatim u novijoj povijesti od 1929.-1929. u Primorskoj banovini u sklopu Kraljevine Jugoslavije.

Duvanjski kraj postao je sastavnica Hercegovine prvi puta u doba vladavine Turaka, nakon propasti Hrvatskog i Bosanskog kraljevstva. Punih 400 godina pod turskom vlašću duvanjski je kraj pripadao

¹³Odnosi se na prostor povijesne pokrajine Dalmacije

Hercegovačkom sandžakatu, kasnije pašaluku. Ponovno je hercegovačkim krugovima Duvno pripojeno tek završetkom Drugog svjetskog rata, a takvo će stanje ostati do modernog administrativnog uređenja BiH.

Crkvena pripadnost šireg prostora Duvanjskog polja također je bila promjenjiva; od postojanja Delmijske biskupije u srednjem vijeku, do povjeravanja makarskoj biskupiji, zatim Bosanskom vikarijatu te u konačnici Hercegovačkoj provinciji. Nakon teritorijalne reorganizacije Katoličke crkve u BiH polovicom 19. Stoljeća, Duvno je pripalo Mostarsko-duvanjskoj biskupiji koja je temelje imala u srednjovjekovnim biskupijama. Ovakva crkvena podjela zasigurno je utjecala na regionalnu identifikaciju stanovništva što je potvrđeno anketnim upitnikom, gdje se velik dio stanovništva izjasnio da svoj primarni ili sekundarni regionalni identitet temelji na Crkvenoj pripadnosti Hercegovačkoj provinciji. To još više dolazi do izražaja jer su susjedna područja, Livno i Kupres, takvom organizacijom postala dijelom Banjalučke, odnosno Vrhbosanske nadbiskupije.

Pregledom starih karata cilj je bio ustanoviti u kojim je granicama i u kojem periodu prikazivan prostor Duvanjskog polja kroz povijest. Prve danas poznate karte prikazuju granice antičke Europe i na njima je Duvno prikazano kao dio Dalmacije. Noviji zemljovidni datiraju tek iz srednjeg vijeka, a s obzirom na to da se BiH u to vrijeme nalazila pod osmanlijskom okupacijom bila je nepoznanica za kartografe koji su bili uglavnom Mlečani ili iz zapadne Europe. Na takvim zemljovidima Duvno je prikazivano kao dio Hercegovine ali su sklopu Mletačke Republike. Međutim, na velikom dijelu karata toga vremena Duvno uopće nije prikazano, ili je ucrtano na pogrešnom mjestu što govori o njegovoj izoliranosti od glavnih trgovačkih trasa toga doba. Jedan od najpoznatijih mletačkih kartografa, Vincenzo Maria Coroneli, zapadnu granicu Hercegovine ucrtao je tako da je Duvanjsko polje prikazao kao Hercegovinu, a Buško i Livanjsko polje kao Bosnu. Nekoliko godina kasnije P. A. Buffallini granice regija ucrtao je drukčije, te je uz Duvno i Livanjski i Buški kraj smjestio u Hercegovinu. Takvi su se primjeri ponavljali do kraja 19. stoljeća i austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine. Prema svemu navedenom, može se zaključiti da se duvanjski prostor na kartografskim prikazima koje prikazuju stanje do kraja srednjeg vijeka prikazivao u sastavu Dalmacije, a kasnije u sastavu Hercegovine, i tek nerijetko u sastavu Dalmacije ili Bosne.

Zbog svih povijesnih čimbenika, Duvno je postalo svojevrsnom tromeđom na kojoj se isprepliću kulturni identiteti Bosne, Hercegovine i Dalmacije. To je utjecalo na formiranje regionalnog identiteta današnjeg stanovništva Duvanjskog polja koje je najbolje vidljivo u identificiranju s pojmom *Duvnjak*. Da je duvanjski puk poprilično zatvoren i na neki način izoliran, govori po podatak da je podrijetlo tek svakog desetog mladoženje izvan općine Tomislavgrad. Analizom ženidbenih veza cilj je bio utvrditi moderne tendencije kretanja, kako duvanjskog, tako i stanovništva okolnih prostora. Pokazalo se da je primarni pravac kretanja Duvnjaka prema Hercegovini, odnosno jugu, s najvećim udjelom mladoženja iz Posušja.

Istraživanje je također pokazalo da je veća povezanost Duvnjaka s Dalmacijom i Livnom nego s Bosnom, a naročito ako se izuzmu ratne godine. Unutar Dalmacije najveći udio brakova odvio se na relaciji Imotska krajina – Duvno.

Prva hipoteza glasila je da se većina stanovništva regionalno identificira kao Duvnjaci, odnosno posebnim regionalnim identitetom. Ta je hipoteza je potvrđena s obzirom na to da se 60 % ispitanika izjasnilo Duvnjacima. Hipoteze H2 i H3 djelomično su potvrđene. Druga hipoteza glasila je da se Hrvati uglavnom regionalno izjašnjavaju kao Hercegovci, a anketa je utvrdila da se uistinu identificiraju tako, ali im je to tek sekundarni regionalni identitet jer se primarno uglavnom identificiraju kao Duvnjaci. Hrvati su se u dodatnom regionalnom ispitivanju izjasnili tako da se njih 43 % smatra Hercegovcima, a 38 % Duvnjacima. Da se Bošnjaci uglavnom identificiraju kao Bosanci također je potvrđeno u dodatnom regionalnom izjašnjavanju jer se 48 % njih izjasnilo kao Bosanci, 27 % kao Duvnjaci, 15 % da nema dvojni regionalni identitet te 3 % kao ostalo. S tim je potvrđeno da nacionalni identitet igra bitnu, ali ne i ključnu ulogu u konstrukciji regionalnog identiteta, iako se tek 42 % ispitanika složilo s tvrdnjom da nacionalna opredijeljenost uvjetuje regionalnu. Razlog tome može biti taj što je pitanje možda trebalo dodatno objasniti kako bi se otklonile možebitne nejasnoće ako ih je bilo. Da nacionalni identitet nije presuđujući može se zaključiti iz podatka da se i Bošnjaci i Hrvati primarno, u regionalnom smislu izjašnjavaju kao Duvnjaci.

Četvrta hipoteza glasila je da je religijska pripadnost jedan od ključnih elemenata regionalne identifikacije te je i ona potvrđena i to tako da je 12 % ispitanika koji su odgovarali na otvorena pitanja, to navelo u njihovim odgovorima. Budući da se regionalni i nacionalni identiteti duvanjskog stanovništva u velikoj mjeri podudaraju, odnosno da su Hrvati katolici, a Bošnjaci muslimani, ta je hipoteza dodatno potvrđena u prvoj hipotezi.

Peta hipoteza pretpostavljala je da će se stanovništvo sjevera i juga razlikovati u regionalnoj identifikaciji. Razlike u identifikaciji po naseljima definitivno postoje, a što je prikazano na Slici 42. Međutim, ne može se govoriti o drugačijoj identifikaciji s obzirom na to da naselja i sa sjevera i s juga općine imaju najizraženiji poseban, duvanjski identitet. Generalno bi se moglo reći da veći udio stanovništva koje se identificira kao Bosanci dolazi iz sjevernijih naselja općine, a kao Hercegovci iz južnijih, ali za potvrdu ovakve vrste hipoteze trebalo bi provesti detaljnije ispitivanje. Naime, broj ispitanika u određenim perifernim naseljima općine bio je premalen, odnosno mogućnost pogreške prevelika, da bi se iznosili takvi zaključci.

Posljednja, šesta hipoteza tvrdi da je lokalni (duvanjski) identitet ravnopravan s druga dva regionalna (bosanskim i hercegovačkim). Ta hipoteza je potvrđena tako da je najveći udio ispitanika izrazio

primarnu pripadnost duvanjskom identitetu naspram druga dva, čime se teritorijalno manji identitet doveo na razinu znatno većeg. Štoviše, od ispitanika koji su se prvotno izjasnili kao Duvnjaci, njih čak 30 % tvrdi da uopće nema dvojni regionalni identitet.

S obzirom na sve navedeno, ne čudi činjenica da se javljaju mnoge nesuglasice kada se govori o položaju Duvna u odnosu na susjedna područja i pitanju regionalne pripadnosti. Ono što se sigurno može zaključiti je da se ovaj prostor nalazi na razmeđu triju regija, Bosne, Hercegovine i Dalmacije, iako je identitetska snaga Dalmacije oslabila promjenama granica nakon Domovinskog rata. Duvanjski se prostor zasigurno ne može u potpunosti poistovjetiti ni s jednom od navedenih regija, ali neosporna je činjenica da su sve tri regije kroz povijest ostavljale svoje tragove i tako utjecale na formiranje svijesti stanovništva o jedinstvenoj regionalnoj pripadnosti. Prema stavovima ispitanika, općine Glamoč, Drvar, Kupres i Livno imaju prevladavajući bosanski regionalni identitet, s tim da je on najmanje izražen u slučaju Kupresa gdje se tek nešto više od 55 % ispitanika izjasnilo o pripadnosti kupreške općine Bosni. Susjedne općine Posušje i Rama ispitanici su smjestili u Hercegovinu, a Livno i Kupres u Bosnu čime su prostor općine Tomislavgrad predodredili kao prijelaznu zonu između te dvije regije. Anketom potvrđena činjenica je ta da se stanovništvo ovog prostora najbolje pronalazi u riječi Duvnjak/Duvanjska, iako ima i onih koji će za sebe reći da su Hercegovci ili rjeđe Dalmatinci ili Bosanci. Duvanjski prostor u svakom slučaju znatno više pripada Hercegovini negoli Bosni, što se naročito potvrdilo u anketnom ispitivanju među Hrvatskim stanovništvom.

Granice regija ponekad nije jednostavno odrediti. To je u ovom slučaju možda najočitije pri definiranju zapadne granice Hercegovine, odnosno jugozapadne Bosne jer prostor Rame, Kupresa, Livna i Tomislavgrada ima položaj nesvrstanih, barem kada je u pitanju regionalna polarizacija na Hercegovinu i Bosnu. Ispitanici su za općine Kupres i Livno iskazali da imaju jači otklon prema Bosni, a za Tomislavgrad i Ramu prema Hercegovini, no je svima im zajedničko to da čine svojevrsnu prijelaznu zonu između dvije velike regije. S Daytonskim ugovorom i novim administrativnim uređenjem države nakon 1995. godine došlo je do novih trendova regionalnih identiteta u BiH. Uređenje Federacije BiH je takvo da se sastoji od većinski hrvatskih, bošnjačkih ili mješovitih kantona. Najveći broj Hrvata smješten je u zapadnom dijelu Hercegovine i nekim dijelovima središnje Bosne, a novim teritorijalnim ustrojem Hercegovina se našla podijeljena između dva entiteta, s tim da su većinski hrvatske općine u različitim kantonima. Tako se većinski hrvatski prostor Livna, Kupresa i Tomislavgrada našao u mješovitom kantonu s općinama Glamoč, Drvar i Bosansko Grahovo. Ustrojem takvog državno-teritorijalnog uređenja, bez uvažavanja povijesnih, geografskih i gospodarskih čimbenika, došlo je do stvaranja fenomena poistovjećivanja regionalnog hercegovačkog i hrvatskog nacionalnog identiteta. Botić i Grebenar (2021) su u svom radu potvrdili

promjene prostorne percepcije Hercegovine tako da se njezin teritorij širi prema Kantonu 10, odnosno prostoru naseljenom većinski Hrvatima, i smanjuje na prostorima naseljenim većinski srpskim i bošnjačkim stanovništvom. Takvim teritorijalnim promjenama u percepciji Hercegovine Hrvati traže svojevrsni nadomjestak za nepostojanje jedinstvene hrvatske teritorijalne jedinice u BiH. U ovakvom teritorijalnom ustroju Bosna je postala simbol za Bošnjaštvo u većem dijelu Bosne, a Hercegovina za Hrvatstvo, barem kod Hrvata šire Hercegovine, ne nužno i Hrvata u Bosni. Očit primjer toga prikazan je u anketi gdje se 70 % ukupnog, odnosno više od 77 % ispitanika Hrvatske narodnosti izjasnio da smatra neprikladnim kada ih se nazove Bosancima. U ovakvoj političkoj situaciji regionalni pojam Bosne sa sobom očito za mnoge stanovnike ovog prostora nosi negativne konotacije.

Literatura:

- Blaće, A. i Vukosav, B. (2014). O regiji i regionalnom pristupu u geografiji. Dalmacija u prostoru i vremenu - Što Dalmacija jest, a što nije?, 11-20.
- Botić, J., i Grebenar, D. (2021). Contemporary trends in the territorialization of regional identities in Bosnia and Herzegovina on the example of Croats in Herzegovina. *Acts*, (55), 107-124.
- Fuerst-Bjeliš, B. (2012) Turopolje - što je to? Historijskogeografski pogled na prostorni pojam i identitet tradicijske regije. *Luč (Velika Gorica)*, 1 (1), 13-19. ICA (1995). International cartographic association
- Jolić, R. (2002). Duvno kroz stoljeća. Tomislavgrad: Naša Ognjišta.
- Jolić, R. (2005). Život i smrt u Duvnu. Tomislavgrad: Naša Ognjišta.
- Jolić, R. (2013). Povijest područja Tomislavgrada. U: R. Jolić, Prirodoslovno-povijesna baština općine Tomislavgrad (20-72). Tomislavgrad-Zagreb: Udruga Naša baština
- Korunić, P. (2005). Nacija i nacionalni identitet. *Revija za sociologiju*, 36 (1-2), 87-105.
- Kovačević, M. (2000). Duvanjski govor i njegove posebnosti. U: J. Krišto, Duvanjski zbornik (493-511). Tomislavgrad-Zagreb: Naša ognjišta
- Krišto, F. (2022). Regionalni identitet stanovništva Livanjskog polja i Buškog blata, Diplomski rad, Sveučilište u Zadru,
- Kukić, S. (2010). Zabiokovlje kao prostor prožimanja. *Godišnjak Titius*, 3 (3), 183-197.
- Lučić, I. (2005). Ima li Hercegovine? (Tko i zašto negira Hercegovinu i Hercegovce?). *National security and the future*, 6 (3-4.), 37-86.
- Lučić, I. (2010). Što je (bila) BiH i tko smo (bili) mi. *Status*, 14 (14), 107-136.
- Maldini, P. (2014). Politički i administrativni aspekti regije: regionalizam, regionalizacija i regionalna politika. *Zbornik Sveučilišta u Dubrovniku*, (1), 125-153.
- Osmanković, J. (2004). Regionalizacija i regionalni razvoj Bosne i Hercegovine u poslijeratnom razdoblju. *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu*, 2 (1), 33-44.
- Paasi, A. (2003). Region and place: regional identity in question. *Progress in human geography*, 27(4), 475-485.
- Paasi, A. (2011). The resurgence of the 'region' and 'regional identity'. Theoretical perspectives and empirical observations on regional dynamics in Europe. *35(S1)*, 121-146.

- Periša, D. (2011). Geopolitički položaj, administrativna i crkvena pripadnost i regionalni identitet Hrvata u Livnu, Duvnu, Glamoču i Kupresu, STATUS Magazin za političku kulturu i društvena pitanja, 11, 298-333. www.ceeol.com
- Pohl, J. (2001). Regional Identity. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences, 12917–12922.
- Qazimi, S. (2014). Sense of place and place identity. European Journal of Social Science Education and Research, 1(1), 306-310.
- Radoš, D. (2017). Povijest nastanka Blidinjskog jezera (Bosna i Hercegovina). Geoadria, 22 (1), 1-40.
- Radoš, D. i Radoš, J. (2013). Geografija. U: R. Jolić, Prirodoslovno-povijesna baština općine Tomislavgrad (74-125). Tomislavgrad-Zagreb: Udruga Naša baština
- Smith, A. D. (1992). National identity and the idea of European unity. International affairs, 68(1), 55-76.
- Söderbaum, F. (2012). Theories of regionalism. In Routledge handbook of Asian regionalism, 31-41.
- Spahić, M., & Jahić, H. (2014). Geografske regionalizacije Bosne i Hercegovine u svjetlu evroatlanskih Integracija. Acta geographica Bosniae et Herzegovinae, 1, 35-52.
- Šterc, S. i Komušanac, M. (2014). Prostor kao temelj identiteta u nadgradnji. Mostariensia, 18 (1-2), 9-25.
- Tokić, M. (2000). Regionalni identitet Duvnjaka i njegova uvjetovanost. U: J. Krišto, Duvanjski zbornik (513-517). Tomislavgrad-Zagreb: Naša ognjišta
- Vranješ N., i Vlaški B., (2013) Organizacija i položaj uprave na prostoru Bosne i Hercegovine u periodu vladavine Osmanskog Carstva. Anali Pravnog fakulteta, Univerzitet u Zenici 12/6, 91-109.
- Vukosav, B. (2012). Dalmatinska zagora-formalni i vernakularni elementi definiranja tradicijske regije, Doktorska disertacija, Prirodoslovno-matematički fakultet, Geografski odsjek.
- Vukosav, B. i Fuerst-Bjeliš, B. (2015). Medijska percepcija prostornih identiteta: konstrukcija imaginativne karte dalmatinske unutrašnjosti. Geoadria, 20 (1), 23-40.

Izvori

URL1: identitet. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 4. 2. 2023. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=26909>>.

URL2<https://hr.martech.zone/survey-sample-size-calculator/>

URL3regionalizam. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 11. 1. 2023. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=52256>>.

URL4Šujica. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 11. 1. 2023. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=59989>>.

URL5<http://www.statistika.ba/?show=12&id=10308> Pristupljeno 12.1.2023.

URL6: <https://edutorij.e-skole.hr/share/proxy/alfresco-noauth/edutorij/api/proxy-guest/a550b56d-1eaf-4041-8a51-973fa0aa1331/html/m2-j4.html> Pristupljeno 14.1.2023.

URL7: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e9/Tabula_Peutingeriana_-_Miller.jpg
Pristupljeno 14.1.2023.

URL8: https://hr.wikipedia.org/wiki/Hrvatsko_Kraljevstvo#/media/Datoteka:Tomislavova_Hrvatska.jpg
Pristupljeno 14.1.2023.

URL9: https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eV9kWB%3D Pristupljeno 16.1.2023.

URL10:

https://bs.wikipedia.org/wiki/Hercegov%C4%8Dki_sand%C5%BEak#/media/Datoteka:Hercegov%C4%8Dki_sand%C5%BEak.png Pristupljeno 16.1.2023.

URL11: <https://rb.gy/wblphs> Pristupljeno 16.1.2023.

URL12: Država Slovenaca, Hrvata i Srba. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 17. 1. 2023. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=16369>>.

URL13:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e1/Podjela_Kraljevine_SHS_na_33_oblasti.jpg
Pristupljeno 17.1.2023.

URL14:

https://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Banovine_Kraljevine_Jugoslavije_1929%E2%80%931939.svg

Pristupljeno 17.1.2023.

URL15:

<http://www.prva.hr/images/pdf/LEKCIJA%2007%20-%20HRVATSKA%20U%20PRVOJ%20JUGOSLAVIJI,%201918.%20-%201940.pdf>

Pristupljeno 17.1.2023.

URL16:

https://hr.wikipedia.org/wiki/Op%C4%87ine_u_NDH#/media/Datoteka:NezavisnaDrzavaHrvatskaDistricts.png

Pristupljeno 17.1.2023.

URL17: Herceg Bosna. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 18. 1. 2023. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=25102>>.

URL18: https://hr.wikipedia.org/wiki/Hrvatska_Republika_Herceg-Bosna#/media/Datoteka:HZ_Herceg-Bosna.PNG Pristupljeno 18.1.2023.

URL19: https://hr.wikipedia.org/wiki/Bosanska_vikarija#/media/Datoteka:Bosanska_vikarija_1375.jpg Pristupljeno 18.1.2023.

URL20:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/07/Karta_biskupija_u_Bosni_i_Hercegovini.png

Pristupljeno 18.1.2023.

URL21: <https://maps.nls.uk/view/120227784> Pristupljeno 23.1.2023.

URL22: <https://www.raremaps.com/gallery/detail/81942/pannoniae-et-illyrici-veteris-tabula-ortelius> Pristupljeno 24.1.2023.

URL23: <https://www.raremaps.com/gallery/detail/68486/corso-del-danubio-da-vienna-sina-a-nicopoli-e-paes-adiacen-coronelli> Pristupljeno 25.1.2023.

URL24:

<https://digitalni.ppmhp.hr/?pr=iiif.v.a&id=41283&tify={%22panX%22:0.552,%22panY%22:0.385,%22view%22:%22scan%22,%22zoom%22:2.074}> Pristupljeno 24.1.2023.

URL25: Pristupljeno 24.1.2023.

Popis grafičkih priloga

Slika 1. Geografski smještaj općine Tomislavgrad	8
Slika 2. Područje istraživanja u općini Tomislavgrad	9
Slika 3. Smještaj naselja u odnosu na glavne morfološke cjeline	10
Slika 4. Konceptualne dimenzije identiteta	12
Slika 5. Tipizacija geografske uvjetovanosti prostornog identiteta.....	12
Slika 6. Faze institucionalizacije regija	15
Slika 7. Primjer nepodudaranja fizionomskihi administrativnih granica u BiH.....	16
Slika 8. Hipsometrijska karta šireg prostora Duvanjskog polja	21
Slika 9. Naselja istraživanog prostora	24
Slika 10. Kretanje broja katoličkog stanovništva u Duvanjskom dekanatu 1741.-1998. godine	25
Slika 11. Kretanje broja stanovnika po narodnosti u Duvnu 1879.-2013. godine.....	26
Slika 12. Raspored gradina na Duvanjskom polju.....	28
Slika 13. Rimske pokrajine s glavnim cestama	29
Slika 14. Duvno u Hrvatskom Kraljevstvu za vrijeme Tomislava	30
Slika 15. Ustroj osmanskog teritorija oko 1600. godine	32
Slika 16. Administrativna podjela BiH 1895. godine.....	33
Slika 17. Podjela na oblasti u Kraljevini SHS	34
Slika 18. Banovine u Kraljevini Jugoslaviji 1929.-1939.....	35
Slika 19. Prostorni ustroj u NDH.....	36
Slika 20. Općine u sastavu Herceg-Bosne	37
Slika 21. Teritorijalni ustroj kršćanske Crkve prije dolaska Hrvata.....	38
Slika 22. Franjevačke kustodije u Bosanskoj vikariji u 14. stoljeću.	39
Slika 23. Teritorijalni ustroj katoličke crkve u BiH	40

Slika 24. Isječak <i>Tabula moderna Bossinae, Serviae, Graeciae, et Sclavoniae</i> M. Waldseemullera iz 1513.	42
Slika 25. Antički Ilirik i Panonija, rad A. Ortelija iz 1590. godine	43
Slika 26. Isječak karte Vincenza Marie Coronelija s kraja 17. stoljeća	44
Slika 27. Isječak karte Ilirika Ivana Lučića iz 1688. godine.....	45
Slika 28. Isječak Weissove karte s prikazima regija iz 1829. godine	47
Slika 29. Broj sklopljenih brakova po godinama 1950.-2000. godine	49
Slika 30. Udjeli sklopljenih brakova s mjestom rođenja mladoženje izvan općine Tomislavgrad po regijama	51
Slika 31. Udjeli mjesta rođenja mladoženja po regijama	52
Slika 32. Razlike analiziranih podataka ukupno i bez ratnih godina.....	53
Slika 33. Udjeli ispitanika po spolu i dobi.....	54
Slika 34. Obrazovna struktura ispitanika.....	55
Slika 35. Nacionalna struktura ispitanika	55
Slika 36. Udjeli ispitanika prema lokalnom govoru	56
Slika 37. Trenutno mjesto stanovanja ispitanika	57
Slika 38. Broj ispitanika po naseljima	58
Slika 39. Broj stanovnika 2013. (lijevo) i udio ispitanika (desno) po naseljima.....	58
Slika 40. Stav ispitanika o regionalnoj pripadnosti navedenih općina	59
Slika 41. Stav ispitanika o bliskosti s navedenim područjima.....	60
Slika 42. Stav ispitanika o primarnoj regionalnoj pripadnosti	61
Slika 43. Razlike u regionalnom identificiranju stanovništva ovisno o mjestu življenja.....	62
Slika 44. Najčešće primarne i sekundarne regionalne identifikacije ispitanika	63
Slika 45. Stav ispitanika o sekundarnoj regionalnoj pripadnosti.....	64
Slika 46. Udio ispitanika primarno identificiranih kao Duvnjaci po naseljima	65
Slika 47. Udio ispitanika primarno identificiranih kao Hercegovci po naseljima.....	66

Slika 48. Udio ispitanika primarno identificiranih kao Bosanci po naseljima	67
Slika 49. Regionalni nazivi koje ispitanici smatraju neprikladnim	68
Slika 50. Stavovi ispitanika o uvjetovanju nacionalnog na regionalni identitet.....	69
Slika 51. Stavovi ispitanika o bliskosti s određenim horonimima.....	70
Slika 52. Elementi koji utječu na stvaranje identiteta ispitanika	71

Popis tabličnih priloga

Tablica 1. Vrste regije prema četiri kriterija.....	19
Tablica 2. Kretanje broja stanovnika u Duvnu 1879.-2013. godine.....	26

Sažetak

Predmet istraživanja ovog diplomskog rada prostorni su identiteti stanovništva šireg prostora Duvanjskog polja. Na istraživanom prostoru dolazi do miješanja utjecaja triju velikih regionalnih identiteta, Bosanskog, Hercegovačkog i Dalmatinskog što uzrokuje kompleksnost i nejasnoće pri regionalnom samoidentificiranju tamošnjeg stanovništva. Udio stanovništva koji se identificira kao Dalmatinci znatno je smanjen osnutkom samostalne BiH i teritorijalne reorganizacije, zbog čega je prvenstveno promatrana regionalna podjela prostora na Hercegovinu i Bosnu. Cilj rada bio je utvrđivanje prostornog identiteta stanovništva tog prostora na temelju objektivnih i subjektivnih činjenica. Metodologija se temelji na proučavanju historijsko-geografskih podataka koji su utjecali na oblikovanje prostora i stvaranje ideje o prostornoj pripadnosti, zatim analizi starih kartografskih djela na kojima je prikazana prostorna pripadnost određenih prostora toga vremena. Nakon toga su izneseni obrađeni podaci o većinskom podrijetlu mladoženja po regijama, a koji su ožnjeni s područja općine Tomislavgrad te su se tako mogle utvrditi društvene veze s okolnim prostorima. Naposljetku, analizirani su podaci provedenog anketnog upitnika kao temelj određivanja prostornog identiteta, budući da je identitet izrazito subjektivna odrednica. Istraživanje je potvrdilo identitetsku kompleksnost prostora koja je uvjetovala stvaranje posebnog duvanjskog identiteta s kojim se poistovjećuje većinski broj ispitanika. Uz dominaciju duvanjskog prostornog identiteta

primijećen je snažan odklon prema hercegovačkom te odbojnost prema bosanskom regionalnom identitetu generalno. a zatim su se proučavale razlike među određenim skupinama ispitanika, te su se utvrđivali elementi koji utječu na regionalnu identifikaciju. Kao prilog objašnjavanju rezultata istraživanja spomenuta je teorija o izjednačavanju nacionalnih i regionalnih identiteta kao posljedica nepostojanja nacionalnih teritorijalnih jedinica kao u modernim državama-nacijama.

Summary

The subject of research in this thesis is the spatial identities of the population of the wider area of Duvanjsko polje. In the researched area, the influence of three great regional identities, Bosnian, Herzegovinian and Dalmatian, is mixed, which causes complexity and ambiguity in the regional self-identification of the local population. The share of the population identified as Dalmatians was significantly reduced by the establishment of independent BiH and the territorial reorganization, which is why the regional division of space into Herzegovina and Bosnia was primarily observed. The aim of the paper was to determine the spatial identity of the population of that area based on objective and subjective facts. The methodology is based on the study of historical-geographical data which influenced the shaping of space and the creation of the idea of spatial belonging, then the analysis of old cartographic maps showing the spatial belonging of certain areas of that time. After that, processed data on the majority origin of the grooms by region, who were married from the area of the Tomislavgrad municipality, were presented, and in this way it was possible to establish social ties with the surrounding areas. Finally, the data of the completed questionnaire were analyzed as a basis for determining spatial identity, since identity is a highly subjective determinant. The research confirmed the identity complexity of the space, which conditioned the creation of a special duvanjski identity, with which the majority of respondents identify. In addition to the dominance of the spatial identity of Duvno, a strong deviation towards the Herzegovinian and general repulsion towards the Bosnian regional identity was noticed, and then the differences between certain groups of respondents were studied, as well as the determination of the elements that influence regional identification. As a contribution to the explanation of the research results, the theory about the equalization of national and regional identities was mentioned as a consequence of the non-existence of national territorial units as it exists in modern nation-states.